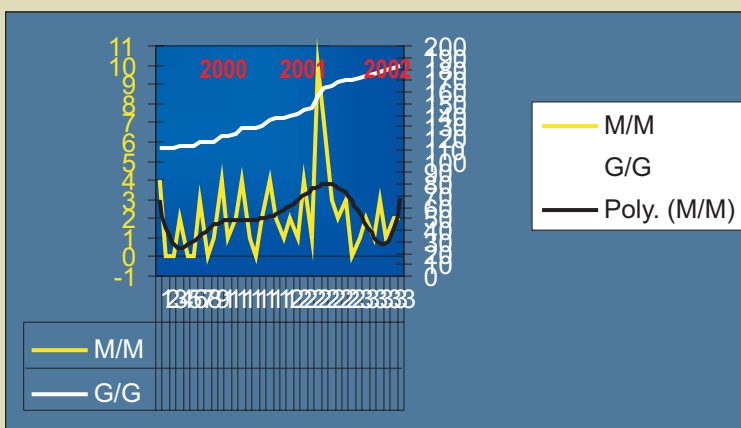

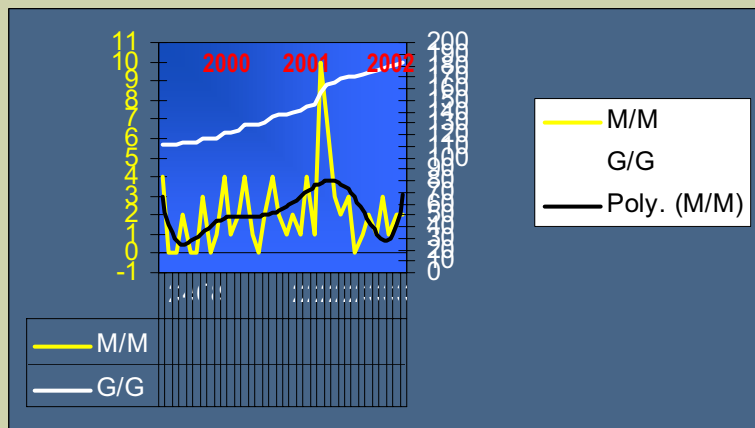
U SARADNJI SA:

ALDI
AGENCIJA ZA LOKALNE RAZVOJNE INICIJATIVE

AKCIONI PLAN ZA RAZVOJ PODUZETNIŠTVA U KANTONU GORAŽDE

AKCIONI PLAN ZA RAZVOJ PODUZETNIŠTVA U KANTONU GORAŽDE

SADRŽAJ

1.	Uvodne napomene	3
2.	Metodologija prikupljanja statističkih informacija	4
	I Analiza stanja poduzetništva u kantonu Goražde u 2002. godini	6
3.	Ekonomske karakteristike kantona	7
4.	Trenutno stanje kantona	10
5.	Rezultati faze istraživanja	18
6.	Generalni osvrt	26
	II Analiza uspješnih praksi za podršku poduzetništva	27
7.	Uvodne napomene	28
8.	Šta su integrisani sistemi podrške MSP	29
9.	Šta su mala i srednja preduzeća	30
10.	Nastajanje MSP	31
11.	Sistemi podrške MSP u Evropskoj Uniji	32
12.	Podrška MSP u zemljama EU	35
13.	Podrška MSP u zemljama bivše SFRJ	40
14.	Sistemi podrške MSP u Bosni i Hercegovini	48
15.	Generalni osvrt	53
	III Analiza problema poduzetništva za bosansko-podrinjski kanton	54
16.	Uvodne napomene	55
17.	Istorija poduzetništva u kantonu	56
18.	Pregled problema za razvoj poduzetništva	58
19.	Komunikacije	60
20.	Nedostatak poduzetničke svijesti	62
21.	Nedostatak kapitala	64
22.	Strane direktne investicije	66
23.	Zakonodavstvo	67
24.	Nedostatak stručne radne snage	69
	IV Identifikacija prioriternih aktivnosti	71
25.	Uvodne napomene	72
26.	Plan aktivnosti u oblasti komunikacija	73
27.	Plan aktivnosti u oblasti razvijanja poduzetničke svijesti	74
28.	Plan aktivnosti u oblasti povećanja izvora za finansiranje investicija	75
29.	Plan aktivnosti u oblasti unaprijeđenja priliva direktnih stranih investicija	76
30.	Plan aktivnosti u oblasti zakonodavstva	77
31.	Plan aktivnosti u oblasti obezbijeđenja kvalitetnih stručnih kadrova	78

ALDI

AGENCIJA ZA LOKALNE RAZVOJNE INICIJATIVE
Goražde

Dokument kreiran u okviru USAID/ADF Projekta

Analiza problema poduzetništva

Tel: 038 227 850

Fax: 038 228 594

E-mail : aldi@aldi.ba

Internet : www.aldi.ba

Goražde, Februar 28, 2003. godine

UVODNE NAPOMENE

Ekonomске prilike u Bosni i Hercegovini, nakon što su postali vidljivi rezultati petogodišnjeg procesa poslijeratne obnove, rekonstrukcije i privatizacije, nisu na nivou sa kojim bi bili zadovoljni građani, poslovni sektor, država i međunarodna zajednica. Uviđajući nedovoljno snažan proces cjelokupnog procesa tranzicije u BiH, vlade na svim nivoima su tokom 2000-te godine započele prve korake ka stvaranju efikasnog poslovnog ambijenta u državi. U skladu sa takvom ekonomskom orijentacijom su i nastale najnovije ekonomske strategije u BiH. Od Globalnog okvira¹ preko makroekonomske vizije razvoja federalne Vlade te Strategije za borbu protiv siromaštva, sve navedene strategije stavljaju ključni akcenat na uspostavljanje efikasnog poslovnog ambijenta.

U istom periodu kad su i usvojene navedene strategije u BiH je otpočeo proces smanjivanja industrijske proizvodnje i pada stope rasta društvenog proizvoda. Federacija BiH, te kantoni unutar federacije se susreću sa poteškoćama koncepta koji je sadržan u vodičima za vladine službenike na svim nivoima. Slična je situacija i u gorazdanskom kantonu. Zbog toga je Agencija za lokalne razvojne inicijative ALDI u saradnji sa kantonalnim ministarstvom za privredu otpočela sa pripremom Akcionog plana za razvoj poduzetništva u kantonu Goražde. Uz finansijsku pomoć USAID-ADF-a, učešćem građana tokom izrade, učešćem predstavnika vladinih institucija, poduzetnika i menadžera preduzeća sa područja kantona Goražde, započet je proces izrade Akcionog plana koji prezentuje buduće pravce razvoja podrške poduzetništvu i malom biznisu u kantonu Goražde.

Ova analiza nije kreirana sa ciljem da kritikuje ili da opravdava načine indirektnog uplitanja države u poslovne tokove koji nisu dali skoro nikakve rezultate ni u sredinama koje su mnogo ekonomski razvijenije u odnosu na BPK i koje imaju mnogo veću tradiciju postojanja preduzetničkih tokova u odnosu na prostor koji pokriva BPK. Ovaj dokument analizira situaciju i trenutne faktore koji umnogome imaju ili nemaju ulogu u procesu razvoja poduzetničkog sektora u kantonu. Psihološka orijentisanost na velike privredne sisteme koji su stanovništvu stvarali privid blagostanja, samo je primjer negativnog faktora koji ne podstiče razvoj novih malih preduzeća. Najveći dio ljudskog potencijala ranijeg perioda bio je radno angažovan u okviru takvih privrednih sistema, a što je s druge strane dovelo do situacije da privatna inicijativa u ozbiljnoj formi nije postojala ili ustvari nije ni imala potrebu da postoji. Dijelom uslijed ratnih okolnosti, a dijelom zahvaljujući klasičnoj poslovnoj koncepciji neprilagođavanja savremenim načinima poslovanja, takvi privredni sistemi su na rubu poslovne egzistencije.

Mnogi drugi faktori kao što su: visok ekonomski rizik, nepostojanje razvijenog finansijskog sektora, suženo lokalno tržište, izuzetno mali izvoz u druge dijelove F BiH i RS doveli su poslovni sektor kantona u trenutnu poziciju. Ova analiza nastoji identifikovati sve ključne ekonomske varijable kantona, čiji je uporedni pregled omogućen u poređenju sa trenutnim ekonomskim stanjem susjednih opština RS, te drugih kantona F BiH.

Ovaj dokument takođe ima cilj da prikaže mjere koje poduzimaju države i transnacionalne institucije u cilju jačanja podrške malim i srednjim preduzećima. To su mjere, modeli i mehanizmi koji se počinju uspostavljati u skoro svim zemljama svijeta sa više ili manje uspjeha. Trenutna situacija je takva da što je država razvijenija to je i sistem podrške MSP razvijeniji i obratno.

¹ Globalni okvir ekonomske strategije razvoja – GOESR – Kreiralo Vjeće ministara BiH.

METODOLOGIJA PRIKUPLJANJA STATISTIČKIH INFORMACIJA

Ključni faktor uspjeha izrade akcionog plana jeste postojanje aktualnih statističkih informacija čija analiza značajno doprinosi kvaliteti izrade cjelokupnog dokumenta. ALDI sve statističke informacije svih interesnih grupa koje ulaze u okvire ciljeva ovakvog dokumenta prikupljao iz službenih informacija zavoda za statistiku F BiH i RS, te statističkih zavoda RH i SRJ. Pored zvaničnih statistika korištene su statističke informacije prikupljene direktno strane osoblja projekta kroz istraživanja koja su provedena na terenu. Implementirani pristup obuhvatio je sve one univerzalne postupke koji su neophodni pri ispitivanju neke masovne pojave. Prije upotrebe bilo koje metode ALDI je imao na raspolaganju dosta iscrpne podatke o objektima istraživanja, njihovim osnovnim karakteristikama, podložnosti na uticaj pojedinih faktora. Plan statističkog istraživanja koji je kreiran od strane ALDI BRC, obuhvatio je segmente kao što su: Ciljevi marketing istraživanja; Razgraničenja istraživanja; Osnovni izvori podataka; Metode istraživanja; Organizacija istraživanja; Terminski plan izvršenja. Osnovne izvore statističkih podataka ALDI je grupisao u dvije velike grupe:

- A. Sekundarni podaci o obilježjima statističkog skupa,
- B. Primarni podaci o obilježjima statističkog skupa.

Osnovni izvori sekundarnih podataka koji su prezentirani u ovom dokumentu su: Statistički podaci o privrednim i drugim kretanjima u F BiH; Privredna komora F BiH; Privredna komora Bosansko-podrinjskog kantona; Privredna komora RS; Bankarske institucije regije JBIH; te opštinske službe za privredu svih administrativnih jedinica koje konstituišu regiju Jugoistočne BiH.

Od navedenih institucija prikupljane su informacije o: Broju privrednih subjekata prema tipu vlasništva; Produktivnosti poslovanja mikroekonomskih subjekata; Broju radno angažovanih lica; Profilu radno angažovanih lica; Profilu nezaposlenih lica; Broju penzionisanih lica; Broju studenata i učenika; Stanju u spoljnotrgovinskom poslovanju; Demografskim pokazateljima gustine naseljenosti prostora jugoistočne Bosne; Migracionim kretanjima, itd.

Metod prikupljanja primarnih podataka bio je prvenstveno orijentisan na fizička i pravna lica sa prostora cijele JBIH. U tom kontekstu implementiran je metod uzorka i to putem upitnika. Upitnik je kreiran od strane BRC ALDI i to na način da je sadržavao slijedeće bitne segmente o fizičkom licu: Osnovne informacije o fizičkom licu (Mjesto stalnog boravka; Ime i prezime; Bračno stanje; Broj članova porodice; Zanimanje; Godina rođenja.); Informacije o ekonomsko-socijalnoj situaciji (Da li je imenovano lice u radnom odnosu; Da li je zadovoljno ličnim primanjima; Broj radno angažovanih lica u porodici; Te hipotetička pitanja o željama vezanim za eventualni radni angažman); Informacije o pokretanju vlastitog biznisa (Razlozi za pokretanje vlastitih aktivnosti; Prepreke za pokretanje vlastitih aktivnosti; Pomoć koja je potrebna pri ulasku u poslovne tokove; Razlozi za nepokretanje poslovnih aktivnosti).

Prikupljanje informacija o privrednim subjektima išlo je u kontekstu: Generalne informacije o poslovnom subjektu (Oblik vlasništva; Podaci o broju zaposlenih; Opis osnovne djelatnosti; Glavna tržišta nabavke/prodaje, saradnja sa drugim firmama; Da li postoje mogućnosti za proširenje poslovnih aktivnosti; Da li postoje mogućnosti za povećanje broja zaposlenih); Opis poslovnih mogućnosti (Osnovni razlozi za postojeći obim proizvodnje; Potrebe za kadrovima); Proširenje poslovnih mogućnosti (Način finansiranja potencijalnog širenja poslovnih aktivnosti; Usko grlo u procesu poslovanja; Novo kadrovske popunjavanje).

ALDI je na ovaj način izabrao određen broj privrednih subjekata, a koji treba da posluže kao reprezentativni statistički uzorak cjelokupnog ekonomskog stanja u kantonu na osnovu kojih će se implementirati metod komparacije/poređenja. Takvi privredni subjekti koji su obuhvaćeni statističkim posmatranjem odabrani su na osnovu obrade i analize sekundarnih podataka u kombinaciji sa metodom slučajnog uzorka. Osnovni principi korištenih metoda u prikupljanju statističkih informacija su:

- Sveobuhvatnost – posmatranje svih jedinica statističkog skupa koje predstavljaju adekvatan uzorak,
- Istovremenost popisa – kraći popisni rok,
- Vrijeme organizovanja popisa – politička i ekonomska stabilizacija regije jugoistočne Bosne,
- Ponavljanje popisa – u određenim vremenskim intervalima ALDI je ponavljao prikupljanje statističkih informacija.

Kao važan zadatak koji je postavljen prilikom definisanja i implementacije metodoloških principa korištenih u prikupljanju informacija o obilježju statističkog skupa jeste istinitost i blagovremenost

informacija. Pod principom istinitosti podrazumijeva se stepen objektivnog predstavljanja suštine pojava i procesa u cijelokupnom ekonomskom sektoru jugoistočne Bosne. Pod blagovremenošću podrazumijeva se prikupljanje informacija i to u roku koji je predviđen ciljevima izrade dokumenta ovakve vrste. Sve prikupljene informacije ALDI je provjerio u odnosu na:

- Procenat obuhvatnosti u odnosu na cijelokupan poslovni sektor jugoistočne Bosne;
- Pravilnost popunjavanja upitnika i upis svih potrebnih elemenata u njih;

Sekundarne informacije o stanju poslovnog sektora jugoistočne Bosne, broju zaposlenih u STR, malim preduzećima, državnim preduzećima, broju stanovnika, zatim međusobna poređenja zaposlene radne snage prije i poslije rata, ALDI je prikupio od Opštinskih službi za privredu i entitetskih privrednih komora. Zbog turbulentnosti tržišnih kretanja sasvim je evidentno da postoji mogućnost greški ispod 10% zbog metodologije i prakse semestralnog prikupljanja informacija o poslovnom sektoru od strane takvih institucija, ali je i takva mogućnost prilikom obrade tih podataka uzeta u obzir.

Razlozi zbog kojih je korišten heterogen statistički skup jeste želja i nastojanje da se od različitih interesnih grupa koje su ili koje nisu uključene u biznis, identifikuju ona razmišljanja koja se odnose na trenutno ekonomsko stanje u kantonu, a gdje bi se to po principu komparacije poredilo sa životnim standardom susjednih opština JBIH, i Federacije BIH. Takva metodologija egzistira sve sa ciljem da se sagleda trenutna ekonomska pozicija kantona i da se utvrdi "gdje smo to mi" u okviru ekonomske stvarnosti Bosne i Hercegovine. Takva situacija također otvara mogućnosti poređenja efikasnosti administrativnih poteza u regiji i to u kontekstu efektivnosti povučenih poteza u smjeru privatizacijskih tokova, privlačenja inostranog kapitala, smanjenja pravnih prepreka prilikom osnivanja i vođenja malih i srednjih preduzeća, stvaranja globalnog ambijenta za investicije i investiranje, itd.

Ostale informacije sadržane u Akcionom planu prikupljene su kroz zvanične publikacije svih analiziranih insitucija, domaćih i inostranih. Nadamo se da će redovi koji slijede opravdati suštinsku koncepciju dokumenta ovakve vrste i kao da će ovakav dokument napraviti značajan iskorak u prikazivanju naše stvarnosti upravo onakvom kakva jeste, bez potrebe i želje da se ovim dokumentom prikazuje nerealno u odnosu na epitet koji zaslužuju da budu korišteni i kojih su svi manje više svijesni.

IZVRŠNI SAŽETAK

Akcionni plan za razvoj poduzetništva, malih i srednjih preduzeća u kantonu Goražde jeste dokument koji je nastao zajedničkim naporima ALDI u.g. i Ministarstva za privredu BPK kantona uz finansijsku podršku USAID-ADF-a (Američka Fondacija za razvoj) čiji je osnovni cilj stvaranje institucionalnog okvira za razvoj i jačanje privatnog sektora u kantonu Goražde. Ovaj dokument se sastoji od četiri zasebne cjeline od kojih prve tri čine podlogu za posljednju i najvažniju cjelinu koja sadrži plan aktivnosti koje treba provesti kako bi se svijest o poduzetništvu podigla na zavidan nivo i omogućio razvoj poduzetništva u našem kantonu.

Prva cjelina akcionog plana jeste Analiza stanja poduzetništva u kantonu Goražde kroz koju je predstavljeno trenutno stanje BPK kantona i njegove ekonomske karakteristike kao i rezultati ove faze istraživanja tj. jedan generalni osvrt odnosno pokušaj da se izvedu zaključci o onome što analiza sadrži. Svi podaci su predstavljeni tekstualno tabelarno i grafički² kako bi ih čitalac lakše razumio. Između ostalog analiza sadrži podatke o geopolitičkom i ekonomskom položaju našeg kantona zatim o broju zaposlenih, odnosu uvoza i izvoza, visini plata, stepenu nataliteta, strukturi zaposlenosti po pojedinim privrednim granama, ekonomskim planovima vlade, nivou obrazovanosti stanovništva, informacije o poslovnim udruženjima, bankama, broju preduzeća u pojedinim privrednim granama, broju preduzeća prema obliku organizovanja i još mnogo drugih relevantnih podataka koje do sada na jednom mjestu niste mogli vidjeti a koji su veoma značajni za poduzimanje narednih koraka u strategiji razvoja.

Druga cjelina ovog dokumenta jeste Analiza uspješnih praksi za podršku poduzetništvu. Segment u kojem možete naći sve ono što je neophodno da bi mala i srednja preduzeća uspješno funkcionisala odnosno segment koji predstavlja MSP, razloge njihovog nastanka, definiše šta su to integrisani sistemi podrške malim i srednjim preduzećima i na koji način oni funkcionišu u uspješnim ekonomijama zemalja Evropske Unije (Njemačka, Španija, Italija, Velika Britanija), zemljama koje su na putu u prijem u EU (Slovenija) zatim kako se oni sa više ili manje uspjeha primjenjuju u susjednim državama (Hrvatska, Srbija i Crna Gora) te približavanje svega onoga što BiH koristi od poznatih integrisanih sistema podrške MSP i šta u budućnosti želi koristiti. Cilj svega naprijed navedenog jeste da se pokuša prezentirati značaj MSP na globalnom ekonomskom planu, njihov značaj za razvoj cjelokupne BiH a samim tim i kantona Goražde kao i predstavljanje modela koji modifikovani i prilagođeni našim uslovima mogu poslužiti kao osnovna vodilja u ostvarivanju generalnih ekonomskih ciljeva.

Analiza problema poduzetništva u BPK kantonu je pored predloženih aktivnosti koje se nalaze u zadnjem dijelu možda i najvažniji dio cjelokupnog dokumenta. Ovo ističemo zbog toga što je cilj cjelokupnog akcionog plana upravo rješavanje problema sa kojima se susreću kako potencijalni tako i trenutni poduzetnici u kantonu Goražde. Analiza problema poduzetništva sadržava; istorijat preduzetništva u kantonu a zatim i pregled najznačajnijih problema do kojih se došlo detaljnim istraživanjima od strane osoblja ALDI. Bitno je naglasiti da su u istraživanje bili uključeni svi relevantni faktori iz ovog područja (državne institucije, institucije lokalne samouprave, organizacije i agencije, privredna društva i samostalni djelatnici te građani kantona Goražde). Želimo naglasiti i to da je ALDI izvršio konsultovanje sa predstavnicima svih naprijed navedenih institucija prije nego što su donijeti finalni zaključci o osnovnim problemima poduzetništva koji su ovdje pojedinačno predstavljeni. Između ostalih ti problemi su slijedeći: loše komunikacije, nedostatak poduzetničke svijesti, nedostatak kapitala, nedostatak stranih direktnih investicija, loše zakonodavstvo, nedostatak stručnih kadrova itd.

Najznačajniji dio cjelokupnog dokumenta tj. osnovni cilj svih predhodno prezentiranih segmenata jeste identifikacija prioritetnih aktivnosti za razvoj preduzetništva te plan za njihovo sprovođenje koji su upravo prezentirani u ovoj cjelini «Akcionog plana». Plan aktivnosti koje treba implementirati predstavljen je tabelarno i to na način da je za svaku od aktivnosti koje su detaljno opisane prezentiran cilj koji se njenom provedbom želi postići, zatim institucije koje bi

² Svi podaci koji se nalaze u ovom dokumentu pored tekstualnog dijela predstavljeni su tabelarno i grafički kako bi čitaocu omogućili lakše uočavanje određenih promjena i shvatanje onoga što ti podaci predstavljaju u vremenskom periodu za koji se posmatraju.

trebale biti nosioci njihove provedbe a prezentirane su takođe i smjernice za saradnju između pojedinih institucija. Smatramo da ovaj dokument predstavlja značajan iskorak naprijed ka poboljšanju nivoa razvijenosti poduzetničkog sektora kantona Goražde, poboljšanju rada svih institucija i uopšte svijesti građana o današnjim ekonomskim tokovima kako bi smo svi zajedno učinili velike napore da predložene aktivnosti ugledaju svijetlo dana i doprinesu ubrzanju procesa tranzicije i dostizanju zavidnog nivoa ekonomske razvijenosti.

**ANALIZA STANJA PODUZETNIŠTVA U
KANTONU GORAZDE
U 2002. GODINI**

EKONOMSKE KARAKTERISTIKE KANTONA

1. Prvi korak u procesu izrade akcionog plana jeste identifikacija trenutnog ekonomskog stanja kantona. Osnovni obrazac prilikom identifikovanja najznačajnijih ekonomskih karakteristika preuzet je iz Analize socio-ekonomskih karakteristika regije koja je uobičajena forma prilikom izrade socioekonomske analize. Ova analiza je je izrazito potrebna pri analiziranju stanja poslovnog sektora u nekom području. Da bi analiza trenutnog stanja dala potpunu sliku sadašnjeg trenutka u kojem se nalazimo trenutne ekonomske karakteristike su upoređene sa prijeratnim periodom koji može poboljšati razumijevanje trenutnog ekonomskog stanja kantona. Za prijeratni period od sredine '80 do 1991. godine prikazane su osnovne informacije o bruto društvenom proizvodu, kadrovskom potencijalu i osnovne informacije o kretanju zaposlenosti. Drugi dio ove analize obuhvata trenutno ekonomsko stanje kantona. U ovom dijelu prezentovane su trenutne informacije o strukturi ekonomije, informacije o investicijama, informacije o vanjskotrgovinskom poslovanju, informacije o stanovništvu, prosječnim platama zaposlenih te najznačajniji planovi lokalnih vlasti na polju razvoja ekonomije.

Društveni bruto proizvod

2. Najznačajniji makroekonomski indikator koji predstavlja osnovu za ocjenu nivoa, strukture i dinamike razvoja privrede, a posebno za potrebe komparativnih analiza jeste društveni bruto proizvod. Iako po definiciji predstavlja pokazatelj pogodan za mjerenje razvijenosti privrede jedne zemlje, društveni bruto proizvod je najrelevantniji makroekonomski agregat i za procjenu boniteta i performansi područja koji trenutno obuhvata kanton Gorazde. Kao najsloženiji makroekonomski agregat, odražava i najsloženije uticaje najvećeg broja faktora i ograničenja. Detaljni prikaz kretanja prikazan je u tabeli 1. Puno transparentnija slika se dobija na osnovu procentualne strukture društvenog bruto proizvoda, a što je tabelarno prikazano u tabeli 2.

Tabela 1. Društveni bruto proizvod i njegova raspodjela u USD

OPIS	Godine					Index
	1986	1987	1988	1989	1990	
Ukupno privreda						
Društveni br. proiz.	128.020,00	140.901,00	128.204,00	143.601,00	167.421,00	149
Materijalni troškovi	72.570,00	72.820,00	63.530,00	56.622,00	76.032,00	124
Društveni proizvod	64.450,00	68.081,00	64.674,00	86.979,00	91.389,00	178
Amortizacija	6.962,00	9.125,00	7.369,00	6.918,00	13.501,00	262
Narodni dohodak	58.488,00	58.956,00	57.305,00	80.061,00	77.888,00	167
Društveni sector						
Društveni br. proiz	124.176,00	127.742,00	111.394,00	125.683,00	134.767,00	135
Materijalni troškovi	65.424,00	65.822,00	54.943,00	47.697,00	59.324,00	107
Društveni proizvod	58.752,00	61.920,00	56.451,00	77.986,00	75.443,00	170
Amortizacija	6.487,00	8.682,00	6.742,00	6.314,00	12.401,00	260
Narodni dohodak	52.265,00	53.238,00	49.709,00	71.672,00	63.042,00	159
Privatni sector						
Društveni br. proiz.	13.844,00	13.159,00	16.810,00	17.918,00	32.654,00	256
Materijalni troškovi	7.146,00	6.998,00	8.587,00	8.925,00	16.708,00	282
Društveni proizvod	6.698,00	6.161,00	8.223,00	8.993,00	15.946,00	233
Amortizacija	475	443	626	604	1.100,00	296
Narodni dohodak	6.223,00	5.718,00	7.596,00	8.389,00	14.846,00	229

Izvor: Zavod za statistiku RBiH

Tabela 2. Društveni bruto proizvod i njegova raspodjela u USD

OPIS	Godine				
	1986	1987	1988	1989	1990
Ukupno privreda					
Društveni bruto proizvod	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Materijalni troškovi	52,6	51,7	49,6	39,4	45,4
Društveni proizvod	47,4	48,3	50,4	60,6	54,6
Amortizacija	5,0	6,5	5,7	4,8	8,1
Narodni dohodak	42,4	41,8	44,7	55,8	46,5
Društveni sektor					
Društveni bruto proizvod	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Materijalni troškovi	52,7	51,5	49,3	38,0	44,0
Društveni proizvod	47,3	48,5	50,7	62,0	56,0
Amortizacija	5,2	6,8	6,1	5,0	9,2
Narodni dohodak	42,1	41,7	44,6	57,0	46,8
Privatni sektor					
Društveni bruto proizvod	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Materijalni troškovi	51,6	53,2	51,1	49,8	51,2
Društveni proizvod	48,4	46,8	48,9	50,2	48,8
Amortizacija	3,4	3,4	3,7	3,4	3,4
Narodni dohodak	45,0	43,4	45,2	46,8	45,4

3. Iako se ocjene i komentari gore prezetniranih pokazatelja mogu izvoditi vrlo jednostavno, sasvim sigurno treba apostrofirati slijedeće:

- Učešće materijalnih troškova za šest posmatranih godina smanjilo se u ukupnoj privredi za oko 10%, što potvrđuje opšti porast efikasnosti privrede;
- Učešće amortizacije i učešće društvenog proizvoda je povećano;

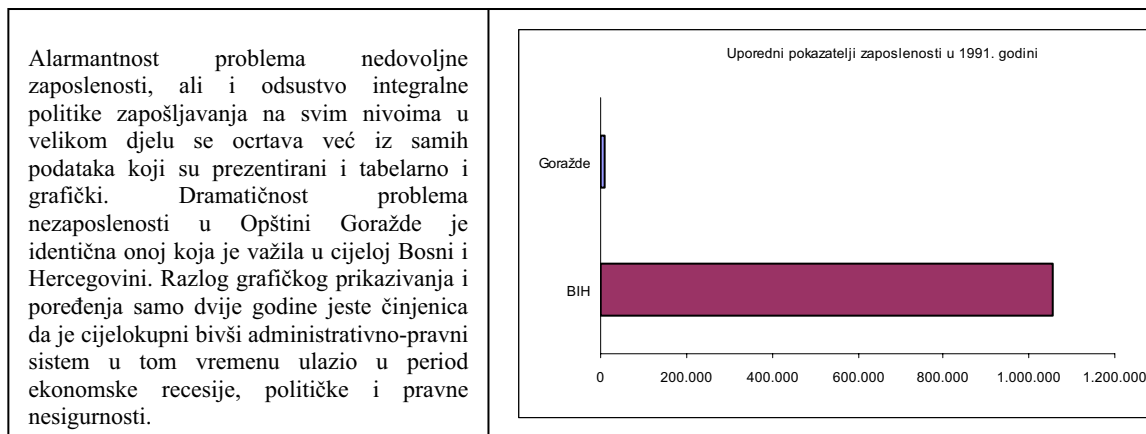
Obje pozitivne tendencije su odraz povećanja efikasnosti u društvenom sektoru privrede, ali i pogoršanja u privatnom sektoru privrede. U analiziranom periodu bruto društveni proizvod se generisao uglavnom u okviru društvenog sektora privrede. Međutim tendencija rasta i razvoja individualnog privrednog sektora je jasno izražena.

Društveni proizvod

4. Uobičajeni pokazatelj nivoa razvijenosti privrede je i društveni proizvod. On znatno pouzdanije odražava nivo razvijenosti, jer isključuje materijalne troškove. Rang učešća u ukupnom društvenom proizvodu u 1990. godini bio je: Industrija 50,3%; Trgovina 13,4%; Saobraćaj i veze 9,5%, Poljoprivreda 9,3%; Građevinarstvo 7,4%; Ugostiteljstvo i turizam 3,7%.

Stanje kadrovskog potencijala

5. Za razliku od drugih makroekonomskih politika, politika zapošljavanja i nadnica nije u prijeratnom uređenju imala svoj zaokruženi okvir i instrumente. Ono što je postojalo, uglavnom u normativno-institucionalnom domenu, bilo je usmjereno na svojevrsno rješavanje posljedica – ublažavanje problema nezaposlenih.

Okvir 1. Udio zaposlenosti u Goraždu u odnosu na BiH

Izvor: Zavod za statistiku R BiH

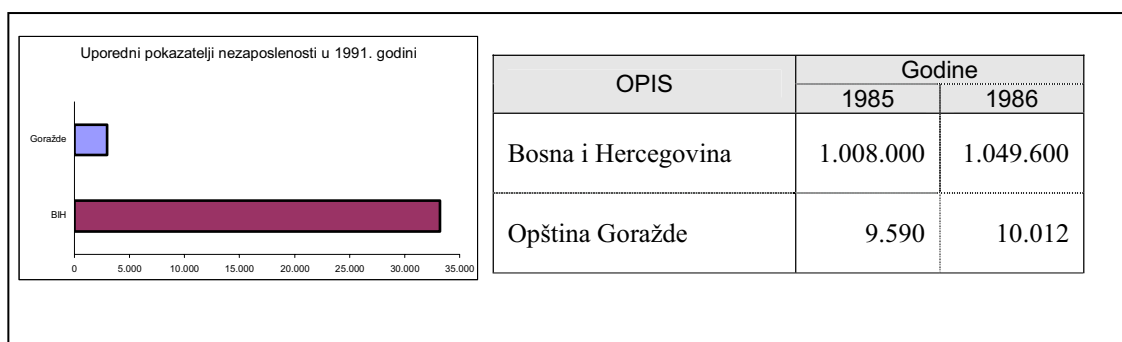
Tabela 3. Strukturalni odnos zaposlenih

OPIS	Godine				
	1986	1987	1988	1989	1990
Bosna i Hercegovina	1.049.600	1.076.100	1.084.300	1.085.300	1.054.200
Opština Goražde	10.012	10.174	10.304	10.400	10.370

Izvor: Zavod za statistiku R BiH

Ekonomski pokazatelji nezaposlenosti

6. Veoma je bitno naglasiti da izvor podataka koji je korišten za prezentiranja prijeratnog ekonomskog stanja administrativnog prostora koji danas pokriva Bosansko-podrinjski kanton, ne raspolaže statističkim informacijama koje se odnose na kvalifikacionu strukturu nezaposlenih osoba. Zaista bi bilo interesantno uporediti pokazatelje profila nezaposlenih u odnosu na kvalifikacionu strukturu radno angažovanih lica, pogotovu ako se zna da je nosioc tadašnje politike kadrovske upravljanja bila srednja stručna sprema.

Okvir2. Udio broja nezaposlenih zaposlenosti u Goražđu u odnosu na BiH

Izvor: Zavod za statistiku R BiH

7. Prema Strategiji² razvoja Bosansko-podrinjskog kantona uzroci koji su od 1991. godine retrogradno uticali na zaposlenost odnosno na nezaposlenost su poticali iz tadašnjih privredno-sistemskih i strateško-razvojnih rješenja. Prva sistemski greška u tom kontekstu učinjena je još ranih pedesetih godina uvođenjem agrarnog maksimuma od 10 ha u privatnom posjedu, čime je onemogućeno okrupnjivanje posjeda i pretvaranje naturalnih u robna gazdinstva. Druga sistemski greška učinjena je istih godina spriječavanjem razvoja privatne inicijative, odnosno stvaranjem socijalističkog sistema privređivanja sa svim implikacijama i negativnim posljedicama. Treća ključna mjera sa dugoročno negativnim posljedicama, je forsiranje industrijalizacije kao jedinog metoda razvoja. Četvrta sistemski greška, koja je također razvojnog karaktera, učinjena je šezdesetih godina implementacijom tzv. Modela intenzivnog razvoja.

8. Čitav skup privredno-sistemskih i strateško-razvojnih mjera i opredjeljenja, sa nepovoljnim uticajem na zapošljavanje, vuče korijene iz ranijih uslova, odnosno iz osnovnih karakteristika privrednog uređenja i ukupnog društveno-ekonomskog uređenja. Pa ipak ekonomski ciljevi su ostvareni. Naredni podaci o frekvenciji zaposlenosti to i pokazuju.

Tabela 5. Relativne frekvencije uposlenih

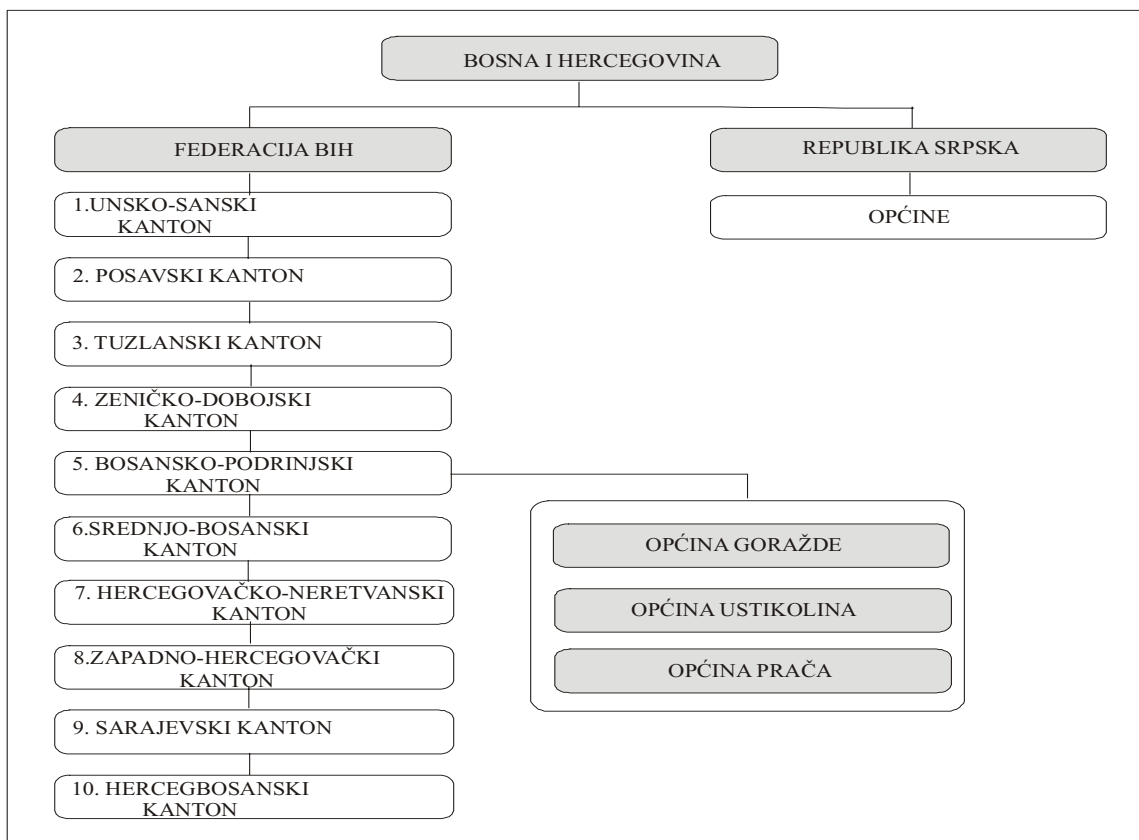
OPIS	Struktura u %	
	1985	1990
Ukupno	100,0	100,0
Visoka stručna sprema	7,0	7,6
Viša stručna sprema	5,9	6,4
Srednja stručna sprema	16,2	16,3
Niža stručna sprema	2,3	2,9
VKV	15,8	16,1
KV	24,8	30,2
Polukvalifikovani	22,8	16,3
NKV	5,2	4,2

Izvor: Zavod za statistiku R BiH

² Strategiju je izradio Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu; 1997. godina

TREKUTNO STANJE KANTONA

9. Bosansko-podrinjski kanton Federacije BiH se nalazi u jugoistočnom dijelu BiH i prostire se na 573,1 km². Kanton BPK graniči sa sarajevskim kantomom i sa opštinama u jugoistočnom dijelu RS. Oština Gorađe jeste administrativni centar B-P kantona. Kantonu B-P pripadaju opštine Foča-Ustikolina sa sjedištem u Ustikolini i Pale-Prača sa sjedištem u Prači. Na slijedećoj slici predstavljena je administrativna šema i mjesto kantona Gorađe u okviru administrativne organizacije Bosne i Hercegovine.

Šema političko-teritorijalne organizacije BiH

10. Washingtonskim, a zatim Daytonskim mirovnim sporazumom, Bosna i Hercegovina je uređena kao složena država sa dva administrativno-pravna sistema: Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska. Federacija BiH je ustavom definisana kao decentralizovana zajednica deset kantona, odnosno administrativno-teritorijalnih jedinica sa velikim stepenom samouprave. Na taj način je uspostavljena jaka centralizovana vlast na nivou kantona koja se nadredila opštinama. Sve nadležnosti kantona su definisane Ustavom kantona B-P.

Ekonomске karakteristike kantona

11. Ekonomске karakteristike Bosansko-podrinjskog kantona i prijeratnih administrativnih jedinica su znatno različite. Razloge možemo tražiti prije svega u ratnim dešavanjima, neuspjelom procesu privatizacijskih reformi kao i saobraćajnim faktorima koji predstavljaju slabost u SWOT³ analizi kantona. Nakon 1995. administrativni prostor opštine Gorađe se smanjio, industrijska zona Kopači administrativno ne pripada opštini Gorađe, a veliki industrijski kompleks industrija HI "AZOT" i RO "POBJEDA" koji su nekad bili nosioci ekonomskog razvoja trenutno upošljavaju 10% nekadašnjih kadrovskih kapaciteta.

³ Analiza Snaga Slabosti, Mogućnosti i Prijetnji

Tabela 6. Komparativni pokazatelji razvijenosti BPK u odnosu na F BiH, 2002 godina

Indikatori	Federacija BiH	Bosansko-podrinjski kanton
Površina u km ²	26.110,5	573,1
Broj stanovnika u 2002 godini	2315270	35.275
Gustina naseljenosti	87	62
Stopa nataliteta	12,3	10,28
Stopa mortaliteta	7,1	8,06
Stopa prirodnog priraštaja	5,2	2,22
Registrovana stopa nezaposlenosti	42,4 %	Približno 40 %
Prosječna neto plata u KM	482,71	448,63
Vrijednost uvoza	2 757 832.000,0 USD	26. 222.000,0 KM
Vrijednost izvoza	733. 435.000,0 USD	22 986.000,0 KM
Stepen pokrivenosti uvoza izvozom	29,5	87,6
Broj zaposlenih	394 132	4193
Broj penzionera	231.450	4.325
Broj zaposlenih na jednog penzionera	1,7	0,9

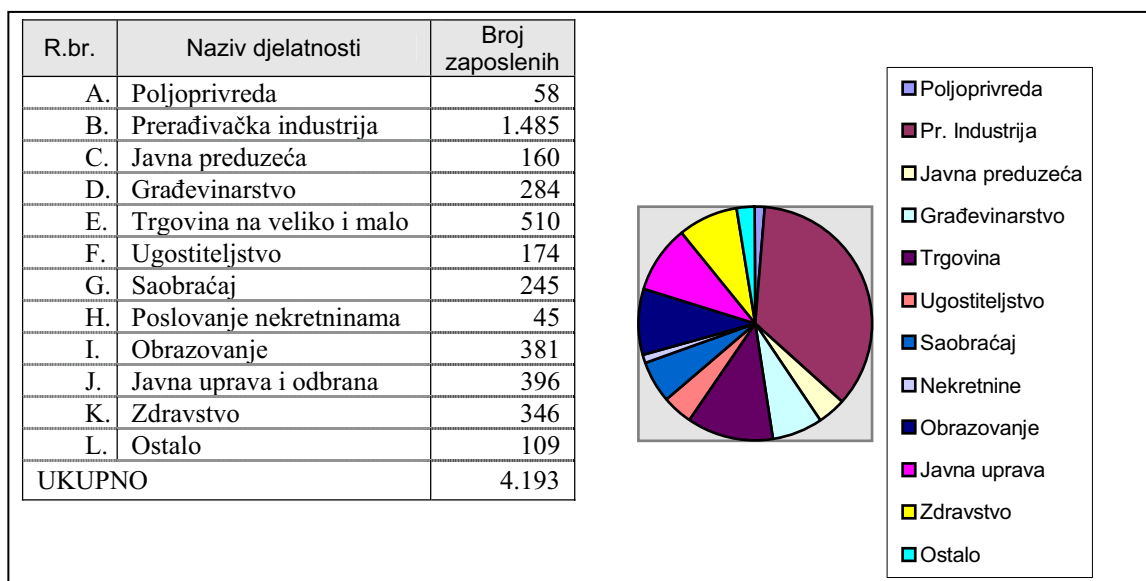
Izvor: Privredna komora F BiH

12. Po svim službenim statistikama Bosansko-podrinjski kanton zajedno sa Posavskim predstavlja najsiromašniju geo-lokaciju u F BiH. Iz gore prezentiranih pokazatelja vidljivo je da BPK zaostaje u odnosu na F BiH i njen prosjek u skoro svim ekonomskim kategorijama. Ekonomska situacija neminovno se odrazila na prirodno kretanje stanovništva, koje u kombinaciji sa ekonomskim i socijalnim migracijama predstavlja značajan faktor erozije najvažnijeg segmenta proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa: ljudi. U tom kontekstu možemo posmatrati dvije situacije, i to onu koja je neposredno prouzrokovana ratnim dejstvima, kao i onu koja je nastala nakon političke i vojne stabilizacije u cijeloj BiH. Veličinom ukupne populacije Bosansko-podrinjski kanton je među najmanjim u F BiH. Procentualno posmatranje pojedinih statističkih pokazatelja u slučaju BPK može pružiti iskrivljenu sliku trenutnog stanja, naročito kad je u pitanju bilans spoljnotrgovinskog poslovanja, jer apsolutne frekvencije nisu u tolikoj mjeri značajne da bi se mogle posmatrati kao eventualni faktor rasta i razvoja BPK.

Zaposlenost / Nezaposlenost

13. Pored maksimiziranja proizvodnje, zaposlenost predstavlja drugi najznačajniji ekonomski cilj svake zajednice. U BPK broj nezaposlenih i njihov blag porast predstavljaju najkritičniji faktor svakog rasta u narednom periodu. Tabela 7. i 8. pokazuju stanje po pitanju zaposlenosti/nezaposlenosti u BPK. Situacija je izuzetno teška. Iako je stanje i u ostalim kantonima slično, najveći ekonomski problemi su usko povezani sa velikom stopom nezaposlenosti. Kanton Goražde se i u tom pogledu nalazi u najnezavidnijoj situaciji. Ukoliko takvoj situaciji dodamo migraciona kretanja kantona o kojima ne postoje dostupne informacije, situacija zaista dobija na ozbiljnosti. Zaposlena lica Bosansko-podrinjskog kantona čine 1,1% od ukupno angažovanih lica Federacije BiH. Uz znatno smanjenje broja uposlenih lica, po podacima iz 2002. godine, broj uposlenih dostigao je cca 37 % predratnih kadrovskih kapaciteta. Detaljnija pregled analize zaposlenosti i strukture zaposlenosti se nalaze u tabeli 7.i 8. Osnovne informacije govore da od 4193 zaposlena radnika najveći dio radi u prerađivačkoj industriji prvenstveno metaloprerađivačkoj industriji. Poljoprivreda upošljava najmanje radne snage prvenstveno iz razloga što su brojna poljoprivredna zanimanja uglavnom dopunska ili dodatna te se ne registruju u okvirima zvanične statistike.

Tabela 7. Struktura zaposlenosti u kantonu Goražde za XI 2002. g

Izvor: Privredna komora F BiH

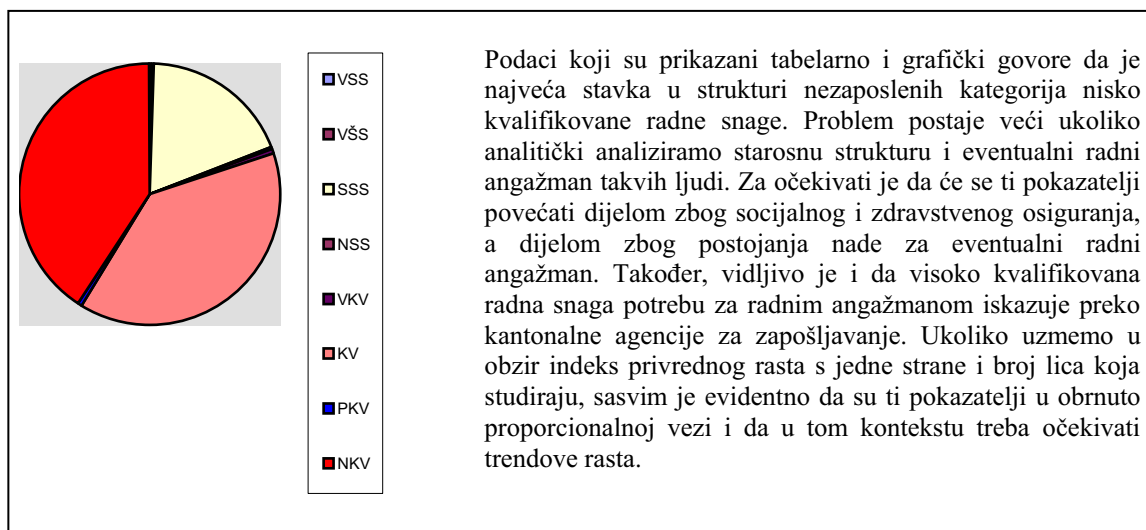
14. Prilikom posmatranja strukture zaposlenosti od velike je važnosti da uporedo analiziramo strukturu nezaposlenosti. Iako je 4.193 osobe pronašlo zaposlenje u kantonu Goražde veliki broj osoba ne može da pronađe odgovarajuće zaposlenje. Prvi i uzrok takve nezaposlenosti prilikom pregleda strukture nezaposlenih osoba jeste stepen obrazovanja nezaposlenih radnika.

Detaljni pregled strukture nezaposlenih dat je u tabeli broj 8.

Tabela 8. Struktura nezaposlenih u BPK za XI 2002. godine

R.br	Opštine	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
A.	Goražde	11	9	627	8	23	1283	23	1212
B.	Foča	-	1	68	-	5	132	3	255
C.	Pale	-	-	5	-	-	29	2	65
UKUPNO		11	10	700	8	28	1.444	28	1.534

Izvor: Privredna komora F BiH

Izvor: Privredna komora F BiH

Struktura privrednih subjekata

15. Na području kantona u 2002. godini egzistiralo je ukupno 706 registrovanih biznisa. Od toga 183 preduzeća i 523 samostalne djelatnosti. Nažalost najveći broj registrovanih biznisa spada u mikro biznise (do maksimalno 10 zaposlenih), dok su mala i srednja preduzeća (od 10 do 250 zaposlenih) uglavnom bivša državna preduzeća koja su ušla u nedavni proces privatizacije. U tabeli 9. i 9.a. dat je osnovni pregled strukture registrovanih biznisa na prostoru Goraždanskog kantona.

Tabela 9. Broj poslovnih subjekata prema tipu organizovanja, 2002. godina

R.br.	Naziv djelatnosti	Broj preduzeća	Index %
A.	Javno preduzeće	2	0,1
B.	Dioničarsko preduzeće	12	6,7
C.	DOO	169	92,3
D.	Komanditno društvo	0	0
E.	Društvo sa neograničenom solidarnom odg.	0	0
UKUPNO		183	100

Izvor: Privredna komora F BiH

Tabela 9.a. Broj i struktura samostalnih djelatnosti, 2002. godina

Rbr	Naziv djelatnosti	Broj SD	Index %
	Samostalna zanatska djelatnost (osnovno)	142	76
	Samostalna zanatska djelatnost (dopunsko)	45	24
Samostalna zanatska djelatnost UKUPNO		187	100
	Samostalna trgovinska djelatnost (osnovno)	194	94
	Samostalna trgovinska djelatnost (dopunsko)	13	6
Samostalna trgovinska djelatnost UKUPNO		207	100
	Samostalna ugostiteljska djelatnost (osnovno)	102	79
	Samostalna ugostiteljska djelatnost (dopunsko)	27	21
Samostalna ugostiteljska djelatnost UKUPNO		129	100
UKUPNO		523	100

Izvor: Sekretarijat za privredu BPK

16. Sasvim je evidentno da je preduzetnički sektor Bosansko-podrinjskog kantona nedovoljno razvijen. Poljoprivreda i šumarstvo kao oni sektori koji su najviše potencirani kroz strateške razvojne planove i na nivou F BiH i na lokalnom nivou predstavljaju usko grlo u razvojnoj koncepciji kantona. Reforme podrške poljoprivredi koje su planirane federalnim budžetom 2002, nisu u velikoj mjeri uticale na kvantitativan rast privrednih subjekata koji se neposredno bave poljoprivredom. Razloge rasta trgovinskog sektora (najveći dio je organizovan u formi doo) možemo tražiti u relativno jeftinim procedurama osnivanja preduzeća i to onih koje se odnose na osnivački kapital, itd. S druge strane i faktori kao što su relativno mali poslovni prostor, mali rizik investiranja govore u kontekstu da će trgovinski sektor i dalje imati pozitivan linearan trend rasta. Međutim, najveći pojedinačni učesnik u ukupnom broju pravnih subjekata jeste kategorija ostalih pravnih lica, koje su organizovane u formi samostalnih radnji.

Prosječne neto plate

17. Po zvaničnim indikatorima životni standard Bosansko-podrinjskog kantona se pogoršava. Siromaštvom, kao stanjem u kome prihodi domaćinstva nisu u stanju pokriti troškove potrošačke korpe, je zahvaćeno između 75% i 80% stanovništva. Na prosječnom nivou F BiH, stanovništvo u stanju socijalne potrebe je zastupljeno sa nešto manjim procentom. O ugroženosti trenutno angažovanih lica govori podatak da se za veći dio uposlenih lica već duže vrijeme ne uplaćuje penzijsko i zdravstveno osiguranje, a što ustvari predstavlja fiktivan broj uposlenih lica koji ustvari predstavljaju samo opciju poboljšavanja socijalne karte BPK. U tabeli 10. prikazane su prosječne plate po opštinama koje ulaze u sastav Bosansko-podrinjskog kantona.

Tabela 10. Zaposleni i neto plate po opštinama BPK za XI 2002. godine

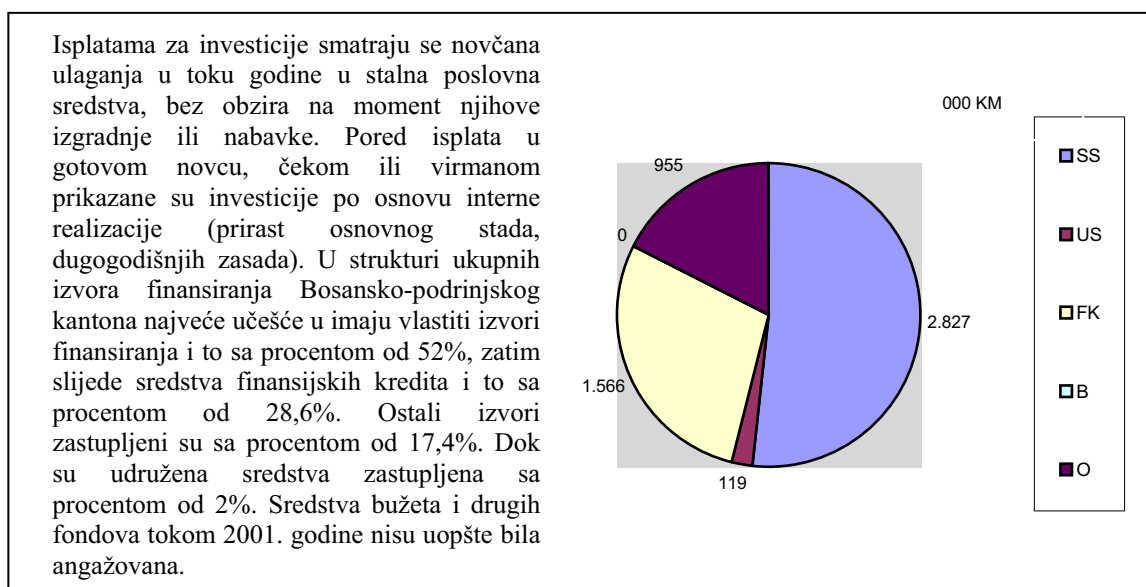
R.br.	Opština	Zaposlenost	Nezaposlenost	Prosječna plata
A.	Opština Goražde	4038	3196	477,5
B.	Opština Foča-Ustikolina	122	464	396,78
C.	Opština Pale-Prača	79	101	403,03

Izvor: Privredna komora F BiH

Investicije za razvoj poslovanja

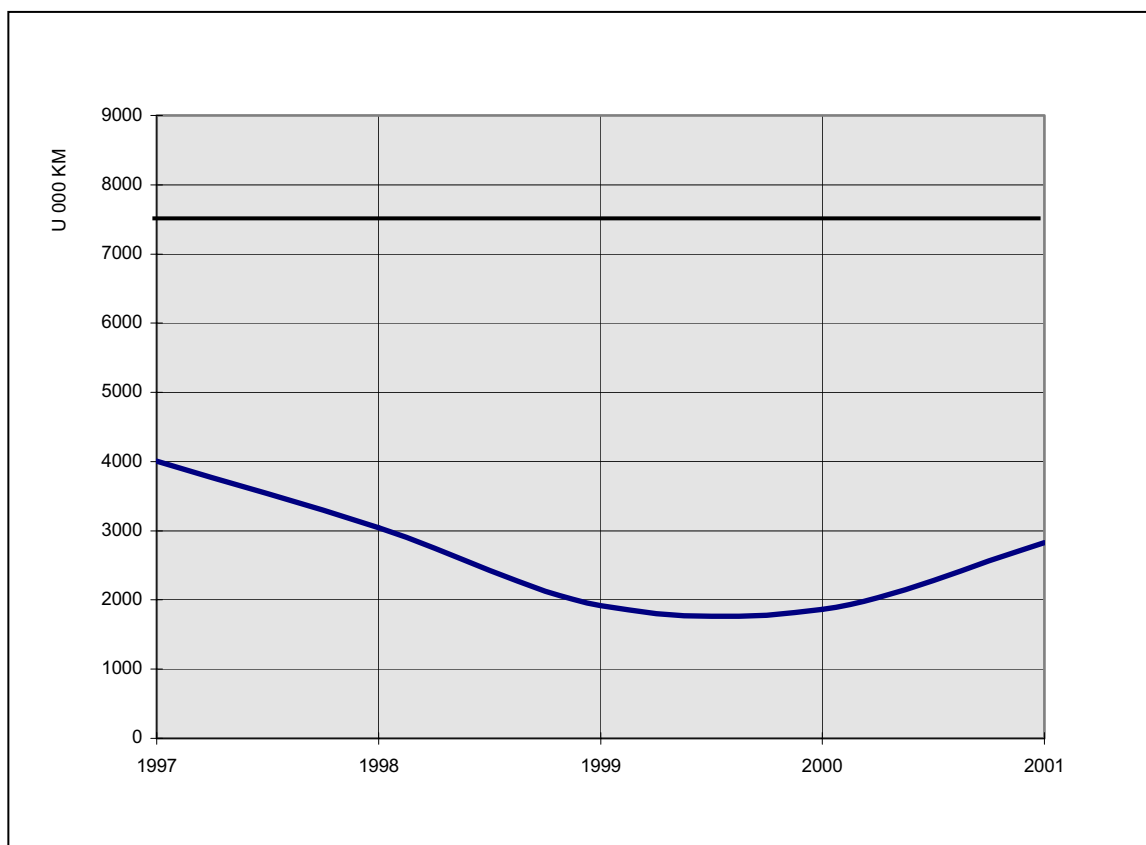
18. Svaki napor usmjeren ka stvaranju dodatnog radnog mjesta na kraju zavisi od raspoloživosti izvora za finansiranje investicija koje će dovesti do novog zapošljavanja. Isplate iz vlastitih sredstava čine amortizacija i sredstva koja se odnose na proširenje materijalne osnove rada. U isplate iz udruženih sredstava spadaju one stavke koje su prenesene na račun neposrednog investitora. U ovu stavku ulaze i inostrana sredstva obezbijedena ugovorom o zajedničkom ulaganja sa inozemnim partnerima. Isplate iz kredita obuhvataju bankarske kredite, kredite pravnih lica kao i finansijske kredite direktno ugovorene sa inostranim partnerima. Isplate iz sredstava fondova obuhvataju sredstva koja su namjenski dobijena iz fondova i bužeta za investiciono ulaganje sa ili bez obaveze vraćanja. Isplate iz ostalih izvora predstavljaju isplate kod kojih pri ulaganju ne dolazi do izdavanja naloga za isplatu kao što je dobijanje sredstava bez naknade, prevođenje sopstvenog stočnog podmlatka u osnovno stado, itd. Osnovni pregled investicija za 2001. godinu dat je u okviru broj 4.

Okvir 4. Struktura izvora investicija u 2001. godini

Izvor: Privredna komora F BiH

19. Pored stanja priliva investicija u određenom vremenskom periodu od značajnije je vrijednosti da postoji rastući trend priliva novih investicija. Iz tog razloga veoma je bitno utvrditi trend novih investicija za razvoj poslovanja. Zbog toga u okviru broj 5. dat je prikaz ostvarenja investicija u ekonomiju kantona Goražde u periodu između 1997 – 2001. godine. Na grafikonu je prikazan trend investicionih ulaganja Bosansko-podrinjskog kantona od 1997. godine na ovamo. Veoma je interesantan pokazatelj koji govori o visini vlastitih ulaganja 1997. godine s jedne strane, i visini investicionih ulaganja u 2000. godini. Situacija je drastično različita, tačnije vlastiti izvori finansiranja u 2000. godini manji su u odnosu na period koji je obilježen kao neposredan start ekonomskih aktivnosti poslije rata i to za cca 10 procenata. Između ta dva perioda koja su uzeta kao primarna za posmatranje, uočene su jače devijacije u visini investicionih ulaganja vlastitog porijekla. Linija između 7 i 8 miliona predstavlja minimalni iznos investicija koji je bio planiran vladinim ekonomskim planovima.

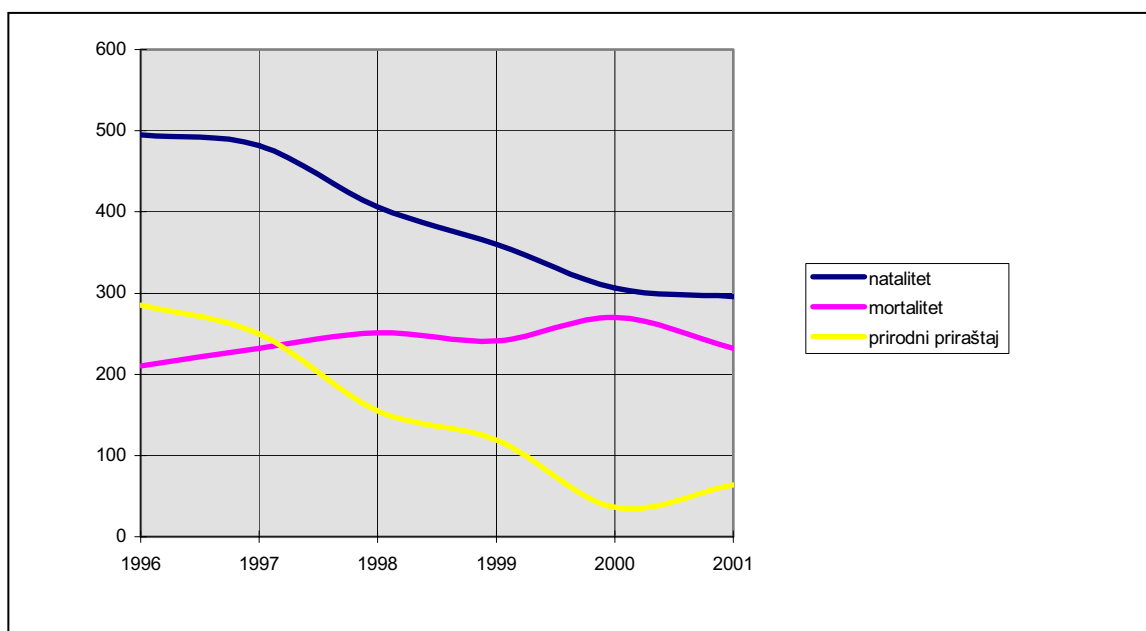

Okvir 5. Trend investicionog ulaganja u BPK

20. Razloge devijacije možemo tražiti u samim počecima procesa privatizacije, kao i u činjenici da je takav proces izazvao poremećaj ekonomskih aktivnosti koje se odnose na potencijalna investiranja, finansijsku disciplinu kao i na odnos prema institucijama koje se bave evidentiranjem pokazatelja ovakve vrste. Posmatrajući i uzimajući 1997. godinu kao bazu, a što je u slučaju Bosansko-podrinjskog kantona zaista nezahvalno, može se globalno zaključiti da i u tom kontekstu postoji negativan trend baznih indeksa kretanja. Situacija je nešto povoljnija ukoliko bi u analizu uključili i lančane indekse, ali za posmatrani period u 1999. godini, 2000. I 2001. godini. Bez obzira na takvu činjenicu, pozitivni lamčani ideksi nisu dovoljni da bi se odrazili na mnogo pozitivnije poslovanje mrokroekonomskih subjekata, na sposobnost za investiranjem, na usvajanje novih tehnologija, itd.

Stanovništvo bosansko-podrinjskog kantona

21. Jedan od ključnih faktora ekonomskog rasta regije jeste stanovništvo koje živi na tom prostoru. Mnoge studije pokazuju da je rast proizvodnje značajno utječe na rast broja stanovnika u zajednici. Zbog toga na ovom mjestu analiza obuhvata osnovne informacije o kretanjima broja stanovnika u goraždanskom kantonu. Posmatrajući globalne pokazatelje na nivou Federacije BIH, a koji opisno determinišu kvantitet populacije, može se sa sigurnošću reći da Bosansko-podrinjski kanton nema znatno lošiju sliku u odnosu na Federalni prosjek. Trenutna stopa nataliteta u Bosansko-podrinjskom kantonu je 10,28 procenata, mortaliteta 8,06 procenata, a prirodnog priraštaja 2,2 procenata. Federalni prosječni pokazatelji su: stopa nataliteta 12,3 procenata, stopa mortaliteta 7,1 procenat, dok je stopa prirodnog priraštaja zastupljena sa 5,2 procenata. Međutim posmatrajući situaciju prirodnog kretanja stanovništva BPK kao pokazatelj sam za sebe, na osnovu grafika može se zaključiti da je situacija više nego alarmantna. Sa velikom dozom sigurnosti se može tvrditi da je takva stopa usko povezana sa niskom stopom rasta proizvodnje u kantonu. Grafikon u okviru 6. daje slikovit prikaz dosadašnjih kretanja.

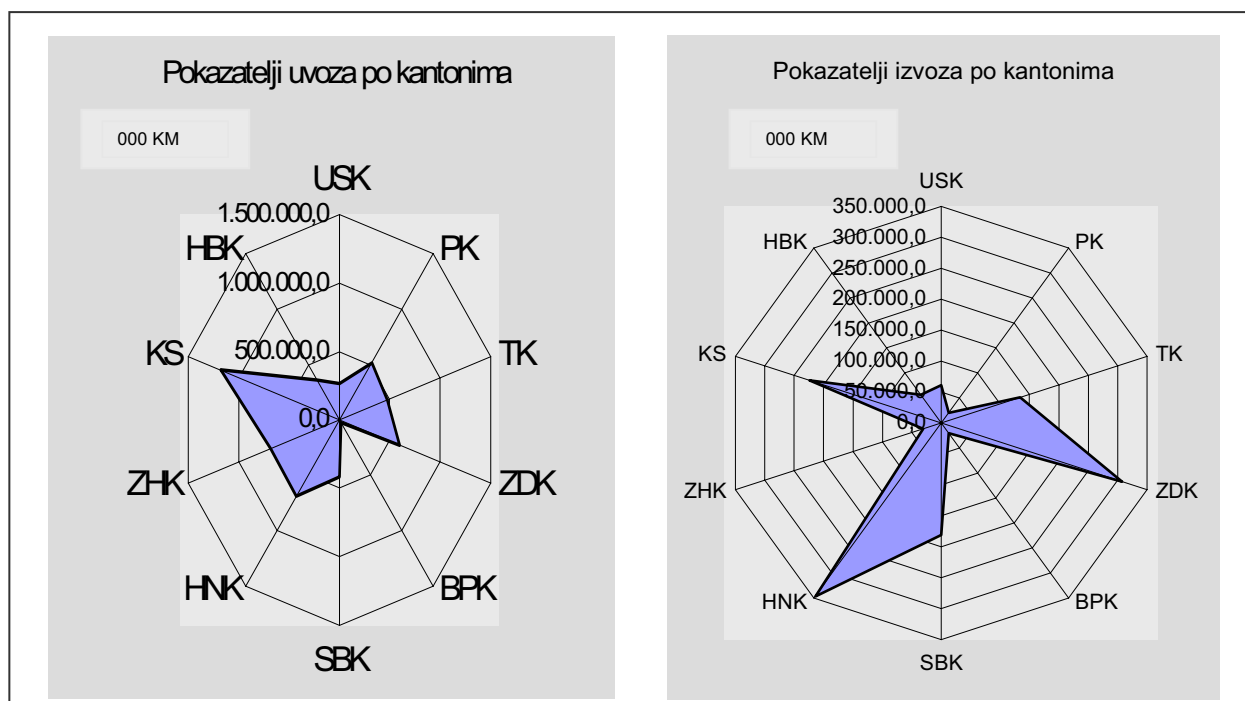

Okvir 6. Natalitet, mortalitet i prirodni priraštaj BPK

Pokazatelji nataliteta i prirodnog priraštaja pokazuju negativan linearan trend, dok su pokazatelji mortaliteta u sigurnom usponu. ALDI isto tako u ovom trenutku ne raspolaže podacima o apsolutnim frekvencijama prirodnog kretanja stanovništva u periodu od 1991. godina, pa dalje, ali bi sasvim sigurno takve informacije dale bar približne odgovore na situaciju koju imamo od 1996. godine do danas.

Spoljnotrgovinsko poslovanje

22. Izuzetno bitan faktor o ocjeni trenutnog stanja ekonomije u nekoj regiji jeste sposobnost firmi da svoje proizvode i usluge izvoze na svjetsko tržište. U cilju prikazivanja jasnije slike na prvom mjestu ćemo prikazati gdje se to nalazi privreda kantona Goražde u odnosu na izvoz ostalih kantona u F BiH. **Uvoz.** Podaci o spoljno-trgovinskom poslovanju BPK prezentirani su u formi posljednje obrađenih u 2002. godini. Posmatrano strukturalno po pojedinim djelatnostima, može se sa sigurnošću reći da je nosioc uvoznih aktivnosti Bosansko-podrinjskog kantona prerađivačka industrija. Iskazano procentualno učešće te djelatnosti u ukupnom uvozu Bosansko-podrinjskog kantona je 89,6 %. Poljoprivreda, lov, šumarstvo, zatim proizvodi i transakcije nerazvrstani po kategorijama obezbjeđuju učešće u strukturi uvoza od 0,4%. Kategorije ostalih privrednih djelatnosti zastupljene su sa procentom od 10 %. Posmatrano u apsolutnim frekvencijama ukupan uvoz BPK u posmatranom periodu za 2002.godinu je 26.222.000 KM. To ujedno predstavlja najmanji iznos u odnosu na ostale kantone Federacije BIH. Posmatrano po geografskom principu Bosansko-podrinjski kanton najveći uvoz ostvaruje iz zemalja Evropske unije i ostalih razvijenih zemalja svijeta. **Izvoz.** Struktura izvoznih aktivnosti BPK je skoro potpuno identična specifičnostima gore prezentiranih pokazatelja uvoza. Najveći pojedinačni nosioc izvoznih aktivnosti je i dalje prerađivačka industrija i to sa procentom od 99,9%. Na ostale djelatnosti kao što su poljoprivreda, lov šumarstvo, proizvodi i transakcije, nerazvrstani po kategorijama otpada 0,1 Posmatrano u apsolutnom iznosu ukupan izvoz Bosansko-podrinjskog kantona za 2002. godinu iznosi 22.986.000 KM. Omjer pokrivenosti uvoza izvozom je 1:0,9KM. Posmatrano po geografskom principu najveće izvozne destinacije za Bosansko-podrinjski kanton su: Zemlje Evropske unije, zemlje u razvoju, kao i ostale razvijene zemlje svijeta. Slikovit prikaz mjesta privrede BPK u uvoznim/izvoznim poslovima data je u okviru br.7.

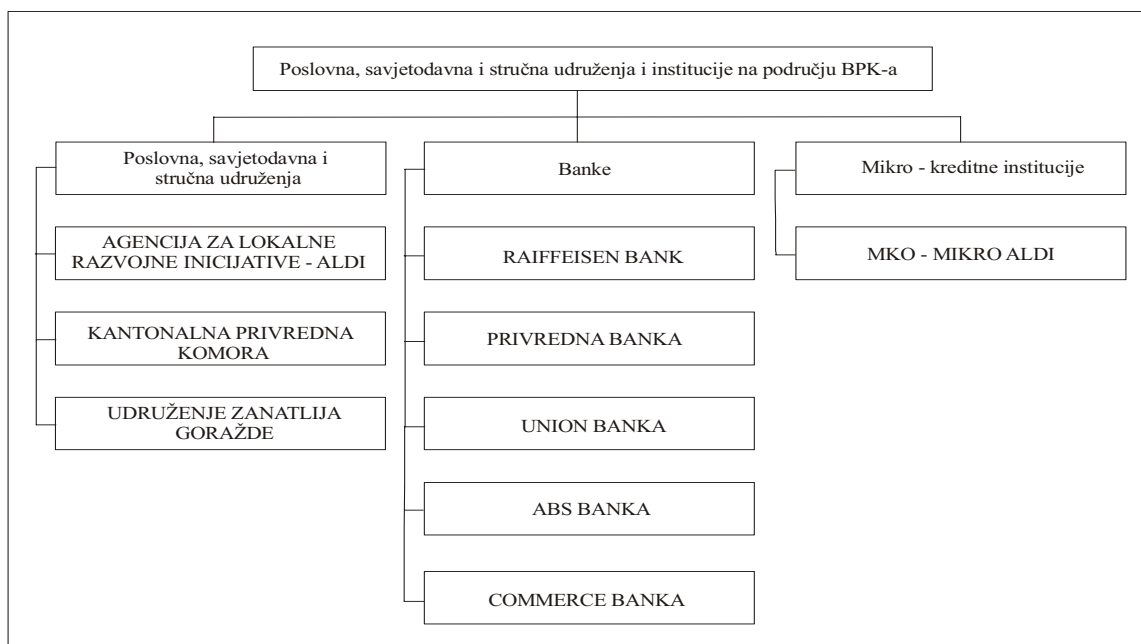
Okvir br. 7. Prikaz Uvoza i izvoza po kantonima u F BiH, 2002. godina

Ekonomski planovi vlade

23. Federacija BiH ima decentralizovano političko i ekonomsko uređenje kako je I prikazano tačkom 9. Vlada BPK trenutno implementira “Strategiju razvoja Bosansko-podrinjskog kantona Goražde” koja je fokusirana na revitalizaciju prijeratnih metaloprerađivačkih i hemijskih preduzeća sa prostora kantona. Od momenta usvajanja nacionalnih strategija ekonomskog razvoja prvenstveno Globalnog okvira ekonomske strategije razvoja GOESR usvojenog od strane Vijeća Ministara BiH i Vizije makroekonomskog razvoja F BiH, Vlada kantona svoje aktivnosti na unaprijeđenju ekonomskog razvoja usmjerava u skladu sa državnim i entitetskim strategijama.

24. Opština Goražde je 2001. godine otpočela sa kreiranjem Vizije razvoja opštine Goražde, koja se bazira na definisanju željenog stanja u opštini u narednih 10 godina. Jedan od osnovnih elemenata vizije jeste stvaranje jakog poslovnog sektora u opštini. **Prvi zadatak** koji je definisan opštinskom razvojnom Vizijom odnosi se na obezbijedenje ekonomije opštine kao cijeline u kontekstu poduzimanja niz mjera u okviru domena svoje ekonomske politike. Borba protiv nezaposlenosti, lošeg životnog standarda, stvaranje ambijenta za odvijanje ekonomskih aktivnosti preduzetničkog sektora, su osnovne stvari koje su definisane u okviru prvog zadatka, a što u stvari predstavlja suštinsku borbu za zaštitu osnovnih ljudskih prava stanovnika Bosansko-podrinjskog kantona; **Drugi bitan zadatak** je obezbijedenje efikasnosti u onim područjima u kojima nije prisutan privatni kapital. Radi se o bazičnoj infrastrukturi kao što je vodosnadbijevanje, RTV, itd. **Treći bitan zadatak** je obezbijediti socijalnu pravdu. Tržišna ekonomija nagrađuje sposobne, ali i surovo kažnjava nesposobne. Zbog toga bi trebalo da je prvenstveni zadatak kantona da svojim građanima, koji ne mogu sami na tržištu da valorizuju svoja znanja i sposobnosti, koji su ostali obespravljeni po osnovu nepoštovanja zakona o radu, ili nekim drugim osnovama, obezbijedi život dostojan čovjeka.

25. Pored vladinih planova za unaprijeđenje i razvoj privrede u kantonu Goražde, trenutno u kantonu egzistiraju i druge vladine, kvazivladine, nevladine i privatne institucije koje podržavaju razvoj privrede u kantonu Goražde. Okvir br. 8 daje prikaz trenutnog stanja i infrastrukture institucija čije djelovanje može unaprijediti razvoj privrede u kantonu.

Okvir br.8. Infrastruktura institucija koje podržavaju razvoj privrede u kantonu Goražde

26. Bosansko-podrinjski kanton posmatrano iz gore definisane šeme ima savim dobro razgranatu mrežu obezbjeđivanja poslovno-finansijskih pretpostavki za neometan protok roba, kapitala i obezbjeđenja intelektualnih usluga neophodnih za promicanje inputa u tržišno prihvatljiv output. Sasvim je pozitivna situacija koja predstavlja konkurensku borbu bankarskog sektora na administrativnom području BPK. Bankarski sektor sve više u svojim razvojnim planovima kao atraktivno mjesto investiranja kapitala vidi BPK, gdje trend rasta ima pozitivnu progresiju.

SWOT Analiza Bosansko-podrinjskog kantona

27. SWOT analiza jeste alat u procesu strateškog planiranja kojim se identificiraju ključni faktori koji imaju utjecaj na kretanje bilo koje pojave. Na ovom mjestu koristimo SWOT analizu kako bi identifikovali ključne faktore koji imaju i koji će imati na ekonomsko kretanje privrede u goraždanskom kantonu. Na temelju ranije prezentiranih ekonomskih pokazatelja, kao i na osnovu procjene trenda kretanja istih ili sličnih, definisana je swot/tows analiza makroekonomskih karakteristika Bosansko-podrinjskog kantona. U svaku od četiri kockice upisane su ključne snage, slabosti, mogućnosti i prijetnje sa kojima se susreće (snage i slabosti) i sa kojima će se sa velikom vjerovatnoćom susretati u budućnosti (mogućnosti i prijetnje) privreda kantona Goražde. U swot analizi prezentirani su osnovni ekonomski postulati koji posjeduju jednu od karakteristika koje su u okviru analize pomenute. Nakon identifikacije ključnih faktora predstoji korak definisanja jedne od četiri strategije koja se zasniva na kombinaciji dva ili više faktora. Ovakva analiza umnogome olakšava put implementacije aktivnosti kroz svaku usvojenu strategiju. Na narednoj stranici dat je pregled i rezultati SWOT analize za kanton Goražde.

REZULTATI SWOT ANALIZE

UNUTRAŠNJI FAKTORI VANJSKI FAKTORI	Unutrašnje snage (S)	Unutrašnje slabosti (W)
	<ul style="list-style-type: none"> a. Prirodni resursi b. Infrastrukturne pretpostavke i kapaciteti c. Veliki broj malih i srednjih preduzeća d. Sektor međunarodnih institucija e. Institucionalna podrška MSP f. Razvijen bankarski sektor 	<ul style="list-style-type: none"> a. Emigracija kvalifikovane radne snage b. Seljenje kapitala u druge djelove F BiH c. Nekomplementarna lokalna ekonomija d. Nedostatak stručnih kadrova e. Veliki broj nezaposlenih f. Nepostojanje trgovačkog kapitala g. Nekvalitetna motivacija inostranih ulagača h. Nedovoljno razvijena svijest o preduzetništvu i. Stambeno-poslovna politika j. Nedostatak kvalitetnih kreditnih linija
Vanjske prilike (O)	S-O Maksi-Maksi strategija	W-O Mini-Maksi strategija
<ul style="list-style-type: none"> a. Regionalno uvezivanje b. Osavremenjivanje kapaciteta lokalne ekonomije c. Revitalizacija zdravih industrijskih kapaciteta d. Partneri – naši ljudi u inostranstvu e. Direktna i indirektna strana ulaganja f. Joint venture ulaganja g. Politika podrške i jačanja MSP h. Proces privatizacijskih reformi 		<ul style="list-style-type: none"> 1. Regionalno uvezivanje 2. Privlačenje investicijskog kapitala 3. Razvoj poduzetništva
Vanjske prijetnje (T)	S-T Maksi-Mini strategija	W-T Mini-Mini strategija
<ul style="list-style-type: none"> a. Ekonomsko zaostajanje za drugim dijelovima F BiH b. Smanjenje interesa međunarodnih organizacija c. Nastavak ekonomske turbulencije lokalne ekonomije d. Nelojalna konkurencija e. Zakonske procedure i birokratija f. Visok nekomercijalni rizik 	<ul style="list-style-type: none"> 1. Institucionalna podrška SME 2. Ubrzanje provođenja zakona i smanjivanje utjecaja birokratije 	<ul style="list-style-type: none"> 1. Smanjivanje nekomercijalnog rizika

REZULTATI FAZE ISTRAŽIVANJA

28. Proces istraživanja i prikupljanja informacija odvijao se istovremeno na prostoru kantona Goražde, ali i na prostoru susjednih opština koje konstituišu regiju jugoistočne BIH, s tim da je primarni akcent i po kvalitetu i po kvantitetu dat na administrativni prostor BPK. Osnovni cilj takvog pristupa jeste da se na bazi koncentracije rezultata istraživanja sa prostora BPK, izvrši jednostavno poređenje i evidentiranje u pokazateljima kvaliteta životnog standarda i mogućnosti za otvaranje i finansiranje novih radnih mjesta. Razlog detaljnog neanaliziranja svih administrativnih jedinica BPK je u činjenici da su pojedine opštine konstituisane nakon mirovnog sporazuma, pa se zbog objektivnih okolnosti nije moglo upustiti u analizu "Ranije-Trenutno".

Informacije o poslovnom sektoru

29. Ekonomske karakteristike opštine Goražde i Bosansko-podrinjskog kantona, mogu se posmatrati u dva zasebna perioda uz istovremenu analizu i posmatranje faktora koji su doveli do erozije ili progresije poslovnih aktivnosti. Struktura uposlenosti u opštini Goražde 1991. godine bila je skoro identična strukturi u susjednim opštinama, s tim da je komplementarnost industrijske proizvodnje zabilježena na veoma niskom nivou. Preko 90% radno angažovanih lica opštine Goražde bilo je zaposleno u državnom/društvenom sektoru. Od 37.573 stanovnika iz 1991. godine, 21.300 bilo je seosko stanovništvo, koje je bilo zaposleno u državnim firmama, dok je poljoprivreda egzistirala kao dopunska djelatnost.

Tabela 11. Usporedni podaci o broju osnovanih firmi i novih poslova u opštini Goražde

OPIS		1991		2002	
		Broj	%	Broj	%
Broj firmi prema strukturi i vlasništvu	SZR/STR/SUR	42	42,86	405	69,34
	Privatno preduzeće	10	10,20	156	26,71
	Državno preduzeće	46	46,94	23	3,94
	Ukupno	98	100,00	584	100

Izvor: Podaci sekretarijata za privredu opštine Goražde, avgust 2002

30. Komparativno posmatrano u odnosu na pokazatelje iz susjednih opština može se reći da je situacija u mnogome različita. U domenu pokazatelja koji govore o broju državnih preduzeća sa sigurnošću se može tvrditi da je tu u dominantno podređenom položaju. Takve informacije neminovno dovode do zaključka da je privatna inicijativa razvijenija na području opštine Goražde, što je naravno pozitivna situacija jer kanton sasvim sigurno gubi ulogu globalnog planera lokalnih ekonomskih kretanja. Ukoliko posmatramo situaciju u odnosu na širi regionalni kontekst, onda je ona u većoj ili manjoj mjeri slična u odnosu na prethodno poređenje. Kao područje koje je iole dominantno konkurentno u kontekstu takvih poređenja pored opštine Foča je i opština Višegrad. Ukupan broj privrednih subjekata u toj opštini je 237 što je za za 2,4 puta manje u odnosu na Opštinu Goražde. Poređenje u odnosu na Opštine S.Goražde, Čajniče ili čak Opštinu Rudo uopšte nije ekonomski značajno i zbog toga se u ovom kontekstu neće koristiti.

31. Trenutnu strukturu uposlenosti opštine Ustikolina nije moguće porediti u odnosu na prijeratni period, prije svega zbog nepostojanja dostupnosti informacija iz prijeratnog perioda. U 1998. godini kao bitan segment u strukturi broja privrednih subjekata bila su državna preduzeća, koja su predstavljala najveći tehničko-tehnološki kapacitet sa resursima i potencijalom za radno angažovanje. S druge strane kao što je slučaj sa ostalim opštinama kantona trgovinski sektor je predstavljao po brojnosti najveću stavku strukture poslovnih subjekata i to sa učešćem od 51,8 procenata. Sektor malih i srednjih preduzeća zabilježio je učešće od 7,4 procenata. Relativne frekvencije u ovom trenutku možda izgledaju kao optimistične cifre, ali ukoliko uzmemo u obzir ukupnu apsolutnu frekvenciju od 27 poslovnih subjekata, mjesta za optimizam uopšte nema. Trenutna situacija u odnosu na pokazatelje iz 1998. godine pokazuje negativan trend kretanja u pogledu brojnosti privrednih subjekata, tako da je ukupan broj privrednih subjekata smanjen za čitavih 5 pravnih lica. Apsolutne frekvencije trgovinskog sektora znatno su manje nego u predhodno posmatranom periodu, i to za čitavih 7 pravnih lica.

Potpuno je identična situacija i na nivou sektora malih privatnih i državnih preduzeća, a čiji je broj smanjen za 2, odnosno za tri pravna lica.

Tabela 12. Uporedni podaci o broju osnovanih firmi i novih poslova u opštini Ustikolina

OPIS		1991		2002	
		Broj	%	Broj	%
Broj firmi prema strukturi i vlasništvu	SZR/STR/SUR	14	51,8	12	60
	Privatno preduzeće	9	33,3	7	35
	Državno preduzeće	4	14,8	1	5
	Ukupno	27	99,9	20	100

Izvor: Podaci sekretarijata za privredu opštine Ustikolina, avgust 2002

32. Komparativno posmatrajući gore navedene pokazatelje u odnosu na susjedne opštine RS, koje se i po broju stanovnika i površini na izvjestan način mogu dovesti u poziciju međusobnog poređenja, može se reći da opština Ustikolina ne zaostaje mnogo u odnosu na opštinu Čajniče, dok je situacija u odnosu na opštinu Rudo u mnogo lošijem stanju. Trgovinski sektor opštine Rudo veći je u odnosu na isti u opštini Ustikolina za 8,57 puta u 1998. godini, a u 2002 odnos je smanjen na 8,17 puta. Situacija u odnosu na postojanje malih privatnih preduzeća u 2002. godini je mnogo povoljnija, iako je i u tom kontekstu taj sektor veći u opštini Rudo u odnosu na isti u opštini Ustikolini za 3,71 puta. Sektor državnih preduzeća kao nosioca ekonomskih aktivnosti veći je u opštini Rudo za 14 puta. Pokazatelji su zaista rigorozni, međutim ipak je potrebno na izvjestan način posumnjati u nastojanje da se situacija u opštini Rudo prikaže kao mnogo pozitivnija u odnosu na stvarno ekonomsko stanje.

33. Opština Prača predstavlja najmalobrojniju, ali i ekonomski najnerazvijeniju opštinu Bosansko- podrinjskog kantona. Ukupan broj stanovnika na dan 01.06.2002. godine je bio 1.580, što ustvari predstavlja 49% ukupnih predratnih ljudskih potencijala ove opštine. Veoma je bitno naglasiti da je trenutni trgovinski sektor manji u odnosu na predratni za 14%. Ostali pokazatelji ekonomske razvijenosti su zanemarivi.

Tabela 13. Uporedni podaci o broju osnovanih firmi i novih poslova u opštini Prača

OPIS		1991		2002	
		Broj	%	Broj	%
Broj firmi prema strukturi i vlasništvu	SZR/STR/SUR	14	51,8	12	60
	Privatno preduzeće	9	33,3	7	35
	Državno preduzeće	4	14,8	1	5
	Ukupno	27	99,9	20	100

Izvor: Podaci sekretarijata za privredu opštine Prača , avgust 2002

Trenutno najznačajnije poslovne aktivnosti

34. U opštini Goražde, a samim tim i u BPK kantonu najznačajnije poslovne aktivnosti su metalska proizvodnja, građevinarstvo i poljoprivreda. Ove tri djelatnosti su trenutno najznačajnije, iako su prije rata nosioci ekonomskog rasta i razvoja bile metalska i hemijska industrija. Metalska industrija i danas zapošljava relativno najviše radnika u proizvodnom sektoru. Preduzeća koja se bave metalском ili srodnim djelatnostima imaju potencijal za širenje poslovanja iz razloga što postoji veliki broj stručnih kadrova i što je najveći broj trenutno nezaposlenih radilo u okviru takvog sektora. Osnovni problem koji u tom kontekstu postoji jeste da se pojavom novih tehnologija ova djelatnost pretvara u kapitalno intenzivnu, što predstavlja izuzetno težak problem usvajanja novih tehnologija iz razloga niske stope sposobnosti investiranja. Preduzeća koja se bave građevinarstvom uglavnom su se specijalizovala za nisko i visoko građenje. Razvojem ove vrste građevinarstva stvaraju se uslovi za nova zapošljavanja, jer ona zahtjeva mala ulaganja u stručnu obuku kadrova i niske troškove ulaganja u dodatna radna mjesta. Poljoprivredna proizvodnja je značajan izvor dodatnih primanja svih stanovnika kantona. Zbog uske povezanosti sa poljoprivredom, mala prerađivačka industrija i industrija mlijeka stvaraju dobar oslonac poljoprivrednicima za otpočinjanje vlastite djelatnosti u formi malog biznisa.

Potrebe za stručnim zanimanjima

35. Rezultati istraživanja su pokazali da na prostoru BPK, kao i na prostoru susjednih opština u regiji postoji veliki broj nezaposlenih raznih zanimanja i profesija sa radnim iskustvom i bez njega. Prema evidenciji kantonalnog zavoda za zapošljavanje i Federalne privredne komore broj nezaposlenih u Bosansko-podrinjskom kantonu je 3.761. Naravno takav podatak je u potpunosti fluktuirajuća kategorija i upravo zbog tog konteksta korišten je termin "oko" u oslikavanju činjeničnog stanja. Po principu slobodne procjene i u nedostatku podataka koji govore o broju nezaposlenih lica u kantonu može se reći da samo 20% radno sposobnih lica traži posao. Sasvim je evidentno da je kantonalni zavod za zapošljavanje izgubio funkciju agencije za potencijalno regrutovanje radno sposobnih lica i upravo zbog tog konteksta kao i drugih razloga ljudi ne žele povjeriti svoj potencijalni radni angažman kantonalnom zavodu za zapošljavanje. Može se reći da broj nezaposlenih BPK u velikoj mjeri ne odstupa od stanja uposlenih, odnosno nezaposlenih u susjednim opštinama, kao što je opština Višegrad, odnosno opština Foča-Srbinje. Tačnije rečeno BPK ima za 66,6% veću zaposlenost u odnosu na susjednu opštinu Višegrad, odnosno 24,6 procenata manju u odnosu na opštinu Foča. Situacija u pogledu nezaposlenosti skoro je identična gore pomenutim pokazateljima, odnosno BPK ima za 27,9 procenata veću nezaposlenost u odnosu na opštinu Višegrad, odnosno za 30,6 procenata u odnosu na opštinu Foča-Srbinje.

36. Intervjuisane kompanije tokom istraživanja iskazale su heterogene potrebe za nedostajućim profilima zanimanja, a što je interesantan podatak da upravo takva različita struktura predstavlja usko grlo u trenutnom poslovanju preduzeća. Naravno, preferencijalna lista je najduža u kontekstu izraženih potreba za kadrovima za visokom stručnom spremom, gdje izrazito dominiraju smjerovi društvenih i tehničkih nauka kao što su ekonomija i mašinstvo. Već nakon završetka ove i početkom slijedeće akademske godine na Univerzitetima u BIH biće evidentno da li su izražene potrebe fiktivne prirode ili ne. S druge strane intervjuisane kompanije iskazale su preferencije i prema zanimanjima sa srednjom stručnom spremom i to opet ekonomskog i tehničkog smjera. Značajno je napomenuti da takvih profila već ima na evidenciji zavoda za zapošljavanje BPK i zašto nema regrutovanja takvih kadrova zaista nam nije jasno. Generalni zaključak koji se može donijeti u tom kontekstu jeste da ne postoje najbolje izgrađeni nivoi horizontalne komunikacije na nivou mikroekonomskih subjekata kantonalnog zavoda za zapošljavanje BPK.

37. **Situacija u susjednim opštinama se u mnogome razlikuje.** U opštini Višegrad najveći broj ispitanih preduzeća nema namjeru da kroz dodatna kadrovska osvaja nove tehnologije ili izlazi na nova tržišta. To bi jednostavnim riječnikom rečeno značilo da bi regrutovanje novih kadrova dodatno ugrozilo tržišnu poziciju takvih kompanija. Ostala anketirana preduzeća uglavnom iskazuju preferencije u kontekstu visoke stručne spreme i to prvenstveno profila tehničkih nauka. Anketirana preduzeća u opštini Foča također ne iskazuju kvantitativno velike obime po pitanju politike kadrovske popunjavanja. Najveći broj preduzeća također uopšte ne iskazuje potrebu za kadrovima i na trenutnom i na nivou budućeg poslovanja. Razloge možemo tražiti prije svega u smanjenju ekonomskih aktivnosti tog područja. Ostala preduzeća iskazuju podjednake preferencije u odnosu na kadrove visoke i srednje stručne spreme. U okviru srednje stručne spreme dominiraju radnici tekstilnog usmjerenja, a u okviru VSS smjerovi tehničkih nauka. Proces komparativnog posmatranja potreba za kadrovima završićemo posmatranjem opštine Rogatica. Najveći dio anketiranih preduzeća opštine Rogatica ima potrebu i na trenutnom i na planiranom nivou angažovati određene kadrove i to prvenstveno VSS ekonomskog i tehničkog smjera.

Potrebe za novim poslovnim aktivnostima

38. U situaciji niskog nivoa obima poslovnih aktivnosti i male stope zaposlenosti u kakvoj se danas nalazi regija jugoistočne BIH, objektivno je za pretpostaviti da postoje potrebe za novim poslovnim aktivnostima i proširenjem postojećeg obima poslovanja. U najvećem broju slučajeva anketirana preduzeća sa područja BPK planove za nove poslovne aktivnosti temelje na realnom odnosu ponude i potražnje i zakonima koji u tom kontekstu postoje. Tokom procesa istraživanja preko 80% anketiranih preduzeća i samostalnih preduzetnika ima želju za proširivanjem obima poslovanja. Razloge za proširenje poslovnih aktivnosti preduzeća vide u kreiranju bolje pozicije na tržištu, obezbijedenju stabilnih poslova, te stvaranje uslova za kvalitetniju proizvodnju svojih

proizvoda. Samostalne radnje uglavnom razloge za proširenje svojih aktivnosti vide u poboljšavanju prodaje svojih proizvoda. Zaista mali procenat preduzeća planira napraviti radikalne promjene u dosadašnjoj poslovnoj orijentaciji, ustvari radi se o pokazatelju koji je zanemariv. Situacija u kontekstu postavljene teze “Potrebe za novim kadrovima” u RS skoro je identična situaciji u Bosansko-podrinjskom kantonu, tako da opravdanost komparacije i poređenja trenutno ne postoji.

Aktivnosti bankarskog sektora

39. U okviru opštine Goražde, a samim tim i na nivou Bosansko-podrinjskog kantona trenutno je operativno pet bankarskih institucija. Osnovne karakteristike bankarskog sektora u BPK je činjenica da na prostoru kantona nema niti jedna banka sa sjedištem u kantonu, te da su sve finansijske institucije samo filijale banaka iz drugih djelova F BiH. Ovakvo stanje dovodi do relativno težih pristupa kreditnim izvorima finansiranja iz sredstava komercijalnih banaka. Osnovne poslovne aktivnosti bankarskog sektora su platni promet, izdavanje kratkoročnih kredita, zatim izdavanje srednjoročnih i dugoročnih kredita. MSP sa prostora kantona Goražde uglavnom koriste usluge platnog prometa, kao i usluge srednjoročnih kredita, dok se za dugoročne investicijske aktivnosti uglavnom obraćaju nekim drugim institucijama prvenstveno u Sarajevskom kantonu.

Tabela 15. Lista banaka u BPK koje su obuhvaćene istraživanjem

R.br.	Naziv institucije	Kontakt		Oblik vlasništva	Vrste usluga	
		Telefon	Osoba		Postojećim MSP	Novim MSP
1.	RAIFFISEN bank dd Sarajevo Filijala Goražde	038 240 111	Enver Šabanović	Privatno	Platni promet	Platni promet
					D.kredit	D.kredit
					K.kredit	K.kredit
2.	UNION banka dd Sarajevo Filijala Goražde	038 220 942	Sedina Obuća	Državno	Platni promet	Platni promet
					D.kredit	D.kredit
					-	-
3.	PRIVREDNA banka dd Sarajevo; Filijala Goražde	038 221 109	Samira Drakovac	Privatno	Platni promet	Platni promet
					D.kredit	D.kredit
					K.kredit	K.kredit

Izvor: Obrazac A200BA/5 ALDI BRC

Potrebno je naglasiti da na području kantona poslovno egzistiraju i COMMERCE bank dd Sarajevo-Predstavništvo Goražde i ABS banka-filijala Goražde, a koje nisu obuhvaćene objektivnim okolnostima nepristupa odgovornih osoba u periodu izvođenja istraživanja, odnosno momentom nastajanja pravnog lica nakon izvođenja aktivnosti istraživanja. Pozitivan trend ekonomskog kretanja zabilježen je u bankarskom sektoru i to u kontekstu pravnog nastanka finansijske institucije, aktivnosti angažovanja osoblja u okviru tih institucija, kao i heterogenog pristupa u kontekstu podrške MSP. Takav heterogen pristup omogućava mnogo veći kvalitet ponuđenih usluga, profesionalnost prilikom pružanja tih usluga, kao i slobodu izbora u zadovoljavanju potreba potencijalnih komitenata banaka. Veoma je interesantna situacija u kontekstu nepostojanja planova širenja bankarskih usluga ni po širini ni dubini, kod onih institucija koje su obuhvaćene istraživanjem. Kao poslovnu tajnu većina finansijskih institucija smatra kvantitet odobrenih finansijskih usluga i to onog karaktera na koji konkurencija objektivno ne može reagovati. Kvalitativni pokazatelji, koji mogu biti osnova konkurentskog diferenciranja, uglavnom predstavljaju pokazatelje koji su približnih osobina kod svih banaka. Većina banaka na izvjestan način nudi zaokruženu cjelinu bankarskog asortimana u kontekstu pružanja usluga dugoročnih, srednjoročnih i kratkoročnih kredita, s tim da je izuzetak UNION banka koja je u kontekstu opsluživanja sektora privrednih subjekata prvenstveno orijentisana na dugoročne kredite i platni promet. Veoma je bitna činjenica da u kontekstu podrške poljoprivrednim aktivnostima ne postoji ni kod jedne banke dovoljno stimulativan program da bi se tretirao u domenu podrške ovoj grani privrede. Kamatne stope na potrošačke kredite uglavnom su zastupljene sa nivoom od 11% do 12%, odnosno od 9% do 12% kod PRIVREDNE banke Sarajevo. Situacija u kontekstu pružanja usluga dugoročnih kredita je slijedeća: PRIVREDNA

banka dd Sarajevo-Filijala Goražde takve usluge pruža po cijeni od 9% do 11%; UNION banka po cijeni od 12%; RAIFFEISEN banka po cijeni od 10,5%. Sve kamate izražene su na godišnjem nivou.

40. U kontekstu prepoznavanja i identifikovanja eventualnih prednosti, odnosno slabosti ALDI BRC je vršio istovremeno istraživanje u svim susjednim opštinama i to: Opština Foča-Srbinje, Opština Čajniče, Opština Rogatica, Opština Rudo, Opština Višegrad. Veoma je bitno naglasiti da je administrativno sjedište bankarskog sektora jugoistočne RS opština Foča-Srbinje, dok su u svim ostalim opštinama instalirane finasijske institucije u formi filijala. Također, zabilježen je veliki nivo centralizacije i to u kontekstu donošenja odluka o pružanju informacija, finasijske podrške malim i srednjim preduzećima. Takva situacija direktno ometa ravnomjeran tretman potreba za finasijskim uslugama bilo koje vrste, a što direktno utiče na nivo ekonomske koncentracije u okviru pojedinih opština. U redovima koji slijede prezentirane su osnovne specifičnosti pojedinih bankarskih institucija, sa posebnim osvrtom na kvalitet i kvantitet bankarskih usluga.

Tabela 16. Lista banaka u RS koje su obuhvaćene istraživanjem

R.br.	Naziv institucije	Kontakt		Oblik vlasništva	Vrste usluga	
		Telefon	Osoba		Postojećim MSP	Novim MSP
1.	KRISTAL banka Foča-Srbinje	058 210 056	Lela Starović	Privatno	Platni promet	Platni promet
					K.kredit	K.kredit
					D.kredit	D.kredit
2.	RAZVOJNA banka Foča-Srbinje	058 210 397	Jovanka Dobrilović	Državno	Platni promet	Platni promet
					K.kredit	K.kredit
					D.kredit	D.kredit
3.	NOVA BANKA Foča-Srbinje	058 210 340	Milada Simić	-	Platni promet	Platni promet
					K.kredit	K.kredit
					D.kredit	D.kredit
4.	PRIVREDNA banka Srbinje	058 210 832	Momčilo Dostić	-	Platni promet	Platni promet
					K.kredit	K.kredit
					D.kredit	D.kredit

Izvor: Obrazac A200BA/6 ALDI BRC

Iz gore definisane tabele vidljiva su različita strateška opredjeljenja u kontekstu izbora operativnih aktivnosti koje su orijentisane na dugoročne kredite, odnosno na kratkoročne kredite. U tom kontekstu mogu se prepoznati i ciljevi pojedinih finasijskih institucija koji se odnose na dato geografsko područje. Veoma je bitna stvar da se dijelom poslovne filozofije svih finasijskih institucija smatra iskazivanje vrijednosti posuđenog novca i to u cijeni na mjesečnom nivou. Iz potreba komparacije takve cijene u ovom dokumentu bit će izražene u kamatnim stopama na godišnjem nivou. Kamatne stope za kratkoročne kredite u RAZVOJNOJ banci su za izvoz 12%, za proizvodnju 15,6%, za ostale namjene 18%, dok se potrošački krediti plasiraju po kamatnoj stopi u visini od 14%. U KRISTAL banci Foča-Srbinje situacija je slijedeća: Kratkoročni krediti za pravna lica imaju kamatnu stopu od 12% do 15%; Dugoročni krediti se plasiraju po kamatnoj stopi u visini od 12% do 15%; Potrošački krediti u ovoj banci su podjeljeni u dvije grupe i to: kratkoročni sa kamatnom stopom od 12%, dugoročni sa kamatnom stopom od 10,5%. U okviru NOVE banke kratkoročni krediti su podjeljeni u tri segmenta u zavisnosti od namjene kredita: 18% za proizvodnju, 21,6% za ostale namjene, i 12% za izvoz.. Kratkoročni krediti u okviru PRIVREDNE banke se plasiraju po kamatnoj stopi od 14,4%, dok je vrijednost dugoročnih potpuno identična.

41. Planovi širenja asortimana i po dužini i po širini prisutni su u većini finasijskih institucija i uglavnom se odnose na uvođenje dugoročnih kredita, kao što je slučaj sa NOVOM bankom ili na uvođenju kreditnih linija za stambene kredite ili za kupovinu automobila. Broj odobrenih kredita kod PRIVREDNE banke u ovoj godini je 48, a što je za 50% više nego u odnosu na cijelokupnu 2001. godinu. U okviru NOVE banke u ovoj godini odobreno je 93 kredita, a što je za 61% više nego u odnosu na cijelokupnu 2001. godinu. Broj odobrenih kredita u okviru KRISTAL banke je 267, s tim da precizni podaci o distribuciji na fizička i pravna lica ne

postoje, kao i u kontekstu prethodnih slučajeva. Broj odobrenih kredita u okviru RAZVOJNE banke je 150, a što je za 50% više nego u odnosu na cijelokupnu 2001. godinu.

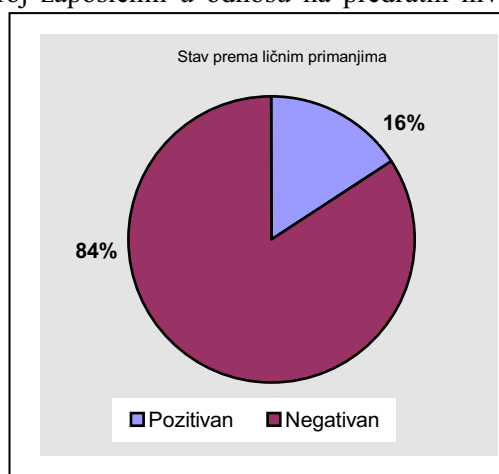
Stav javnog mjenja

42. Uporedo sa prikupljanjem informacija iz privrednog i finansijskog sektora, zatim sektora lokalnih institucija, ALDI BRC je vršio prikupljanje informacija u pogledu stava javnog mjenja o kvalitetu životnog standarda, mogućnostima da se kroz vlastiti biznis utiče na takav pokazatelj, itd. Ovi podaci su se prikupljali u formi upitnika A200BA/4 na prostoru kantona Goražde i putem obrasca A200BA/7 na prostoru susjednih opština RS. Treba napomenuti da je i u ovom slučaju korišten heterogen statistički skup u pogledu socijalne situacije, starosne dobi, obrazovne strukture, itd, a sve sa ciljem da se na bazi takvih odgovora stekne generalni dojam običnih ljudi o trenutnoj ekonomskoj situaciji u kantonu Goražde. Istraživanjem je obuhvaćeno po 30 lica sa područja svih opština a istraživanje je obavljeno u periodu septembar – novembar 2002. godine.

Ekonomsko-socijalna situacija

43. Tokom istraživanja javnog mijenja prvi prioritet je bio da se utvdi kod ispitanika njihova percepcija individualne socioekonomske situacije. Rezultati koji su prezentirani kroz grafik prikazuju stav anketiranih lica prema ličnim, odnosno porodičnim primanjima u kontekstu mogućnosti zadovoljavanja kolektivnih potreba porodice. Ukoliko se u obzir uz ovaj podatak uzme i činjenica da je na području BPK u 2002. broj zaposlenih u odnosu na predratni nivo

37,5% može se zaključiti da je stanje alarmantno. Prema zvaničnim statističkim podacima prosječna plata na nivou kantona iznosi 370 KM. Naravno da u okviru takvog pokazatelja postoje ekstremne frekvencije, ali je bitno naglasiti da se najveći dio stanovništva nalazi na ivici tog iznosa. Od ukupnog broja ispitanika 84 % su izjavili da njihova lična primanja nisu dovoljna za obezbjeđenje normalnih ekonomskih potreba porodice. Načini na koji stanovništvo BPK iznalazi dodatne prihode, ukoliko se zna da je potrošačka korpa u F BIH 440 KM, nisu uopšte poznati. Može se pretpostaviti da najveći dio razlike dolazi od dotacija, korištenja usluga sivog tržišta i kroz neregistrovane aktivnosti. Bitna stavka u ovom istraživanju jeste da je najveći broj lica koja su obuhvaćena ovim istraživanjem nosioci domaćinstva, a koji su jedini radno angažovani na nivou porodice. Jedan od načina poboljšanja porodičnog standarda koji je izražen u kvalitetnom procentnom obimu i koji je identifikovan kroz istraživanje jesu potrošački krediti. Od ukupnog broja anketiranih osoba sa područja BPK, njih 66,7% nije u toku protekle godine podnosilo zahtjev za dobijanje potrošačkog kredita ni kod jedne banke, odnosno 43,3% je koristilo kreditna sredstva.

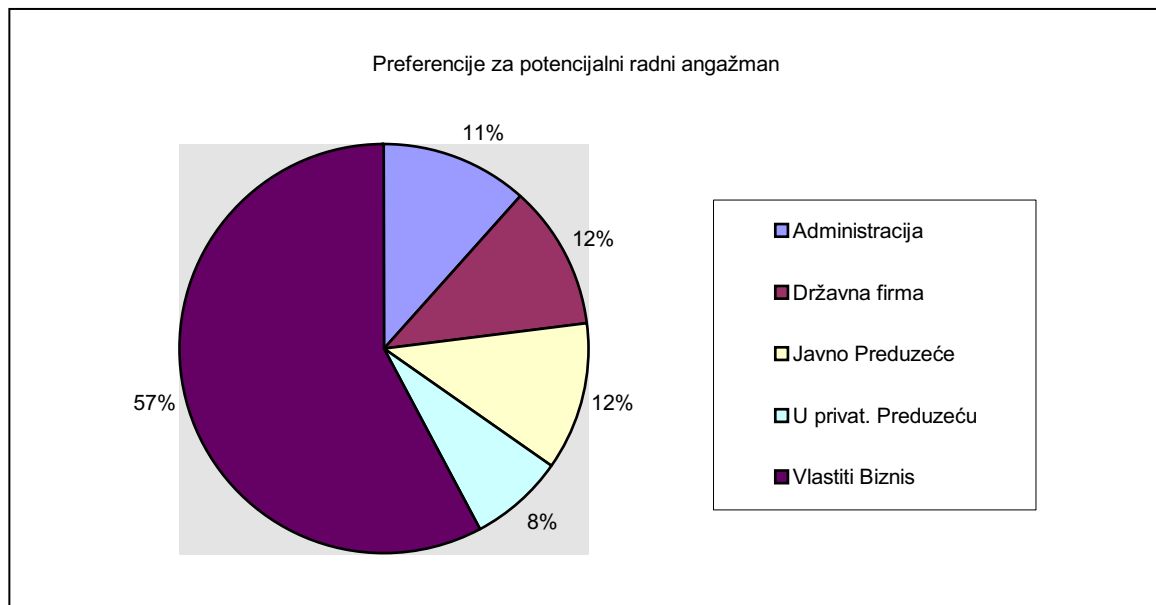

44. Drugo ključno pitanje je bilo u pravom smislu usmjereno ka ispitivanju javnog mijenja o stavovima naspram razmišljanja o pokretanju vlastitog biznisa. Upitnik je bio kreiran da svaki ispitanik odgovori da li je zadovoljan svojim postojećim radnim mjestom i na koji način bi najefikasnije kreirati veći dohodak za sebe i za svoju porodicu. Rezultati su bili slijedeći. Od ukupnog broja ispitanika 57% anketiranih u BPK odgovorilo je da bi željeli pokrenuti vlastiti biznis i na taj način osigurati egzistenciju za sebe i za svoju porodicu. Ostalih 43% više preferiraju državnu administraciju, državna preduzeća, javna preduzeća, kao i privatna preduzeća. Veliki broj anketiranih lica nije imao izgrađen stav po pitanju preferencija za potencijalni radni angažman, a što je rezultiralo potpuno novom solucijom u anketnom upitniku "Bilo gdje". Kao razlog za određen broj odgovora ovog tipa navodi se bezperspektivnost eventualnosti upošljavanja, a što je rezultat povećanog stepena neregularnosti prilikom prijema lica u radni

Mogućnosti pokretanja vlastitog biznisa

44. Drugo ključno pitanje je bilo u pravom smislu usmjereno ka ispitivanju javnog mijenja o stavovima naspram razmišljanja o pokretanju vlastitog biznisa. Upitnik je bio kreiran da svaki ispitanik odgovori da li je zadovoljan svojim postojećim radnim mjestom i na koji način bi najefikasnije kreirati veći dohodak za sebe i za svoju porodicu. Rezultati su bili slijedeći. Od ukupnog broja ispitanika 57% anketiranih u BPK odgovorilo je da bi željeli pokrenuti vlastiti biznis i na taj način osigurati egzistenciju za sebe i za svoju porodicu. Ostalih 43% više preferiraju državnu administraciju, državna preduzeća, javna preduzeća, kao i privatna preduzeća. Veliki broj anketiranih lica nije imao izgrađen stav po pitanju preferencija za potencijalni radni angažman, a što je rezultiralo potpuno novom solucijom u anketnom upitniku "Bilo gdje". Kao razlog za određen broj odgovora ovog tipa navodi se bezperspektivnost eventualnosti upošljavanja, a što je rezultat povećanog stepena neregularnosti prilikom prijema lica u radni

odnos, pogotovu onih koji se po prvi put zapošljavaju. Veoma je bitno naglasiti da je veliki broj anketiranih lica izrazio interes za pokretanje vlastitog biznisa, ali smatraju da su prepreke mnogo veće u odnosu na mogućnost uspjeha, sposobnost preuzimanja rizika, itd. Rezultati odgovora prikazani su u okviru br.

Okvir br. 9. Planovi za novo zaposlenje

Stanje je slično i u drugim opštinama. U opštini Višegrad i Foča 45% anketiranih se izjasnilo da bi od svih ponuđenih opcija najprije pokrenuli vlastitu poslovnu djelatnost, u Rogatici 31%, u Čajniču 50%, a u Rudom 61,9%. Veliki broj je onih koji su odgovorili da bi se prije zaposlili u nekoj instituciji ili preduzeću nego što bi pokrenuli vlastiti biznis, razmišljalo je o pokretanju vlastite djelatnosti, ali kao razloge za neulazak u fazu realizacije navode identične prepreke, kao i oni koji ozbiljno razmišljaju o realizaciji te zamisli. Na pitanje koji su motivi za pokretanje vlastitog biznisa svi ispitanici na području BPK su odgovorili da je to nezadovoljstvo trenutnim finansijskim stanjem i želja da se ono unaprijedi otpočinjanjem vlastitog posla. Potencijalni poslovni izazov i testiranje vlastitih sposobnosti kroz pokretanje MSP bio je motiv za izuzetno mali broj anketiranih lica, a što je naravno u direktnoj vezi sa stručnom spremom, dosadašnjim radnim iskustvom, trenutnom pozicijom u društveno-političkoj zajednici, itd. Vršanjem ankete na području ostalih opština jugoistočne Bosne došlo se do identičnih informacija u pogledu motivacije za pokretanje vlastite poslovne djelatnosti.

Prepreke za pokretanje vlastitog biznisa

45. Posljednja analiza javnog mjenja je bila usmjerena ka identificiranju osnovnih prepreka koje sputavaju građane da se upuste u pokretanje vlastitog biznisa. U slučaju kada 84 % ispitanika nije zadovoljna svojim ličnim primanjima i misle da mogu imati više, te kada njih 57 % namjerava otpočeti vlastiti biznis, sigurno je da postoje brojne prepreke koje ih u tome spriječavaju. Osnovne prepreke za pokretanje vlastitog biznisa, a samim tim i za poboljšavanje lične situacije rangirane su prema prioritetima onako kako slijedi:

- A. Nedostatak vlastitog početnog kapitala,
- B. Nepovoljni uslovi zaduživanja – visoke kamate,
- C. Pravna regulativna i birokratija,
- D. Neuređeno tržište i nelojalna konkurencija,
- E. Zvanična politika odnosa prema privrednim tokovima,
- F. Nedovoljna informisanost o preduzetničkim tokovima,
- G. Destimulativna poreska politika.

Najveći dio ispitanih lica stoji na stanovištu da je početni kapital najveća stavka u preprekama za uspješno osnivanje i vođenje malih i srednjih preduzeća. Naravno, to je interaktivno povezano sa visinom ličnih primanja sa jedne strane i politikom dostupnosti

eksternih izvora finansiranja. Na taj način dolazimo do druge bitne stavke u preprekama za osnivanje vlastitog preduzeća. Prema GOESER-u postojeće banke su tipične komercijalne banke, uglavnom neosposobljene za druge vrste bankarskih poslova, za poslove investicijskog bankarstva, za pružanje nefinansijske podrške posebno malim i tek startajućim firmama. Bankarska politika mora biti usmjerena na postizanje boljeg kvaliteta kredita uz smanjenje kamatnih stopa, jer trenutne kamatne stope djeluju destimulativno na potencijalne korisnike kredita. Pored gore definisanih prepreka koje prvenstveno ulaze u finansijsku sferu, kao bitna stavka u preprekama spominju se i loša politika stimulacije domaće proizvodnje, poreska politika, neinformisanost preduzetničkog sektora, itd.

GENERALNI OSVRT

46. Opšti problem koji se provlači tokom dosadašnjeg procesa tranzicije privrede Bosansko-podrinjskog kantona je **slaba iskorištenost kapaciteta, opadajuća konkurentnost i niska radna produktivnost**. Teret stagnacije snose svi. Odsustvo novih poslovnih veza i tržišta, nepoznavanja novih tehnologija, niska produktivnost te opadajuća konkurentnost preduzeća u kantonu generirali su visoku stopu nezaposlenosti. Taj dio nezaposlenosti se može označiti kao direktna posljedica ratnih razaranja i privatizacije, a ne strukturnog prilagođavanja. Zakonske ispravke modela privatizacije i pokušaji revizije dosadašnjih rezultata u kontekstu zaštite prava zaposlenih, jako su dobar dokaz nastalih devijacija u modelu. Njihova primjena nije bila potanko simulirana, pa su se određeni propusti u provođenju tek naknadno sanirali ili su se pokušali sanirati. Opšta nezaposlenost, rezultat je i promijenjenog odnosa novih vlasnika prema zapošljavanju. Racionalizacija poslovanja kao temelj ponašanja dobrih privrednika zahvatila je najprije zaposlene. Previsoka bruto cijena rada s objektivno utvrđenim viškovima zaposlenih nudila je sama po sebi osnovicu racionalizacije.

47. U početnim fazama privatizacije novim preduzetnicima je bilo bitno postati vlasnik privatiziranih preduzeća. Dobit su najvećim dijelom pretvarali u dividendu iz koje su otplaćivali kupljene dionice i udjele ili su s druge strane izlaz potražili u kreditima komercijalnih banaka. Za unaprijeđenje poslovanja i potencijalni razvoj nije ostajalo mnogo ili ništa. Dosadašnjim tokom privatizacije se nije stvorila nova vrijednost, niti je došlo do koncipiranja razvojne ekspanzije. Drugačiji odnos zabilježen je u malom broju preduzeća koja su i prije privatizacije imala dugoročnu razvojnu viziju. To se posebno odnosi na snažne izvozne kompanije sa geocentričnom poslovnom orijentacijom.

48. Evidentan je gubitak dobrog dijela ranijeg prodajnog i nabavnog tržišta. Tokom dosadašnjeg odvijanja procesa tranzicije uočena je sporost u prilagođavanju privrede novonastaloj situaciji u zakonima ponude i potražnje. Uzroci sporog prilagođavanja nisu samo objektivne naravi. Zato je važno razdvojiti objektivne od subjektivnih uzroka sadašnjeg nepovoljnog stanja. Gubitak tržišta odrazio se na nisku iskorištenost kapaciteta i preskupu proizvodnju. Donedavno primijenjeni oblici privatizacije toj situaciji nisu nimalo pomogli. Slabo iskorištenje kapaciteta i pojava tehnološkog viška zaposlenih nerijetko su posljedica nedostatka menadžerskih znanja i još uvijek naslijeđene navike da se poslovni i razvojni rizici jednostavno ignorišu.

49. Analiza trenutnog stanja u preduzetništvu Bosansko-podrinjskog kantona je nastojanje da se ovdašnjoj javnosti prezentiraju posljedice dejstva svih gore pomenutih faktora, zatim da se na bazi takvih pokazatelja pokuša definisati pozicija BPK u ekonomskoj stvarnosti BIH. Čak i u slučaju da se situacija ekstremno okrene u pozitivnom kontekstu, BPK može takve posljedice očekivati tek za tri do četiri godine i to kroz nivo zaposlenosti na nivo svake opštine u kantonu, nivoom industrijske proizvodnje, bilansom spoljnotrgovinskog poslovanja, itd. Povlačenjem pojedinih humunatarnih organizacija pojavit će se problem koncentracije novčanih sredstva u pojedinim sferama društvenog života, a što na ovom nivou budžeta BPK neće biti moguće finansirati.

**ANALIZA
USPJEŠNIH PRAKSI
ZA PODRŠKU PODUZETNIŠTVU**

UVODNE NAPOMENE

50. Građani BiH su odlučili da BiH vide kao demokratsku državu čija je ekonomija otvorena i tržišno orijentisana. Bosna i Hercegovina se već petu godinu nalazi u procesu sveobuhvatne tranzicije i ekonomskih reformi kojim se želi transformirati jedno postkomunističko društvo u efikasno društvo čija su osnovne odrednice vladavina prava, demokratija i poduzetništvo. Međunarodna zajednica je prihvatila takav stav građana BiH i sve njene finansijske, političke i tehničke aktivnosti su usmjerene ka tome da građani što bezbolnije ostvare usvojene ciljeve.

51. Ovo poglavlje je usmjereno ka tome da prezentira modele podrške razvoju poduzetništva i malih i srednjih preduzeća (MSP) u većini industrijaliziranih zemalja Evrope. Javnosti Bosne i Hercegovine je savršeno jasno da nova radna mjesta dolaze sa preduzećima koje uspijevaju da efikasno zadovolje potrebe kupaca u zemlji ili inostranstvu bez razlike. Što je više takvih preduzeća više je i novih radnih mjesta za ogroman broj nezaposlenih. Države razvijenih zemalja sve se manje upliću u ekonomske aktivnosti pojedinačnog preduzeća. One nastoje da uklone sve barijere koje sputavaju rast i razvoj svih preduzeća u svojoj domovini. Naravno da neke ne-ekonomske mjere i dalje imaju značajnu ekonomsku ulogu u politikama vlada, ali i one postepeno iščezavaju. Trenutno veliki broj aktivnosti provode vlade razvijenih država kako bi unaprijedili svoje nacionalne ekonomije. Kroz svrsishodne i sistemske mjere subvencija, poreze, carine i administrativne cijene one klasičnim putem stimulišu razvoj svoje nacionalne ekonomije. Takve politike su poznate i vlastima i građanima BiH.

52. Ti modeli uspješnih praksi nisu predmet ovog rada i samo bi nas udaljili od stvarnog cilja. Na ovom mjestu ćemo prezentovati drugi skup mjera koje na ekonomskim osnovama stimulišu MSP da povećaju svoju proizvodnju za tržište. Te se mjere ogledaju kroz jako širok spektar aktivnosti omogućavaju: Unaprijeđenja prodaje; Guranje cjelokupnog proizvodnog/uslužnog asortimana kroz kanal prodaje na nacionalnom ili na globalnom nivou; Promociju I/R¹ MSP na svijetskim privrednim izložbama i sajmovima; Snižavanje prodajnih cijena ispod prosječnih cijena koštanja proizvoda; Finansiranje istraživanja mogućnosti indirektnog i direktnog izvoza; Finansiranje ili podrška finansiranju prenosa proizvodnje u inostranstvo bez ulaganja kapitala; Smanjenje administrativnih procedura koje su u uzročno poslijedičnoj vezi sa bitnim elementima međunarodnih kupoprodajnih ugovora, itd. Kao rezultat takvih akcija javlja se kvalitetan ekonomski sektor novih i rastućih MSP koji je u stanju apsorbovati potencijalne recesione procese koji pogađaju ekonomiju na globalnom nivou, a što ujedno znači da se na taj način stvaraju realne pretpostavke za brzo zapošljavanje nezaposlenih iz industrija pogođenim ekonomskim nepogodama.

53. Ovaj dokument ima svrhu da prikaže mjere koje poduzimaju države i transnacionalne institucije u cilju jačanja podrške malim i srednjim preduzećima. To su mjere, modeli i mehanizmi koji se počinju uspostavljati u skoro svim zemljama svijeta sa više ili manje uspjeha. Trenutna situacija je takva da što je država razvijenija, to je i sistem podrške MSP razvijeniji i obratno.

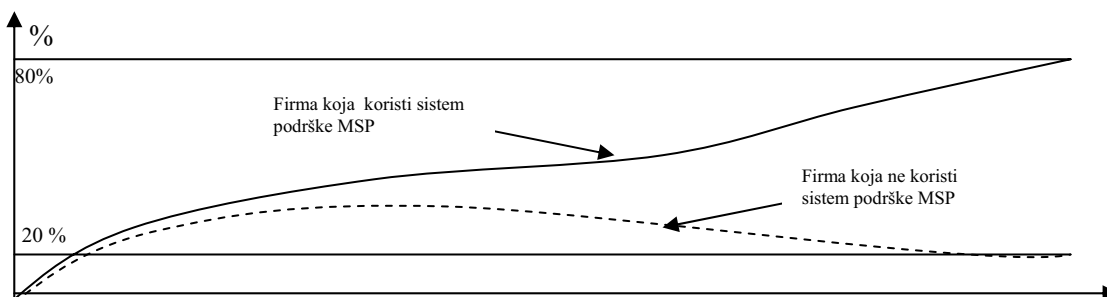
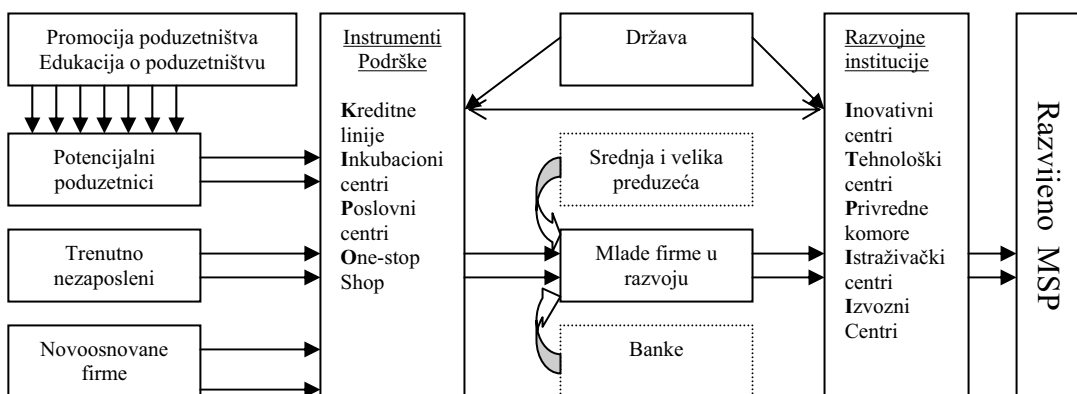
54. Nasuprot takvim procesima Bosansko-podrinjski kanton, Federacija BiH i Bosna i Hercegovina nalaze se tek u začetku i tek se radi na stvaranju uslova za uspostavljanje institucionalne podrške MSP. Kroz zvanične ekonomske politike najvećim dijelom implementiraju se jednodimenzionalni modeli uticaja na privredne tokove i to prvenstveno kroz carinsku i poresku politiku. Sistemska orijentacija na pojedine vidove formi preduzeća, na pojedine privredne grane ili područja ustvari još uvijek nije identifikovana. Samim tim Bosna i Hercegovina, kao i Bosansko-podrinjski kanton još uvijek nemaju jasno izraženu viziju podrške poslovnom sektoru u BiH. Zbog toga je namjena ovog dokumenta od izuzetnog značaja. Sumiranjem uspješnih praksi bez prilagođavanja našoj situaciji pokazaćemo šta će trebati uspostaviti u BiH ako želimo tržišno i otvorenu ekonomiju koja je spremna boriti se sa svim izazovima koje donosi globalizacija tržišta.

¹ Istraživanje i razvoj

ŠTA SU INTEGRISANI SISTEMI PODRŠKE MSP

55. U svim razvijenim zemljama zapada i u mnogim zemljama u razvoju, mala privreda i preduzetništvo u cjelini se podržavaju od strane države, državnih institucija i nevladinih organizacija i to na razne načine. Takva orijentacija tržišno-razvijenih zemalja ima duboke korijene s obzirom na činjenicu da je kapitalizam isprobao više razvojnih modela nasuprot jednodimenzionalnim modelima kontrole privrednih tokova koji su manje više decenijama praktikovale zemlje socijalističkog, uglavnom netržišnog tipa. Razvijene zemlje su na vrijeme shvatile da su mala i srednja preduzeća stub razvoja nacionalne ekonomije i stvorile su institucionalne okvire u kojima mala i srednja preduzeća imaju mogućnost za prosperitet. Podrškom razvoju malih i srednjih preduzeća, vlade razvijenih zemalja, latentno dimenzioniraju razvoj ukupne ekonomije tih zemalja.

56. Pod integrisanim sistemima podrške MSP podrazumijevamo sve modele podrške koji su integrisani u nacionalnu ekonomiju jedne zemlje i koji stoje na raspolaganju malim i srednjim preduzećima. Kako je poslovanje svakog privrednog subjekta višedimenzionalno (što vrijedi i za mala i srednja preduzeća), tako su i kreirani različiti sistemi podrške MSP u različitim oblastima poslovanja. Za MSP koja su u fazi osnivanja najznačajniju podršku predstavljaju asistencija pri registraciji firme, edukacija i treninzi za nove vlasnike/poduzetnike, obezbijedivanje finansijskog kapitala kroz posebno kreirane finansijske programe podrške, biznis inkubatori, pružanje usluga u oblasti inovacije i razvoja proizvoda, pružanje stručnih usluga iz oblasti izvoza proizvoda i usluga, te druge usluge koje dovode do olakšavanja rasta i razvoja preduzeća. Ovo je samo jedan vid sistema pomoći koji su uglavnom razvijeni u svim razvijenim zemljama koje su izgradile sisteme podrške malim i srednjim preduzećima. Naravno u zavisnosti u kojoj se fazi životnog ciklusa MSP nalazi i u kojoj poslovnoj oblasti je pomoć neophodna, MSP stoje na raspolaganju i različiti oblici i modeli podrške (Okvir 10.). To samo govori da su u razvijenim zemljama izgrađeni cijeloviti sistemi podrške MSP od faze osnivanja pa do faze stagnacije i gašenja malih i srednjih preduzeća.

Okvir 10. Kako izgleda Integrisani sistem podrške razvoja MSP

Okvir br.10. pokazuje procenat preduzeća koja su preživjela početne probleme i koje su uspjele da prežive nakon prvih godina postojanja.

ŠTA SU MALA I SREDNJA PREDUZEĆA

57. Ključno pitanje koje je od izuzetne važnosti za nas jeste šta sve spada i šta su to zapravo mala i srednja preduzeća. To nije jednostavan poduhvat, jer definicija treba da uzme u obzir svu suštinu i dimenzije malih i srednjih preduzeća, uz to i mikropreduzeća kojima se kao specifičnoj pojavi poklanja sve više pažnje. Uz to, preporuka definicije podrazumjeva dvojako prihvatanje, to jest na nacionalnom nivou i na nivou EU, a sve u interesu porasta, konkurencije, efikasnosti i profita MSP. Takav pristup doveo je do upotrebljive definicije koja glasi:

"MSP je preduzeće koje ima manje od 250 uposlenih i godišnji obrt koji ne prelazi 40 miliona eura ili u godišnjem bilansu stanja u ukupnom iznosu neto profita ne više od 27 miliona eura".

U okviru ove definicije postepeno se definišu razlike između preduzeća mikro, malih i srednjih veličina. Uglavnom se razlike odnose na osnovu broja radnika, veličine ukupnog prometa i veličine neto dodatne vrijednosti po radniku. Naredna tabela prikazuje osnovne kriterije za razlikovanje mikro, malih i srednjih preduzeća

Tabela 17. Pregled razlika između MSP

Vrsta preduzeća	Broj radnika	Ukupan promet	Neto dodana vrijednost po radniku
Mikro preduzeće	41.750.000	200.000	40.000
Malo preduzeće	23.080.000	3.000.000	75.000
Srednje preduzeće	15.950.000	24.000.000	105.000
Veliko preduzeće	40.960.000	255.000.000	115.000

58. U praksi poslovne komunikacije u Bosni i Hercegovini, već je sasvim uobičajen termin preduzetnik ili poduzetnik. U suštini poduzetnik jeste osoba koja je pokrenula i koja vodi mikro, mali ili srednji biznis. Da li je to osnivač/vlasnik ili direktor/menadžer nebitno je sve dok on vodi i upravlja poslom. Generalno posmatrajući semantičku vrijednost takvog termina možemo sa sigurnošću tvrditi da je on postao sinonim koji podrazumjeva duh, marljivost, ideje. Sa druge strane često se govori o velikim sistemima (preduzećima u procesu privatizacije ili velikim privatizovanim firmama), velikim preduzećima u poređenju sa privatnim preduzećima i privatnim firmama. Na toj bazi se obično pravi uobičajena razlika između velikih, malih i srednjih preduzeća. U BiH veoma teško primjeniti metodologiju Evropske Unije rangiranja preduzeća na mikro, mala, srednja i velika preduzeća. Prema toj klasifikaciji najednom bi mnoga velika preduzeća postale mala i u rijetkim slučajevima srednja preduzeća. Međutim, da bi se u što mogućoj mjeri izbjegli nesporazumi, neophodno je polako početi primjenjivati klasifikacije preduzeća prema EU običajima kako bi se moglo prezentovati pravo stanje u BiH, u odnosu na stanje EU. Slijedeća tabela daje jednu varijantu rangiranja preduzeća u BiH:

Tabela 18. Pregled naziva structure preduzeća u BiH

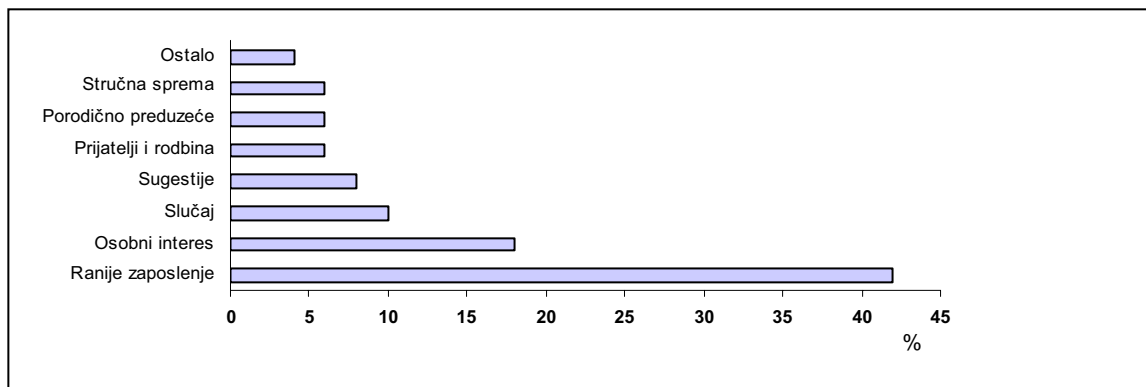
Rbr	Vrsta preduzeća	Broj radnika
a.	Mikro preduzeće	1-5 zaposlena
b.	Malo preduzeće	5-25 zaposlenih
c.	Srednje preduzeće	25-250 zaposlenih

NASTAJANJE MSP

59. Prije prelaska na prezentaciju konkretnih sistema podrške malim i srednjim preduzećima, neophodno je istaknuti značaj pitanja nastanka i samog osnivanja MSP. Razvijene zemlje su već dugo godina uvidjele značaj pitanja nastajanja preduzeća i to prvenstveno sa aspekta broja novonastalih preduzeća. Značaj koji su oni identifikovali sastoji se iz slijedećeg koncepta. Savremena ekonomija podložna je stalnim i teško predvidljivim promjenama. Mala i srednja preduzeća trebaju da postignu takvu fleksibilnost da uspješno amortizuju svaku tržišnu situaciju, bilo da se radi o rastu ili padu ekonomskih aktivnosti u zemlji. Da bi MSP to postigla ona moraju nastajati (osnivati se) ili nestajati (padati u stečaj) u zavisnosti da li u zemlji dolazi do povećanja ili smanjenja ekonomskih aktivnosti.

60. Kreatori ekonomske politike i institucije koje ih sprovode budno prate odnose između broja novoosnovanih i broja zatvorenih preduzeća, te broj novoosnovanih preduzeća na 1.000 stanovnika. Većina sistema za podršku MSP u razvijenim zemljama iako su šaroliki i različiti imaju jednu od osnovnih ciljeva u stvaranju uslova za povećanje broja novonastalih MSP, te sprječavanje propadanja preduzeća u prvoj godini nakon osnivanja. Naredna tabela govori o prosjecima novoosnovanih firmi i broja firmi koje propadnu nakon prve godine poslovanja, te o odnosu broja novoosnovanih firmi na 1.000 stanovnika. Prema Slici 1. u posljednje vrijeme podaci govore da se u razvijenim ekonomijama uspjelo da kroz integrisane sisteme podrške MSP od 100 % novoosnovanih firmi, 80 % preživi prve najteže godine postojanja ako koriste sisteme podrške u odnosu na samo 20 % koje prežive ako ne koriste neke od sistema podrške razvoja MSP.

61. U periodu od 1995. godine do momenta postojanja zvaničnih statističkih podataka koji analiziraju trend ekonomskih aktivnosti tj. do 2001. godine, 67 % preduzeća koja su poslovno egzistirala u 1995. svoju misiju djelovanja ostvaruju i u 2001. godini, dok je u Češkoj takav procenat nešto manji i on iznosi 57 %. U drugim zemljama CECs manje od ½ je još uvijek poslovno aktivno, a u pet zemalja manje od 1/3 je opstalo (Litvanija, 26 %, Bugarska 27 %, Estonija i Mađarska 32 %, Latvija 33 %). Posmatrano u srednjim vrijednostima koje su u isto vrijeme sektorski orijentisane u prosjeku je u CECs stopa gašenja novoosnovanih preduzeća u 2001. godini u sektoru distribucije 31 %, u industrijskom sektoru 11 %, u sektoru građenja 6 %, u sektoru turizma i ugostiteljstva 5% i u ostalim sektorima 37 % (personal service). Prema zvaničnim podacima Evropske unije u 2000. godini je novo registrovano 500.000 pravnih lica u van poljoprivrednom sektoru. Posmatrano analitički, situacija u kontekstu stope novoosnovanih preduzeća u ozbiljnim tranzicijskim zemljama je u izvjesnom kontekstu diferentna. Iako je Poljska (sa 181.000 preduzeća) bila zemlja sa najvećim brojem preduzeća u 2001. najveća stopa novoosnovanih preduzeća je zabilježena u Latviji 22 % i u Estoniji 20%, dok su s druge strane Litvanija i Češka ostvarile najnižu stopu novoosnovanih preduzeća od 9% odnosno 11%. Veoma bitna stvar koja u tom kontekstu postoji jesu izvor ideja koje predstavljaju osnov za otpočinjanje sa vlastitim biznisom i osnivanjem MSP.

Okvir 11¹. Izvori ideja za osnivanje MSP

¹Izvor: National Federation of Independent Business, USA

SISTEMI PODRŠKE MSP U EVROPSKOJ UNIJI

Strategija Evropske unije u podršci MSP

62. Evropska unija se opredijelila za koordinirani pristup u razvoju MSP. Vjerovatno je model preuzet od modela podrške, koji je odavno utemeljen u Sjedinjenim državama i koji se provodi koordinirano između Federalnih institucija i saveznih država. Tako se u okviru Evropske unije koordiniraju strategije koje se donose na nivou Evropske Unije i strategija svake od država članica. Na taj način, mala i srednja preduzeća trpe delegiranje dva funkcijska sistema strategija. Da bi se unaprijedio segment MSP EU i države članice koordiniraju aktivnosti na regionalnom nivou. Regije podrazumijevaju geografske cijeline unutar zemalja članica koje imaju odgovarajuće zajedničke karakteristike (razvijenost, postojanje ekonomske cjeline, prirodna povezanost isl.). Reklo bi se da preduzetnici u malom biznisu u Evropskoj uniji "sisaju" dvije majke: Domaću i Internacionalnu. Struktura sistema podrške koji se primjenjuju za implementaciju strategije u pogledu malih i srednjih preduzeća je široka i uglavnom obuhvata slijedeće segmente:

- I. Unaprijeđenje okruženja razvoja MSP u zemljama članicama i to:
 - Pojednostavljenje administracije i pravnog okruženja,
 - Unaprijeđenje finansijskog okruženja,
 - Unaprijeđenje fiskalnog okruženja,
 - Unaprijeđenje socijalnog okruženja,
 - Unaprijeđenje ostalih relevantnih okruženja.
- II. Programi i mjere podrške za MSP i to:
 - Koncentrisane akcije članica EU u pomoći MSP,
 - Pristupi finansijama i kreditima,
 - Razvoj finansijskih instrumenata za MSP,
 - Podrška razvoju regionalnih MSP,
 - Podrška MSP u europeizaciji i internacionalizaciji njihovih strategija.
- III. Jačanje konkurentnosti MSP i to:
 - Istraživanje i tehnološki razvoj,
 - Uspjevanje kvalitetom proizvoda i usluga,
 - Inovacijski procesi i druga unaprijeđenja,
 - Promocija preduzetništva,
 - Ostale važne podrške.

63. U ime EU, brigu o malim i srednjim preduzećima brine Komisija za MSP koja razvija programe i provodi cjelokupnu politiku zemalja članica u području MSP. Komisija podnosi redovne izvještaje o postignutim rezultatima u pojedinim ključnim područjima razvoja MSP. Izvještaji služe za ocjenu dostignutog progressa i davanje preporuka za naredne koordinirajuće akcije. Nove akcije se pripremaju strpljivo i temeljito da bi bile korisne i aplikativne na što duži vremenski period. Prema izvještajima Komisije, koordinacija ima dva aspekta: *Eksterni* kojim se koordiniraju akcije sa državama i članicama s ciljem promocije kooperacije u tim zemljama i između članica Komisije, posebno preko razmjene iskustava; *Interni* preko strukovnih poslova vođenih u Komisiji.

Unaprijeđenje okruženja za MSP

Administrativne simplifikacije

64. Pokazatelji dostignutog stepena razvoja MSP na nivou EU ilustruju rezultate implementacije strategije i koordinacije. Tako se više od 99,8% od ukupno 17,9 miliona preduzeća u Evropskoj uniji odnosi na MSP. Na bazi tih i drugih pokazatelja ocjenjuje se da MSP u EU imaju snažan tempo razvoja sa potencijalom daljeg kreiranja novih poslova.

65. Administrativne barijere, koje su različitog intenziteta u pojedinim članicama, prevazilaze se putem koncentrisanih akcija u primjeni dobre prakse i novih preporuka za pojednostavljenjima

regulative. To se naročito odnosi na pojednostavljenje formalnosti za start up i to formalnosti koje se odnose na registraciju firmi. Članice mogu uspostaviti jednostavne kontakte, koristiti jedinstvene registracione forme, jedinstven sistem identifikacionih brojeva i ubrzavati administrativne procedure. Tu su i uticaji na državne članice da podstaknu preduzeća u toku prve poslovne godine preko povoljnih fiskalnih, socijalnih i drugih mjera.

66. U službi komisije je SMP-Singl Market Programme (jedinstveni tržišni program) i evropski info centri koji snadbjevaju MSP informacijama potrebnim za procedure na jedinstvenom tržištu. Da bi informacije i upute bile korisne o tome se brine posebna interesorna grupa. Rezultati se već osjećaju, a njihova ilustracija je da MSP prate velike kompanije u izvoznim poslovima i sve više operiraju na međunarodnom tržištu.

Politika konkurencije

67. Pošto konkurencija na svim nivoima znači podsticaj razvoju i uspjehu, inaugurisana su nastojanja i politike da MSP razvijaju efektivne oblike konkurentnosti. Konkurentne prednosti kada se ostvare, vlasnicima firmi donose korist na dva načina: Prvo, preko konkurentnog uspjeha u odnosu na firme iste veličine; Drugo, u konkurentnom odnosu sa velikim kompanijama. Konkurentne osnove se lako postižu sa elementima cijene i troškova, ali teže sa elementima marketing miksa (proizvod, cijena, distribucija, promocija). Komisija za MSP je za te potrebe publikovala tzv. **Zelenu knjigu**, da bi se otvorio široki put razmišljanja o budućoj politici konkurentne uloge malih firmi.

Pomoć država

68. U evropskoj uniji pozicija MSP, strategije njihovog razvoja i neposredne podrške uvijek se stavljaju u kontekst institucionalnog okruženja tj. države. Ovaj stav napisan je još devedesetih godina kada su napisane prve upute vezane za mala i srednja preduzeća u kojima stoji da se ona mogu stabilno razvijati samo uz pomoć države, a da se njihov razvoj državi višestruko isplati. Dokumenti pod nazivom "Smjernice za pomoć MSP" iz 1992. i 1996. daju upute za pomoć za enormno širok dijapazon preko stimuliranja zaštite malih firmi do konkretnih investicija ili pak neopipljivih ulaganja.

Fiskalno okruženje

69. U poslovnim procesima, MSP se latentno susreću sa problemom blagovremenog plaćanja komercijalnih transakcija. U velikom broju malih firmi još su zanemareni principi poslovanja bazirani na cash-flow, konkurentnosti i profitabilnosti. Zato je s ciljem poboljšanja izdata preporuka vezana za rokove plaćanja komercijalnih transakcija MSP. Zahtjeva se od zemalja članica da utvrde mjere pomoći za odgođene periode plaćanja i tako ublaže problem dužnika i povjerioca. S tim ciljem uključena je politika kamata, politika obezbjeđenja plaćanja i maksimalni rokovi plaćanja.

70. U interesu pojednostavljenja transakcija sa ino partnerima Komisija EU ustanovila je direktivu o kreditiranju prekograničnih transakcija MSP. Poresko okruženje, kao što se zna, ima poseban značaj za MSP. Zbog toga u savlađivanju barijera reduciranje poreza ima poseban značaj. Pristup se unificira na nivou cijele EU radi približavanja uslova privređivanja MSP, ali sistem još nije usavršen. U indirektnim porezima zastupljen je VAT (value-added tax) ili porezi na dodanu vrijednost. Glavni ciljevi VAT-a su: Unificirana primjena poreske politike u cijeloj EU, smanjivanje nepovoljnih slučajeva kroz neprecizno tumačenje i primjenu poreskih direktiva.

71. Carine se simplificiraju s ciljem modernizacije nacionalnih carinskih administracija i kroz promociju kooperacija među njima i sa institucijama na nivou unije. Cilj je također da se regulativa Zajednice uniformno primjeni u odnosu na eksterne granice gdje bi interno tržište moglo funkcionisati kako treba.

Socijalno okruženje

72. Centralno mjesto socijalnog okruženja je problem zapošljavanja stanovništva. Taj problem je usko vezan za mala i srednja preduzeća s obzirom da su ona bazna osnova za zapošljavanje stanovništva. Komisija podstiče na formiranje što više dodatnih finansijskih sredstava za zapošljavanje u MSP. U tom kontekstu javlja se partnerski odnos Evropske Investicione banke i MSP, posebno preko strukturalnih fondova. S tom namjerom ustanovljena je smjernica za jedinstvenu politiku zapošljavanja u zemljama članicama EU. Pored intenzivnih akcija za zapošljavanja u zemljama na više načina centralno mjesto u smjericama zauzima: promocija preduzetničke kulture u EU. Ovo treba da ubrza kreiranje novih proizvoda i usluga, ubrzano osnivanje firmi start up i veći stepen samoodrživosti firmi na tržištu.

Programi i mjere podrške za MSP u EU

73. Kada je u pitanju bilo koji vid konkretne podrške razvoju MSP u EU, smatra se da je nužno razvijati koncentrisane akcije predstavnika svih njenih članica. Sasvim je razumljivo da ih treba pojasniti kako bi se lakše shvatila suština ostalih mjera koje se primjenjuju.

Koncentrisane akcije pomoći MSP

74. Koncentrisane akcije pomoći zasnovane su na modelu konsultacija između članica EU i Komisija u cilju promjena nepovoljne prakse i promocije najboljih rješenja. Do sada je izvedeno više koncentrisanih konsultacija o mjerama podrške od kojih je najpoznatija ona održana u Madridu 1995. godine pod nazivom Madridski forum. Drugi forum o MSP održan je u Dublinu 1996. sa temom unaprijeđenja profila i efektivnosti usluga i pomoći MSP. Posebno su razjašnjena tri fundamentalna pitanja:

1. Koji su zahtjevi i potrebe MSP,
2. Koja je uloga vlade,
3. Koja je uloga posrednika.

U prvi plan stavljene su preporuke za snadbijevanje MSP relevantnim informacijama, potreba za decentralizaciju informacija i dalje postepeno pojednostavljene administracije. Slične preporuke sa više preciznosti u korist MSP utvrdio je i forum u Lulu 1997.

Pristupi finansijama i kreditima

75. Razvoj partnerskih odnosa na relaciji banka-mala i srednja preduzeća stavljeni su u prvi plan kako bi finansijska podrška bila svrsishodna. Banke su dužne da unaprijede svoje usluge i bankarski marketing za MSP uz povećanje komunikacija i inicijativa za podršku preduzetništvu i inovativnim projektima u cijelini. Komisija je razvila model pristupa preduzetnika tržišta kapitala i model stimulacije novih tržišta za MSP. Taj pristup u sebi inkorporira prihvatljive usluge finansiranja ne samo inovacionih procesa, već i poslovnih procesa sa naznakom brzog rasta preduzeća.

Zajedničke garancije

76. U EU funkcioniše EMGA-The European Mutual Guarantee Association (evropska zajednička garancijska asocijacija). Da bi se koristila šema EMGA, neophodno je biti član te asocijacije. Njeno funkcionisanje od posebne je koristi onima koji intenzivno investiraju u MSP.

Finansijski instrumenti EU

77. Postoji vrlo razučena šema finansijskih instrumenata koji su na raspolaganju MSP. Svrstani su u okviru Evropske investicione banke, Evropskog investicionog fonda i pilot šeme "venture kapitala". *Evropska investiciona banka (EIB)* obezbjeđuje globalnu finansijsku podršku za MSP, prema tome samo indirektno. Od 1990. od kada je počela funkcionisati, EIB je odobrila preko 42.000 kredita u iznosu od 11 miliona eura. *Evropski investicioni fond (EIF)* ima ulogu da podstiče razvoj MSP, na tran-evropskom nivou, obezbjeđujući garancijske zajmove za projekte.

Strategija EIF-a je da razvije transevropsku mrežu i da diverifikuje svoje aktivnosti i da ih usmjeri ka rastu kapitala MSP i lokacijama finansijskih sredstava. EIF je počeo da podržava i zajmove vezane za biznis i okruženje u kontekstu potreba MSP. Projekt tipa "Rast i okruženje" podrazumjeva da EIF daje garancije za zajmove MSP koja zapošljavaju manje od 100 radnika za investicije, koje su vezane za rješavanje problema MSP. Sistem se operacionalizira na slijedeći način:

- Garancije pokrivaju zajmove za investicije koje imaju minimalnu starost od tri godine i ako su manje od 1 milion eura,
- Samo za direktno generirane investicije ili pak indirektne koje doprinose rješavanju nekog ekološkog problema,
- Samo novi zajmovi mogu biti odabrani za garancije u okviru ovog sistema.

78. Gore navedene mjere su mjere kojima Evropska komisija provodi sveobuhvatno na prostoru cijele Evropske Unije. Pored zajedničkih aktivnosti, svaka od zemalja članica sprovodi i svoje vlastite aktivnosti na jačanju MSP u svojoj državi. Te aktivnosti se finansiraju kako iz budžeta svake države a nerijetko se takve aktivnosti subvencioniraju iz budžeta EU.

PODRŠKA MSP U ZEMLJAMA EU

79. Da bi stvorili jasniju sliku kako neke nacionalne ekonomije stimuliraju rast i razvoj malih i srednjih preduzeća, prikazali smo to na primjerima Njemačke, Španije, Italije i Velike Britanije. Primjer Njemačke je veoma bitan za BiH iz psihološkog razloga, jer se veliki broj naših preduzeća nada u svoj uspjeh kroz povezivanje sa njemačkim preduzećima na bilo koji način. Sa druge strane Njemačka je trenutno industrijski najrazvijenija država EU. Sa druge strane primjer Španije je takođe veoma interesantan, jer je Španija primjer kako članstvo u EU i korištenje sistema podrške razvoja MSP može unaprijediti ukupnu nacionalnu ekonomiju jedne države.

Savezna Republika Njemačka

80. U Njemačkoj je tradicionalno ustaljena strategija podsticaja preduzetništva na osnovama privatne inicijative i privatnog vlasništva. U toj zemlji ima oko 3,3 miliona malih i srednjih preduzeća od kojih svako ima do 250 zaposlenih. Oni su kičma i važan oslonac njemačke ekonomije. Zanatlije, male i srednje industrije, trgovci i slobodnjaci iz raznih grana, obezbjeđuju približno 70% svih radnih mjesta i oko 80% objekata za edukaciju mladih ljudi. 20 miliona ljudi zarađuje svoj novac u MSP. Oko 1,2 miliona mladih ljudi je obučeno na radnom mjestu u malim i srednjim preduzećima. MSP proizvode polovinu njemačkog bruto nacionalnog proizvoda.

81. Svaka njemačka vlada od drugog svijetskog rata na ovamo je pokušavala unaprijediti MSP sektor (MSP su uvijek igrali prelomnu ulogu u konceptima ekonomske politike). Vlada u Njemačkoj je trenutno više nego ikada ranije fokusirana na društveno orijentirani i održivi sistem tržišta. Stoga njena ekonomska politika pokušava da kombinira ekonomsku učinkovitost sa društvenom sigurnosti i ekološkom odgovornosti. Dosadašnja ekonomska kretanja su pokazala da su MSP naročito fleksibilni, i prema tome sposobni da vrlo brzo reaguju na ekonomske izazove. U ovom smislu MSP su mnogo stabilniji nego mnogi od njihovih velikih suparnika. MSP su uklopljena u svoju okolinu i svoje domaće društvo. Zato su ona više zainteresovana za društvene i ekološke aspekte nego njihovi globalni pandani. Dodatno politika MSP i politika rada se smatraju kao dvije strane iste medalje. Promocija MSP, naročito promocija pokretanja posla, takođe znače stvaranje radnih mjesta. Promocija MSP je važan dio njemačke ekonomske politike. Ova politika se sastoji od mnogo raznih aktivnosti koje su usmjerene na to da pomognu novim poslovima da uđu na tržište, da ojačaju one postojeće kako bi prevazišli svoje svakodnevne poteškoće da narastu i da se prilagode novim izazovima i na kraju da izbjegnju zatvaranje preduzeća samo zato što nemaju odgovarajućeg pravnog nasljednika.

Porezi

82. Porez na prihode u poslovanju u Njemačkoj je dostigao stopu koja ozbiljno sputava nove investicije. Pored ovog problema javlja se i problem rasta troškova radne snage iz godine u godinu što utiče na formiranje cijena njemačkih proizvoda i ugrožava šanse preduzeća na državnom i međunarodnom tržištu. Stoga je njemačka vlada odlučila da smanji poreze do određenih procenata i da uvede novi porez na mineralno ulje, što je u isto vrijeme usmjereno na smanjenje potrošnje ovog neobnovljivog izvora energije i na poboljšanje kvaliteta okoline.

Smanjenje birokratskih zahtjeva

83. Troškovi njemačkih MSP, uzrokovani opsežnom birokratijom, su procijenjeni na oko 30 milijardi Eura godišnje. Zato smanjenje birokratije nije samo pitanje smanjenja dnevne administracije MSP, nego takođe jača MSP mogućnost da svoje napore značajnije usmjeravaju u realizaciju svojih poslovnih ciljeva.

Jačanje kulture samozapošljavanja i poduzetništva

84. Uprkos njihovoj presudnoj ulozi u njemačkoj ekonomiji, poduzetnici, slobodnjaci i oni koji sami sebe zapošljavaju predstavljaju samo 10% radne snage. Ovo svrstava Njemačku na dno rang liste u Evropi, dok je u SAD-u kvota samozapošljavanja skoro dvostruka. Kako bi se stanje popravilo, njemačka vlada je ustanovila realistično sredstvo za obuku ("junior"), gdje đaci radom mogu naučiti kako se jedno preduzeće treba planirati, finansirati, realizovati i njime upravljati. Njemačka vlada je pored ovoga u poslednjih nekoliko godina inicirala i katedre za studij poduzetništva.

Izgradnja mreža između preduzeća i univerziteta

85. U poslovnoj okolini koja se brzo mijenja, sa njenim stalnim rastućim tehnološkim izazovima, znanje je visoko vrijedno. MSP niti imaju izvore, niti mogućnost da stalno otkrivaju i kontrolišu svaku novu pojedinost u tehnološkom razvoju. Zbog toga oni trebaju partnere koji rade taj posao na koje se mogu osloniti. Istraživački instituti i univerziteti svakodnevno se snažnije uvezuju sa institucijama koje podržavaju MSP a i sa samim preduzećima, onoliko blisko koliko je to moguće. Inicijative za umrežavanje su u ovom kontekstu ključni naponi njemačke vlade.

Jačanje prilagođavanja tehnologija informacija i komunikacija

86. Informacije i komunikacije su uvijek bile presudan element administracije MSP. Zato su privredne, trgovinske ili zanatske komore koje obezbjeđuju i informacije i komunikacije od početka igrale važnu ulogu za preduzeća, naročito za MSP. I pored toga, MSP u Njemačkoj su u opasnosti da izgube korak sa brzim razvojem na polju moderne tehnologije. Tehnologija informacija i komunikacija pokazuje potencijal velikog rasta. Njemačka vlada je reagovala na ove izazove. Ona je usmjerila stopu porasta u ovom sektoru na 250. 000 novih radnih mjesta do kraja 2005, inicirala dodatnih 20. 000 objekata za obuku najkasnije do kraja 2003. Broj objekata za obuku će tada iznositi 60. 000. Konačno, vlada nastavlja da promovira i pomaže distribuiranje interneta u komercijalne i privatne svrhe.

Pokretanje i unaprijeđenje posla i promocija MSP

87. Pokretanje posla i promocija MSP imaju u Njemačkoj dugu tradiciju. Naročito je nakon Drugog svjetskog rata postojala velika potreba za podrškom za pokretanje posla. U to vrijeme banke u Njemačkoj nisu bile likvidne kao što su danas. Zbog tog razloga, vlada je 1950. godine odlučila da zajedno sa udruženom administracijom osnuje banku koja je imala za cilj da pomogne poduzetnicima pri realizaciji projekata: ovim potezom je osnovana Deutsche Ausgleichsbank – DtA. Od tada je prerasla u vodeću agenciju u Njemačkoj za unaprijeđenje posla. Danas je podupiranje novih kompanija da stupe na tržište kroz:

- Dio politike podrške ekonomskom natjecanju i inovacijama,

- Osnova i preduslov za veliki ili stalno rastući broj MSP kao jamaca njemačke ekonomije,
- Unaprijeđenje nove poslovne i radne politike,
- Dio nastojanja političara i vlade da ojačaju Njemačku u Evropskom i globalnom ekonomskom natjecanju.

88. Unaprijeđenje pokretanja posla je tako središnji element u njemačkoj ekonomskoj politici. Njega karakterišu razni igrači na saveznom, regionalnom i lokalnom nivou, koji su odvojeni od vlade i od DtA:

- *Privredne, industrijske ili zanatske komore* koje obezbjeđuju informacije i usluge svojim obligatornim članovima. No, one su takođe uključene u pripreme pokretanja posla.
- *Poslovna udruženja* pomažu jačanju pozicije MSP kao dio procesa političke odluke.
- *Kreditanstalt für Wiederaufbau --- KfW* ("Kreditna agencija za rekonstrukciju") koja je osobito finansijski partner za srednje i veće kompanije na saveznom nivou i razne banke za razvoj na nivou savezne države nude odgovarajuće kreditne olakšice.
- *Lokalne štedionice, kooperativne i komercijalne banke* su finansijski partneri MSP, čak i kada smatraju da bi finansiranje MSP bilo riskantno i ne mnogo profitabilno.
- *Garantne banke* koje su zajednički ustanovile lokalne i regionalne banke, regionalne komore i regionalne vlasti pomažu MSP da finansiraju svoje projekte preuzimanjem dodatnih kreditnih rizika.

Kraljevina Španija

89. Od svog ulaska u EU sredinom osamdesetih godina, Španija je izvukla korist od uvođenja međunarodnog iskustva u svoj vlastiti sistem mjera za pomoć i podršku stvaranju i razvoju MSP. Danas španska MSP mogu dobiti pristup cijeloj mreži šema specifično dizajniranim da olakšaju njihov rast i konkurentnost na domaćem i međunarodnom tržištu. Svi ovi programi imaju za cilj da kompanijama obezbijede jedan od slijedećih aspekata:

Obuka

90. Postoji široka ponuda mogućnosti i za menadžere i za zaposlene. Sve šeme obuke imaju za cilj da poboljšaju mogućnosti i vještine svih članova kompanije da bi se MSP pripremili da odgovore na izazove tržišta.

Subvencije (grantovi)

91. Vlasti obezbjeđuju javno finansiranje MSP u njihovim strategijama modernizacije i konkurentnosti. Ove subvencije se mogu koristiti za nova ulaganja, istraživanja tržišta, otvaranje radnih mjesta, štampanje reklamnih materijala itd.

Tehnička pomoć

92. Javne šeme nude tehničku pomoć MSP da bi ih napravile konkurentnijim. Kompanije se koncentrišu na razvoj svojih vlastitih proizvoda ili usluga, dok se tehnička pomoć koristi kao dopuna drugim aspektima poduzetničkog ciklusa.

Španski programi za podršku MSP

93. Administrativna struktura Španije, koja je podijeljena na 17 autonomnih regija, sa različitim stepenima nadležnosti je stvorila višestruke instrumente za podršku MSP u svakom od ovih regiona. Neki od njih su zajednički za sve kompanije (one dizajnirane i finansirane od strane centralne vlade). Neke od njih su zamišljene specifično za olakšavanje razvoja ovih kompanija smještenim u određenim područjima. Prema tome, kompleksnost španskog administrativnog sistema je doveo do uvođenja raznih instrumenata koji se razlikuju od regije do regije. U bilo kojem slučaju i bez obzira na različita imena ili uslove koji se mogu primjeniti na njih, svi dijele

neke zajedničke principe koji nam daju jasnu ideju širokog obima španskih programa koji imaju za cilj podršku MSP. Ovi instrumenti se mogu podijeliti u pet kategorija:

- Promocija zaposlenja,
- Promocija izvoza,
- Istraživanja, razvoj i inovacije,
- Upravljanje kvalitetom,
- Rizični kapital.

Promocija zaposlenja

Nekoliko programa nudi finansijsku podršku za one kompanije koje su posvećene otvaranju novih radnih mjesta i borbi protiv nezaposlenosti. Ova pomoć je dostupna kompanijama kroz subvencije, smanjenje poreza, olakšice za socijalno osiguranje itd. Kompanije koje imaju koristi od ovog finansiranja moraju poštovati nekoliko kriterija koji mogu varirati od slučaja do slučaja. U osnovi od njih se traži da održe nova radna mjesta stvorena za određeni vremenski period, da poštuju sve poreske i obaveze osiguranja i da imaju stalnu praksu stvaranja novih radnih mjesta. U posljednjih nekoliko godina većina ovih šema je bila fokusirana na promociju zapošljavanja za one radne grupe čiji se pristup tržištu rada pokazao kao mnogo teži (žene, omladina, invalidi, osobe koje su nezaposlene dugo vremena, itd.). Konačni cilj je da se kompanijama olakšavaju uslovi za izbor i zapošljavanje radnika iz tih grupa koje su u nepovoljnom položaju, tako što im se nude ekonomske olakšice.

Promocija izvoza

94. Globalizacija ekonomije, koja mijenja međunarodne trgovačke odnose dovela je do ekspanzije MSP na inostrana tržišta. Javne vlasti su stvorile razne instrumente sa ciljem da pomognu MSP u njihovim procesima internacionalizacije i u njihovim strategijama izvozima. Navešćemo neke programe koji su od interesa za MSP:

Pipe

Pod rukovodstvom španskog Udruženja privrednih komora, ovaj program ima za cilj da olakša inkorporaciju MSP na međunarodna tržišta nudeći im tehničku pomoć i subvencije za istraživanje vanjskih tržišta. Program plaća neovisnog stručnjaka kojeg iznajmljuje kompanija i on treba pomoći upravnom timu da naprave strateški plan za promociju izvoza. U drugoj fazi program obezbjeđuje sredstva za implementaciju ove strategije (uključujući putne troškove, istraživačke aktivnosti, prevode, nove brošure itd.).

Faip

Pod rukovodstvom Državnog instituta za vanjsku trgovinu (ICEX), ovaj program obezbjeđuje finansiranje za španske kompanije koje podnose ponude za međunarodne ugovore. Program ima za cilj da poveća broj državnih kompanija aktivnih na međunarodnim tenderima. Finansiranje pokriva sve troškove vezane za pripremu ponude (putni troškovi, prevod, vanjska pomoć, dnevnice, interne takse itd.)

Assist

Ovaj program nadopunjava prethodni. Takođe pod rukovodstvom ICEX-a ima za cilj da ponudi specijalnu podršku onim kompanijama koje su već iskusne u radu sa multilateralnim projektima i traže dodatnu ekspertizu ili savjete.

Papi

Ovaj program dizajniran je da ponudi MSP ko-finansiranje za istraživanje stranih tržišta. Program daje subvencije do granice od 50.000 Eura koje djelomično pokrivaju troškove studijskih posjeta, istraživačkih aktivnosti, lokalnih ili međunarodnih savjetnika, itd.

Trgovačke misije

Nekoliko javnih organizacija organizuju i finansiraju trgovačke misije. Ove mogu uzeti oblik «spoljnih misija» (španski MSP koji putuju u inostranstvo da istraže mogućnosti koje nude strana tržišta) ili «unutrašnje misije» (npr. pozivi stranim kompanijama da posjete Španiju i susretnu se sa potencijalnim klijentima u Španiji). Organizatori

pokrivaju dijelimične troškove puta i smještaja, tumačenja, prevoda dokumenata i pripreme radnih programa i dnevnog reda. Pojedini uslovi mogu varirati ovisno o destinaciji, sektoru itd.

Trgovački sajmovi

Neke linije budžeta nude finansiranje za one kompanije koje žele da učestvuju na trgovačkim sajmovima širom svijeta. Obično su to otvoreni programi dostupni tokom cijele godine koji pokrivaju putne troškove, štampanje brošura i kataloga, troškove prevođenja, takse za postavljanje štandova itd.

Istraživanje, razvoj i inovacije

95. Tek od skoro su mala i srednja preduzeća shvatila koliko je važno ulagati u istraživanje, razvoj i inovacije ako žele da uspiju u konkurentnoj okolini. Država je takođe primjetila ovu činjenicu i napravila nekoliko šema koje imaju za cilj da obezbijede kompanijama ko-finansiranje za provedbu projekata istraživanja i razvoja.

Menadžment kvaliteta

96. Povećana konkurentnost na domaćim i međunarodnim tržištima implicira potrebu za poboljšanjem kvaliteta proizvoda, usluga i metoda kompanija. Nedavna poboljšanja sistema za menadžment kvaliteta dozvoljavaju MSP da budu profesionalniji i da se natječu sa više opcija na globalnim tržištima. Glavni cilj ovog programa jeste da se malim i srednjim preduzećima olakša pristup međunarodnim certifikatima o standardima kvaliteta kao što su ISO (u raznim modelima 9000, 14000 itd.), EFQM itd. Ove šeme finansiraju učešće vanjskih stručnjaka, konsultanata ili bilo kojih drugih mjera koje imaju za cilj da dobiju ove certifikate o kvalitetu. Dostupne finansije variraju od slučaja do slučaja, ali prosječna subvencija je oko 3 000 eura po certificiranoj kompaniji.

Republika Italija

97. Italija je zemlja fleksibilnog odnosa prema razvoju malih i srednjih preduzeća. Podsticajna fleksibilnost je doprinijela da i u Italiji postoji oko 600 hiljada malih preduzeća sa oko 13-14 miliona zaposlenih, a koja učestvuju sa skoro 50% ukupne izvozne vrijednosti dobara. Od prije tridesetak godina veliki industrijski giganti na sjeveru Italije počeli su povjeravati kooperantske poslove malim privatnim firmama tako da su se u tvornicama obavljali sklopovi i završne proizvodne faze. To je bio prvi spontani stimulans razvoju malog biznisa. Mala su se preduzeća tehnički opremala i osposobljavala do te mjere da su nadomjestili rad čitavih pogona za sklopove gotovih proizvoda u velikim preduzećima. Preduzeća, bazni kooperanti i nosioci ukupnog rada zadržala su za sebe menadžment, odnose sa tržištem prodaje i ukupnu promociju, a male firme kao kooperanti su za tržište bili anonimni. Na tim osnovama počela su se razvijati i brojna samostalna mala preduzeća po principu industrijskih zona, odnosno sa koncentracijom od više stotina, pa i hiljada na relativno malom prostoru. Mali biznis je dakle našao dva velika tržišna potencijala za egzistenciju i razvoj, jedan je rad u kooperacijske svrhe i drugi rad za tržište. Karakteristična su regionalna obilježja koncentracije mnoštva malih firmi po principu privrednih grana kao npr. oblast sa preduzećima za tekstilnu proizvodnju; proizvodnju na bazi drveta; kože i obuće; građevinskog materijala; stakla; porculana; keramike itd. Između preduzeća unutar jedne grane razvio se visok stepen komunikacije, kooperacija i čvrsto ugovorenih poslovnih veza i uzajamnog podupiranja.

98. Ekonomska politika u Italiji podstiče preduzetništvo u malom biznisu preko regionalnih državnih institucija. Ona počinje od stručnog obrazovanja u školstvu, ulaganja u ravnomjerni razvojni odnos među regijama, pružanje finansijsko-kreditnih povoljnosti malim privrednicima, participacije u početnim ulaganjima pri osnivanju firme itd.

Ujedinjeno Kraljevstvo

99. Engleska se takođe može smatrati zemljom razvoja preduzetništva i malog biznisa. U tom smislu dvije komponente zaslužuju pažnju, a to su privatizacija i podsticaj osnivanju i radu malih i srednjih preduzeća. To je doprinijelo promjeni privredne strukture i selenju radne snage iz velikih preduzeća u nova mala preduzeća. Malim i srednjim preduzećima nisu samo stvorene mogućnosti osnivanja i poslovni start, već im je omogućena podrška da se održe na tržištu. Rezultat toga je brži rast malih privatnih preduzeća sa 1.300.000 na 1.700.000 firmi sa oko 24 miliona zaposlenih. Najintenzivnije su osnivana preduzeća na području usluga, a najmanji porast ostvaren je u sektoru proizvodnje.

PODRŠKA MSP U ZEMLJAMA BIVŠE SFRJ

Sistemi podrške MSP u Republici Sloveniji

100. Republika Slovenija i njen odnos prema razvoju MSP za nas je posebno interesantan s obzirom na mogućnosti korištenja tamošnjih iskustava za potrebu naše prakse. Slovenija je, u strategijskom opredjeljenju svog razvoja, MSP stavila u prvi plan još dok je bila u sastavu bivše Jugoslavije. U Sloveniji od ukupnog broja preduzeća na MSP otpada 97,6% i doprinose generisanju društvenog proizvoda u iznosu od blizu 40%. U organizacionom smislu Slovenija je ustanovila mrežu centara za poticaj razvoja malog preduzetništva. Postoji jedan glavni centar za unaprijeđenje malog biznisa i četiri centra regionalnog karaktera. Zahvaljujući tome u Sloveniji se sa primjetnim rezultatima odvija:

- Sinhronizacija razvoja MSP sa EU,
- Razvoj pojedinačnog preduzetništva i pojedinačnih firmi,
- Razvoj malih firmi na graničnim lokalitetima,
- Razvoj firmi po modelu inkubatora i klastera,
- Razvoj edukacionih procesa čak uspješnije nego u nekim zemljama EU.

101. Mali biznis Slovenije se internacionalizira i vlasnici malih firmi se povezuju sa biznisima iz drugih zemalja, posebno iz Austrije, Italije, Hrvatske i BiH. Kao bitan segment institucionalnog i infrastrukturnog jačanja MSP u Sloveniji su trenutno najpoznatiji Centar za razvoj malog biznisa (SBDC), Tehnološki park Ljubljana, i Regionalne razvojne agencije.

Centar za razvoj malog biznisa (SBDC)

102. Misija SBDC jeste razvoj efikasnih usluga za podršku biznisu s ciljem promoviranja trgovine, poduzetništva, samozapošljavanja i poduzetničke kulture u Sloveniji. SBDC svoje zadatke bazira na pretpostavkama da poduzetnici, u cilju uspješnog razvoja, trebaju asistenciju u:

- Dobijanju informacija i konsultantskih usluga,
- Izlasku na tržište,
- Susretanju visoko kvalitetnih suradnika,
- Pristupu različitim vidovima finansiranja,
- Iznalaženje odgovarajućih poslovnih prostorija,
- Skraćivanju administrativnih procedura prilikom osnivanja njihovih kompanija, kao i prilikom proširenja njihovog djelovanja.

SBDC mreža nudi slijedeće usluge:

- Konsalting i asistenciju prilikom pripremanja novih razvojnih projekata,
- Trening poduzetnika i savjetnika,
- Informacije,
- Izdavanje garancija,
- Finansijska pomoć za poduzetnike – početnike,
- Razvoj informativnih baza podataka i pripremanje paketa informacija,

- Organizaciju promocija na sajmovima nacionalnog i međunarodnog karaktera,
- Programi istraživanja i razvoja,
- Promocija poduzetničkog duha,

Programi koji su trenutno u toku u SBDC:

Program ohrabriranja inventivnosti i inovativnosti

Osnovni cilj ovog programa jeste da inovativna aktivnost i stvaranje dodatne vrijednosti postane jedna od suštinskih, stalnih misli poduzetnika i ljudi uopšte. Na operativnom nivou to znači razvoj takvog okruženja koje će biti puno podrške za inovativne aktivnosti što podrazumijeva uključivanje što je moguće većeg broja ljudi u inovativne aktivnosti. Ciljana grupa za ovaj program su: inventori, potencijalni inovatori, inovatori kao institucije i agencije koje podržavaju inventivnost i inovativnost.

Oblici podrške za ovaj program su:

- Indirektne finansijske inicijative sa vaučer sistemom konsaltinga,
- Indirektne finansijske inicijative za marketing podršku,
- Direktno finansijske podrške u obliku javnih tendera (učesće na sajmovima, Zaštita patenata, proizvodnja prototipova i sl.),
- Konsalting usluge.

Program Euro Info Centres Network

Ovaj program je razvijen u saradnji sa Evropskom Komisijom koja je uspostavila Euro Info centre kao osnovni instrument asistencije MSP. Ovi centri su osnovani iz razloga što se smatra da su MSP vaoma važna karika u budućem kreiranju novih radnih mjesta, ali da će s druge strane ova preduzeća trebati dosta pomoći prilikom njihovog pokušaja da se probiju na inostrana tržišta. Euro Info centri predstavljaju važnu vezu između Evrope i kopmanija, a istovremeno ovi centri informišu kompanije, obučavaju njihove kadrove, pružaju im konsalting usluge i asistenciju na svim poljima vazanim za programe EZ.

Program razvoja poduzetničkog duha i kreativnosti kod mladih ljudi

Svrha ovog programa jeste da se razvije poduzetnički duh i kreativnost kod mladih ljudi kako bi se kod njih izgradile sposobnosti da sami izgrade svoju karijeru. Programom se namjeravaju razviti sposobnosti kod mladih ljudi koje će im omogućiti da postanu samostalne individue, sposobne da izgrađuju svoju karijeru i zauzmu spremno svoje mjesto na tržištu rada. Ciljane grupe ovog projekta su:

- Učenici osnovnih škola,
- Učenici srednjih škola,
- Studenti,
- Mladi nezaposleni,
- Mladi sa sela,
- Mladi inovatori.

Program promocije žena poduzetnika

Cilj ovog programa jeste ohrabriranje žena za izgradnju njihove karijere kroz samozapošljavanje i poduzetništvo.

Program razvoja Kluba Poslovnih Anđela

Ovaj klub predstavlja mjesto gdje se okupljaju potencijalni investitori i poduzetnici kojima je potreban kapital, bilo za otpočinjanje biznisa ili za rast postojećeg. Klub sadrži jedan potpuno diskretan proces dobijanja informacija o ponudi i potražnji kapitala. Svaki poduzetnik treba kapital za svoje poduzetničke poduhvate. Kapital koji može da dobije na tržištu pojavljuje se u dva oblika: ulagački kapital i pozajmljeni kapital.

Projekat e-biznisa

Ovaj projekat je dio programa Euro Info centara i započet je na inicijativu Evropske Komisije čija je jedan od osnovnih strategijskih pravaca tranzicija sa tradicionalnog načina poslovanja na elektronski vid poslovanja. Ovaj vid poslovanja prema Evropskoj Komisiji je ključni elemenat poslovanja MSP. Osnovni cilj ovog projekta je promotivna kampanja kojom bi se što veći broj preduzeća informisao o e-biznisu i istovremeno pojasnila važnost ovog načina

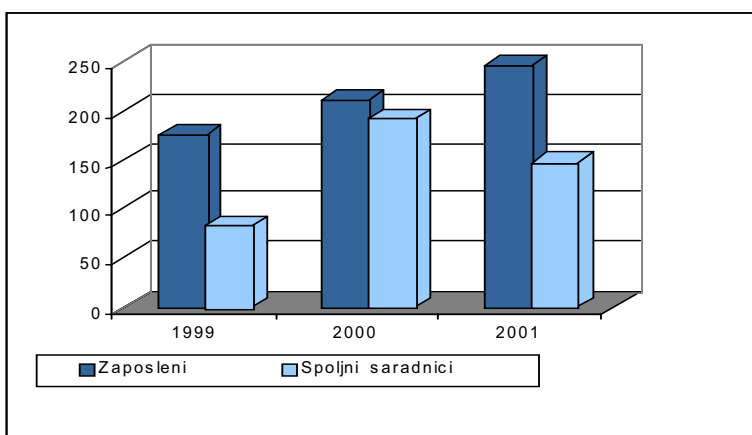
komuniciranja. Projekat takođe ima za cilj ohrabriti poduzetnike da uvode nove moderne Internet tehnologije komuniciranja u svoje poslovanje.

Anti-birokratski program

Ovaj program je nastao na inicijativu Akcionog programa zapošljavanja u Sloveniji, a u skladu sa direktivama EZ. Ključni zadatak programa je pojednostavljivanje administrativnih procedura oko otvaranja, registracije nove kompanije.

Tehnološki park Ljubljana

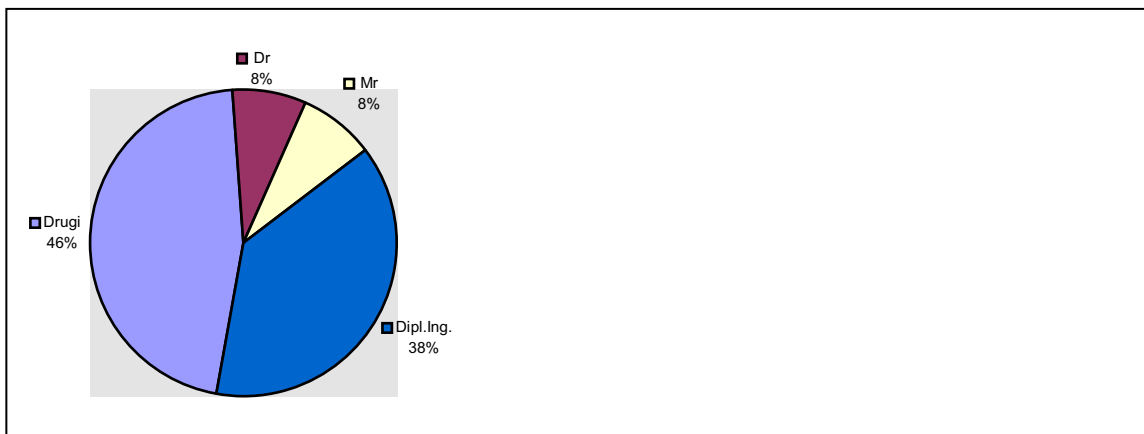
103. Trenutni nivo razvoja u Tehnološkom parku Ljubljana dozvoljava da radi kao centar inovacije i inkubacije, provjere poslovnih ideja, inkorporiranja komercijalnih mogućnosti, obezbjeđivanja garancija i određenih kratkoročnih kreditnih instrumenata, iznajmljivanja opreme, obezbjeđivanja infrastrukture i usluga vezanih za to, pružanja naprednijih usluga (promocija, marketing, internacionalizacija, obrazovanje, zaštita intelektualne imovine, konsultantske usluge, veze sa istraživačkim, industrijskim i administrativnim strukturama, rizični kapital, identifikacija partnera, itd.). Trenutno Tehnološki park Ljubljana uključuje 46 kompanija sa 246 zaposlenih, od kojih je svaki odgovoran za dodatnu vrijednost od preko 5,5 miliona SIT, sa još najmanje toliko radnika pod ugovorom koji su uključeni u rad. Dvanaest kompanija su već prerasle period inkubacije. Od svih kompanija, 34 su počele sa poslovanjem kada su se pridružile parku. Tehnološko poduzeće je takođe sinonim za prijenos znanja i rezultata unutar preduzeća na tržište. Prema tome, 26 kompanija parka su osnovane kao sporedne kompanije od univerziteta i istraživačkih instituta. Ukupno 5 miliona eura rizičnog kapitala je uloženo u kompanije u Tehnološkom parku Ljubljana. Grad Ljubljana je takođe jedan od partnera u Tehnološkom parku Ljubljana.

Okvir 12. Broj zaposlenih u tehnološkom parku Ljubljana

104. Kompanije sa bazom u Tehnološkom parku Ljubljana rade samostalno. Njihove aktivnosti su orijentisane prema razvoju, proizvodnji i marketingu visoko tehnoloških proizvoda, tehnologija i usluga, prvenstveno u oblastima kao što su informacione tehnologije, energetski sektor, automatizacija, bio-tehnologija, optika/elektronika i zaštita okoline. Ovo su oblasti koje će u budućnosti odrediti tehnološki razvoj Slovenije i stvoriti uslove za uspjeh (konkurentna pozicija, manji razvojni rizik, tradicija i ljudski kapaciteti, državna ekonomska važnost, itd.) Većina ovih kompanija orijentišu svoje aktivnosti prema nišama na globalnom tržištu. Neke su uspjele da osnuju podružnice u stranim državama.

105. Kompanije u Tehnološkom parku Ljubljana stvaraju mogućnosti za zaposlenje, posebno za visoko kvalifikovano osoblje. Kao dodatak pravom osoblju, finansijska podrška za tehnološki razvoj je takođe neophodna za rast i razvoj kompanija. Ovi rezultati potvrđuju tačnost odluke da se promovišu operacije Tehnološkog parka kao jedan od najodgovarajućih oblika provođenja državne strategije za tehnološki razvoj. Aktivnosti većine kompanija u Tehnološkom parku Ljubljana su usko vezane sa izvorima znanja na istraživačkim institutima i univerzitetima. U okviru Tehnološkog parka Ljubljana, sinergijski efekti se stvaraju između kompanija učesnica, koje preduzimaju zajedničke projekte u oblasti razvoja novih proizvoda, tehnologija i usluga i pomažu jedna drugoj u prodoru na domaća i strana tržišta.

Okvir 13. Kvalifikaciona struktura uposlenih u tehnološkom parku Ljubljana

Procjene su napravljene o kvalitetu i rezultatima rada u 2001. godini, njegovom uticaju i uticaju okoline, kao i efikasnosti korištenja dostupnih resursa. Kako su tehnološki parkovi mlad fenomen u Sloveniji, pregled rada koji je napravio Tehnološki park Ljubljana pomaže davanju važnih informacija o tačnoj orijentaciji i podobnosti odluka, o uspjehu odabranih puteva i podesnosti strategije. Rezultati rada od prave okoline Tehnološkog parka Ljubljana pokazuju tačnost donesenih odluka i pokazuju put prema polugama za brži tehnološki razvoj.

Regionalne razvojne agencije

106. Regionalni centar za razvoj Zasavje - Ovaj regionalni centar za razvoj je u početku bio orijentisan na promociju poduzetništva i finansijske podsticaje poduzetništvu da bi s vremenom značajno proširio svoju ulogu i trenutno među najvažnije aktivnosti spadaju šeme finansijskog podsticaja regionalnom razvoju i napretku, kako u ekonomskom smislu tako i u smislu ljudskih resursa, infrastrukture, socijalnog osiguranja, obrazovanja i sl.

107. Garantna šema predstavlja šemu finansiranja u kojoj RDC svojom imovinom osigurava svojim članovima garancije za kredite kod koopearitvnih banaka. Osnovna namjena Garantne šeme je da promovise MSP ohrabrivanjem investiranja, a što će rezultirati kreiranjem novih poslova. Garantna šema to postiže davanjem svojih garancija (do 50%) za kredite kod onih komercijalnih banaka koje su zaključile ugovor sa RDC. Gledano sa aspekta preduzeća korist se ogleda u tome što su troškovi kredita, prvenstveno kamate, na taj način smanjeni i jednaku su za sva preduzeća bez obzira na njihovu kreditnu sposobnost. Ovo predstavlja posebnu pogodnost za MSP i preduzetnike početnike koji imaju nešto slabiju kreditnu sposobnost, ali za koje RDC ocijeni da imaju perspektivu. Sa stanovišta banke, banka ima imovinu ili dugoročni depozit RDCa kao garanciju za kredite MSP i na taj način ne mora da vrši skupe provjere boniteta, a što joj se ne isplati kad su u pitanju mali iznosi kredita.

108. Hypo Leasing - je tip finansiranja koji iz dana u dan raste u Sloveniji. Vjerovatno da bi lizing bio u još većoj mjeri razvijen da je javnost bolje informirana o lizingu. Investitori i javnost uopšte još uvijek lizing smatraju jednim skupim načinom finansiranja i samim tim manje privlačnim od kreditiranja. Što se tiče malog biznisa sigurno je da lizing obezbjeđuje ogromne mogućnosti u ovom sektoru finansiranjem nepokretne imovine. HYPO LEASING nudi lizinge za pokretnu i nepokretnu imovinu. Hypo Leasing nudi slijedeće usluge zbog čega sve više klijenata daje prednost ovom vidu finansiranja u odnosu na bankovne kredite:

- Savjeti klijentima vezano za njihove poslovne odluke,
- Dobro obučeni stručnjaci,
- Donošenje poslovnih odluka brzo,
- Dobar imidž na lizing tržištu Slovenije,
- Finansiranje klijenata pod povoljnijim uslovima (u poređenju sa bankama),
- Veliki tržišni udio.

Hypo Leasing u posljednje vrijeme radi u grupi zajedno sa bankom (Hypo Alpe Adria Bank) i Hypo Consultants. Ovaj vid trodimenzionalne sardanje je jako pogodan za finansiranje profitabilnih projekata. Prednosti djelovanja ove grupe se ogledaju u slijedećem:

- Projekti se obrađuju na jednom mjestu (dokumentacija i prezentacija projekta se obavlja na jednom mjestu i podnosi samo jednom),
- Lični pristup i fokus na iznalaženju rješenja ili implementaciji ideja (uposlenici komuniciraju sa klijentom pokazujući mu da on nije samo jedan od mnogih iz čega se kasnije izgrađuju dobri partnerski odnosi sa klijentima),
- Kvalitetni i neograničeni dugoročni izvori fondova povoljni za MSP,
- Dobro poznavanje tržišnih prilika,
- Efikasna mreža ALPE ADRIA banke koja se prostire u čitavom Alpsko – Jadranskom regionu (Slovenija, Austrija, Italija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Jugoslavija).

Sistem podrške MSP u Hrvatskoj

109. Hrvatska se u mnogo čemu, pa i u pogledu odnosa prema MSP ugleda na Sloveniju. Otuda su im strategijska opredjeljenja razvoja MSP vrlo slična, mada su u Hrvatskoj postignuti daleko slabiji rezultati. Ipak je broj malih firmi u stalnom porastu tako da trenutno u Hrvatskoj mala i srednja preduzeća čine 99% ukupnog broja preduzeća, dok zapošljavaju oko 60% od ukupnog broja radnika. Ostali procesi se takođe intenzivno odvijaju u korist MSP, a naročito kada su u pitanju mjere ekonomske politike, edukacioni procesi, mjere sinhronizacije sa Evropskom unijom itd.

110. U kontekstu stvaranja dugoročnih pretpostavki ekonomskog razvoja koje podrazumijevaju ekonomsku stabilnost, zdravu asimetriju informacija i odnosa između vladinog i privrednog sektora u rujnu 2001. godine, formiran je ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske. Treba napomenuti da je u izradi takvog dokumenta, koji je specificiran u okviru pojedinih ekonomskih i društvenih oblasti, (output takvog pristupa je dokument “Hrvatska u 21. stoljeću”) učestovalo više interesnih grupa, a sve u zavisnosti od uže specijalizacije predmetne problematike koja se odnosi na pojedinu interesnu grupu. U okviru dijela koji se odnosi na cijelokupna privredna kretanja, odnosno prognozu i alate za poboljšavanje budućih ekonomskih trendova, kao poseban dio zauzima “Mjesto i uloga male privrede u strategiji razvoja” Republike Hrvatske.

111. U sklopu takvog dokumenta identifikovani su fakti koji oslikavaju trenutno ekonomsko stanje u malim i srednjim preduzećima Republike Hrvatske.

Tabela³ 19. Broj preduzetnika i zaposlenost prema veličini preduzetnika

STRUKTURA	GODINA				
	1995	1996	1997	1998	1999
I. PRIVREDA UKUPNO					
1. Broj poduzetnika	59.922	62.109	64.789	62.050	59.972
2. Broj zaposlenih	737.361	736.509	724.395	735.921	716.195
II. MALI PODUZETNICI					
1. Broj poduzetnika	58.072	60.081	62.501	59.718	57.323
2. Broj zaposlenih	198.696	212.443	223.151	231.596	241.037
III. SREDNJI PODUZETNICI					
1. Broj poduzetnika	1.335	1.500	1.730	1.784	2.075
2. Broj zaposlenih	168.136	170.313	172.996	172.460	158.748
IV. OBRTNICI					
1. Broj obrtnika	79.543	83.778	84.912	80.460	-
2. Broj zaposlenih	78.928	88.581	100.856	106.335	-
V. ZADRUGE					
1. Broj zadruga	1.485	1.566	1.651	1.788	-
2. Broj zaposlenih	-	-	-	-	-
VI. SLOBODNA ZANIMANJA					
	10.210	10.380	11.096	13.686	-

112. Vlada Republike Hrvatske podstiče razvoj MSP kroz dva osnovna modela i to podrška MSP na nacionalnom nivou (na prostoru cijele RH) i kroz podršku MSP na kantonalnom (županijskom) nivou. S druge strane precizirane su i buduće odrednice razvoja malih i srednjih preduzeća:

³ Izvor: Ured za strategiju razvoja Republike Hrvatske

- Agresivna promocija poduzetništva,
- Traženje i aktiviranje jeftinih izvora finansiranja za poslovne i razvojne planove preduzetnika na području MSP,
- Obnova i proširenje organizovane stručne pomoći i obrazovanja,
- Razvoj i poticanje razvoja funkcionisanja podržavajuće infrastrukture, naročito preduzetničkih centara, inkubatora i zona,
- Revitalizacija zadrugarstva kao organizovanog oblika tržišne penetracije i promocije,
- Preferiranje poslovanja i razvoja primjenom savremene tehnologije i inovacija,
- Kontinuiran rad na prilagođavanju zakonskih propisa specifičnostima poslovanja u MSP.

113. Kao bitna aktivnost suštinskih opredjeljenja jesu pozitivne pravne norme koje su inkorporirane u poslovne takeover MSP. Navedenim Zakonom namjerava se stvoriti pravna osnovica za predlaganje i poduzimanje mjere ekonomske politike usmjerene dinamičnijem razvitku male privrede kao dijela ekonomije u cjelini. Zakon je usporediv s takvim sličnim normativnim riješenjima koja postoje u nizu europskih zemalja, pa se može reći da je jedan od razloga postojanja Zakona i ujednačavanje Hrvatske s europskom normom u tom dijelu privrednog sustava. Takve pravne norme objedinjuju: Polazišta u razvojnoj strategiji MSP; Normativno usklađivanje takvih propisa sa globalnim okruženjem; Identifikaciju razvojnih ciljeva i poticajnih mjera; Organizacijske aspekte aktivne provedbe privredne politike.

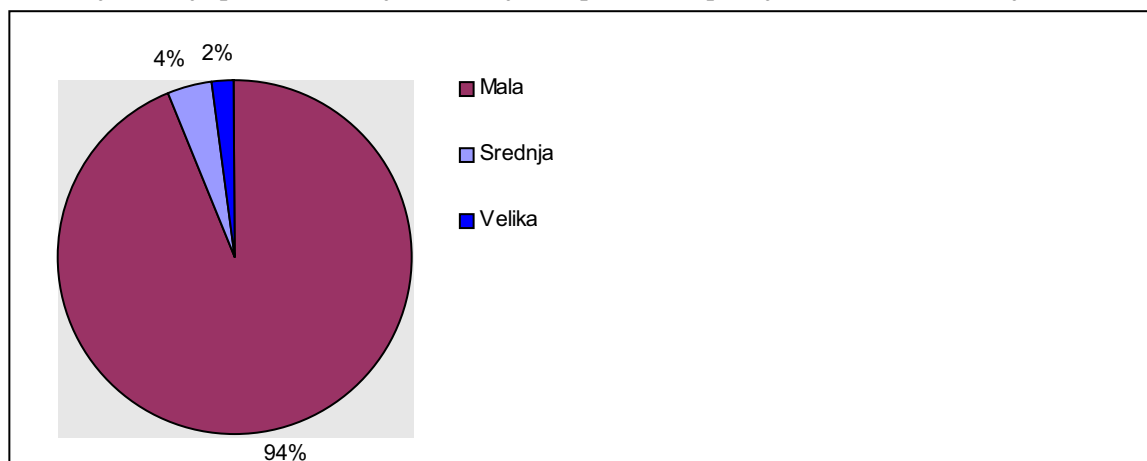
114. Od 1992. u Hrvatskoj djeluje privatno "Hrvatsko udruženje konsultanata za menadžment" (CROCA). Ono ima manje od pedeset članova-privatnih konsultanata i konsultantskih kompanija, koje su uglavnom usmjerene na obezbijedenje menadžmentskih konsultantskih usluga velikim kompanijama i organizacijama. Godine 1997. Ministarstvo privrede i Hrvatska agencija za garantiranje (HGK) pomogla je osnivanje hrvatske konsultantske mreže za MSP (HMK), koja je specijalizovana za savjetodavne usluge za pokretanje poslova i postojeća MSP koja rastu/razvijaju se. Bitna karakteristika HMK jeste da su oni postali partner Vladi RH u procesu podsticanja razvoja MSP na državnom i županijskom nivou. Iz tog razloga jedan od ciljeva osnivanja HMK jeste: Potreba za mediatorskim savjetodavnim organom koji će podržavati poduzetničko korištenje državnih programa za razvoj poduzetništva i najviše od svega pripremati poslovne planove i drugu dokumentaciju za pokretanje poslova i već postojeće poduzetnike da primjene i iskoriste povoljne kreditne linije koje sponzorira vlada. HMK ova vizija je da predstavi organ sa najboljim i samoodrživim znanjem i savjetodavnim uslugama za uspješno poduzetništvo, koji je distribuiran putem mreže članova u njenom sastavu- konsultanti u Hrvatskoj. Misija HMK-a ja da poduzetnicima u MSP sektoru osigura kvalitetnu savjetodavnu uslugu pod uslovima objavljenim u javnosti, koja će im pomoći da u svojim poslovnim projektima dosegnu bolje rezultate. Također, ona djeluje u korist konsultantske profesije, uspostavljajući je kao javno priznati faktor uspjeha za poduzetnike, koji teži da konstantno poboljšava najbolje praktično znanje svojih članova i razvija partnerske veze sa poduzetnicima. Finaciranje poslova koje izvodi HMK vrše osnivači prema konkretnoj realizaciji finacijskog plana, koji je pripremio Koordinator i odobrila HMK Komisija. Članovi također plaćaju niske godišnje članarine. Cijene profesionalnih edukacionih programa za konsultante su subvencionisane, ali konsultanti i dalje plaćaju barem 50% stvarne cijene, ponekad u ratama.

Sistem podrške MSP u Srbiji i Crnoj Gori

115. Osnovni problemi (ne)efikasnosti privredne strukture, naslijeđeni iz prethodnog perioda, (neriješeni svojinski odnosi prema ranijoj zakonskoj regulativi, hronična nestašica finacijskih sredstava i nestabilnost propisa o poslovanju i ulaganju u privredu, nedefinisana makroekonomska koordinacija, nepreduzetničko vođenje privrede, nedefinisani subjektivitet rizika, motivacija...) najviše su opredjelili sadašnji, nepovoljan položaj malih i srednjih preduzeća. Promjene (i njihovi nosioci) koje u privredi nužno slijede poslije ostvarenih demokratskih promjena i opredjeljenja za tržišne principe poslovanja, suočavaju se s nizom krupnih ograničenja vezanih za nedovoljnu stimulativnost sistemskog ambijenta i mjera ekonomske politike u pogledu podsticanja MSP, kao i izgradnju institucionalne infrastrukture neophodne za njihov skladan i uspješan razvoj.

116. Tokom prethodnog perioda ovaj sektor je uglavnom bio tolerisan, prije nego podržavan. Kao i kod drugih zemalja koje su zakoračile u proces tranzicije, grupacija MSP u SRJ bilježi konstantan rast u posljednjih deset godina. U 1990. godini broj MSP je iznosio 20.000 jedinica, da bi se poslije sedam godina (1997 godina) taj broj uvećao na 190.000 registrovanih, a broj samostalnih radnji sa 146.000 na 184.000. Od ukupnog broja 91% su činila privatna MSP. Sa podacima iz 2000. godine, u Republici Srbiji ima 60.552 preduzeća koja su aktivna, pri čemu najveći broj čine upravo mala preduzeća – 94,1% (56.993), zatim srednja preduzeća - 4,3% (2.573), i velika preduzeća samo 1,6% (986).

117. Preduzeća u privatnom vlasništvu čine 82,6% od ukupnog broja registrovanih preduzeća (50.041) i najviše se nalaze u grupaciji MSP. Tokom 2000. godine najpovoljnije finansijske rezultate imala su mala i srednja preduzeća, gdje su jedino prihodi bili veći od rashoda za 0,5%, dok je kod srednjih i kod velikih preduzeća ukupnim prihodom bilo pokriveno 98,4% odnosno 97,8% rashoda. Mala preduzeća su ostvarila 33,9% ukupnog dobitka, a iskazala 16,8% ukupnog gubitka, odnosno 8,8% ukupnih gubitaka iz ranije i tekuće godine. Ove rezultate mala preduzeća su postigla sa 9,3% učešća u ukupnom kapitalu svih domaćih preduzeća koja posluju u Republici Srbiji i sa 22,2% učešća u ukupnom broju zaposlenih u preduzećima u Republici Srbiji. Broj zaposlenih koji se procijenjuje da radi u privatnom sektoru u privredi Srbije iznosi oko 310.000 lica, a kao vlasnici registrovano je još preko 370.000 lica. Procijenjuje se da preko 100.000 lica radi u privatnim MSP i samostalnim radnjama bez zasnovanog radnog odnosa (na crno), što znači da je u grupaciji MSP i privatnim radnjama angažovano približno oko 800.000 lica. Smatra se da su MSP krajem devedesetih učestvovala u stvaranju bruto društvenog proizvoda sa oko 40%. Konkretno to znači da bi u skorije vrijeme bez posla moglo da bude oko 1,5 milion lica u privredi Republike Srbije i SRJ. Međutim, pored nepovoljnih uslova finansiranja, s jedne kao i postojeće zakonske regulative nedovoljno prohodne za efikasno i efektivno poslovanje MSP, s druge strane, jedan od osnovnih problema su nedovoljna znanja iz oblasti poslovnog planiranja, savremenih menadžment tehnika i vještina neophodnih za uspješno vođenje biznisa, postojeće zakonske regulative, finansijskog menadžmenta i brojnih drugih poslovnih područja. Otuda, od posebnog značaja je organizovana podrška, pomoć i asistencija malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima, kao i grupaciji nezaposlenih, da kroz obuku i posebno modelirane programe edukacije, usvoje potrebna znanja i ovladaju neophodnim upravljačkim tehnikama i vještinama.

Okvir 14. Broj preduzeća u SRJ prema prema kriteriju veličine, 2000. godina

118. U kontekstu stvaranja dugoročnih pretpostavki za promociju malih i srednjih preduzeća, savezna vlada je osnovala agenciju za podršku i pomoć MSP. Agencija obezbjeđuje stručnu podršku malim i srednjim preduzećima, preduzetnicima, pravnim i fizičkim licima koji preduzimaju aktivnosti radi osnivanja malih ili srednjih preduzeća. Osnovne aktivnosti Agencije su:

- Učestvovanje u pripremi strategije razvoja i predlaganju mjera ekonomske politike za podsticanje razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva,
- Priprema i pružanje stručne pomoći koordinaciji specijalizovanih programa i investicionih fondova za pružanje finansijske podrške za podsticanje MSP,

- Pružanje stručne pomoći realizaciji domaćih i stranih ulaganja u mala i srednja preduzeća,
- Pružanje stručne pomoći potrebnu za unaprijeđenje rada i razvoja inovatorstva i pronalazaštva, kao i za njihovu primjenu u malim i srednjim preduzećima,
- Uspostavlje jedinstvenog informacionog sistema statističkih podataka i informacija od značaja za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva,
- Pripremanje i realizacija programa edukacije instruktora i konsultanata za potrebe razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva,
- Obavljanje i drugih poslova u skladu sa zakonom.

Također, postoje regionalni centri za razvoj malih i srednjih preduzeća (Kruševac, Banat, Novi Sad), koji obezbjeđuju stručnu i finansijsku pomoć malim i srednjim preduzećima.

119. Kao bitan segment institucionalne i finansijske podrške jeste osnivanje fonda za razvoj malih i srednjih preduzeća. Fond će u ovoj godini kreditirati privredu sa ukupno 12,3 milijardi dinara od čega 5,5 milijardi čine sredstva iz budžeta namenjena za subvencije u privredi, a ostatak sredstva Fonda ostvarena naplatom do sada odobrenih kredita. Prema planu za ovu godinu za kreditiranje regionalnog razvoja biće odobreno milijardu dinara, za kreditiranje malih i srednjih preduzeća 2,7 milijarde dinara, za podsticanje izvoza milijardu dinara, za kratkoročno kreditiranje milijardu i 700 miliona dinara i za kreditiranje prodaje trajnih potrošnih sredstava 300 miliona dinara. Ukupna planirana investiciona aktivnost Fonda je usmjerena ka malim i srednjim preduzećima. Fond će pokrenuti i garantnu aktivnost, odnosno biće institucija koja će malim i srednjim preduzećima izdavati garancije za kredite banaka. Iz budžetskog dijela sredstava biće kreditirano 40 velikih sistema koji su ušli u proces restrukturiranja, po čijem će okončanju, država naplatiti ulaganja konverzijom duga u ulog.

SISTEMI PODRŠKE MSP U BOSNI I HERCEGOVINI

120. Pozitivni pravni propisi koji su inkorporirani u privredama i poslovna kretanja Bosne i Hercegovine, uopšte ne diferenciraju privredne subjekte prema broju uposlenih, njihove veličine po osnovu ukupnog prometa ili profita ili proizvedene dodatne vrijednosti.

121. Zakoni koji definišu poslovanje preduzeća, samostalnih radnji ili obrta su za sada jedini dokumenti koji u formi zakona definišu ulogu i mjesto preduzeća u pravnom sistemu zemlje. Do danas ne postoji zakon ili neki drugi akt koji definiše različitosti između preduzeća različitih veličina. Vjerovatno pod utjecajem bivšeg pravnog sistema i danas u BiH jedina razlika postoji između samostalne djelatnosti pojedinca i privrednog društva. Kako je BiH još uvijek u procesu tranzicije i ovaj segment čeka u redu za sveobuhvatnom tranzicijom. Tokom 2001 i 2002. godine kreirani su prvi zvanični dokumenti na nivou države BiH i Entiteta u kojima je prezentovana razlika između velikih i malih preduzeća. Kroz GOESR i Makroekonomsku viziju razvoja F BiH, prvi put su uvršteni pojmovi podrška MSP i stvaranje uslova za razvoj MSP u okviru ekonomskih strategija i politika u zemlji.

122. Trenutno u BiH najveći načaj razvoju sistema podrške MSP daju međunarodne institucije koje imaju interes za razvoj lokalne ekonomije u BiH. Kombinirajuće ranije institucije podrške (privredne komore), novoforirane institucije (institucije međunarodnih organizacija i domaćih i stranih nevladinih organizacija), te obrazovne institucije i profitne firme sačinjavaju mrežu institucija koje se bave podrškom razvoju MSP u BiH. Do danas najznačajniju ulogu u podršku razvoju MSP imaju lokalne banke, nevladine organizacije, kvazi vladina tijela i komercijalne konsultantske firme.

Bankarski sektor

124. Sasvim je pozitivna situacija koja predstavlja konkurensku borbu bankarskog sektora na području Bosne i Hercegovine. Bankarski sektor razvijene Evrope i svijeta sve više u svojim razvojnim planovima kao atraktivno mjesto investiranja kapitala vidi tržište Bosne i Hercegovine,

gdje trend rasta ima pozitivnu progresiju. Postojanje takvog heterogenog statističkog skupa omogućava mnogo veći kvalitet ponuđenih usluga, profesionalnost prilikom pružanja tih usluga, kao i slobodu izbora u zadovoljavanju potreba potencijalnih komitenata banaka.

Nevladine organizacije

125. Međunarodne institucije u BiH nerijetko su prenosile i implementirale različita dostignuća razvijenih zemalja kroz nevladine organizacije u BiH. Takvo je stanje i što se tiče programa i projekata koje imaju za cilj razvoj privatnog poslovnog sektora u BiH. Od 2001. godine kroz dvije komponente: a. lokalni i regionalni ekonomski razvoj, i b. razvoj poslovnog sektora u BiH, nevladin sektor polako počinje individualno uspostavljati neke od dijelova sistema za podršku razvoju MSP. Do momenta pisanja ovog izvještaja nevladine organizacije u BiH najčešće su koristile tri modela podrške i to kroz:

- a. Obezbjedivanje sredstava za početno finansiranje biznisa (mikro krediti)
- b. Pružanje stručnih ekonomskih usluga za MSP (Poslovni centri)
- c. Obezbjedivanje prostora za obavljanje biznisa (Biznis inkubatori)
- d. Regionalne Razvojne Agencije

126. *Mikrokrediti* – Obezbjedivanje mikro kredita za mnoge osobe koje žele da otpočnu vlastiti biznis, mikrokrediti su jedini izvor inicijalnog kapitala za otpočinjanje posla bez obzira što je iznos ponuđenog kapitala i mali (do 5.000 KM) i što je cijena tog kapitala visoka. Međutim, za veliki broj ljudi ne postoji druga mogućnost pribavljanja inicijalnog kapitala za osnivanje vlastitog biznisa.

127. *Poslovni Centri* – U BiH postoji veliki broj Poslovnih centara. Broj je prvenstveno veliki iz razloga što se veliki broj nevladinih organizacija usmjerio ka pružanju ekonomskih usluga. Sa druge strane veoma je teško ustvrditi njihov tačan broj i tačnu strukturu njihovih usluga koje stoje na raspolaganju MSP. Međutim u poslovnim centrima, MSP imaju mogućnost da koriste neke od slijedećih usluga:

- Pružanje usluga istraživanja tržišta,
- Pružanje usluga traženja poslovnih partnera i investitora,
- Pružanje usluga odabira i procijenjivanje opreme koja se nabavlja,
- Pružanje usluga poboljšanja strukture preduzeća (osnivanje novih odjela),
- Pružanje usluga u pripremi i izradi poslovnih planova,
- Pružanje usluga za razvijanje i poboljšanje finansijsko-računovodstvenog sistema i sistema kontrole,
- Pružanje usluga za razvijanje i poboljšanje menadžment informacionih sistema,
- Pružanje usluga za uvođenje sistema upravljanja kvalitetom (ISO, HACCP, itd),
- Druge specifične usluge prema potrebi preduzeća
- Produktivnije rješavanje problema,
- Povećanja međunarodne konkurentnosti MSP (međunarodni sajmovi),
- Podsticanje i razvijanje različitih oblika saradnje sa velikim preduzećima;

128. *Inkubacioni Centri* - Kao pozitivan primjer infrastrukturne i institucionalne podrške MSP u pojedinim dijelovima BIH javljaju se business inkubatori. Poslovni inkubator predstavlja dom za uzgajanje novih i malih preduzeća. Kao takvi u Bosni i Hercegovini javljaju se u Modriči i Gradačcu (inkubatori sa upravljanjem radnim prostorom). Inkubatori takvog tipa su konkretizovane fleksibilne metode podrške razvoju novog biznisa i poticaja ekonomskog razvoja. Poslovni objekat inkubatora obuhvata 6.800 m² korisne površine, koja je iskorištena za: Proizvodne programe; Dio uslužnih djelatnosti; Prostorije nevladinih organizacija; Dio za skladišni prostor; Te dio za sanitarne i druge prostorije. Inkubator svojim poslovnim egzistiranjem omogućuje:

- Korištenje odgovarajućeg objekta i kompletne infrastrukture,
- Pristupačne – niske zajedničke troškove rada stanara - korisnika Inkubatora,
- Obezbjeduje jasne i sigurne uslove boravka do ugovorenog roka (trajanje 3 – 5 godina),
- Jednostavnost dobijanja prostora – siguran ulaz i izlaz,
- Formiranje većeg broja novih firmi,

Realizacija investicionog programa osnivanja, Small Business Incubator u Gradačcu je pokazala kako se na pravim projektima mogu zadovoljiti interesi: vlasti, stranih i domaćih donatora, nevladinih organizacija, mikro-poduzetnika i socijalno-ekonomski ugroženih kategorija društva .

Privredne komore

129. Bosna i Hercegovina ima veoma razgranatu mrežu komorskih sistema. Teritorij Republike Srpske se sastoji od pet regionalnih komora, dok se F BiH sastoji od 12 komorskih institucija. Zatim treba dodati nacionalnu privrednu komoru, entitetska i kantonalna strukovna udruženja, a što bi sve zajedno trebalo osigurati prije svega kvalitetan uvid u probleme malih i srednjih preduzeća, a potom osigurati egzistiranje efikasnih instrumenata za promociju i podsticaj MSP.

130. Kao pozitivan primjer prepoznavanja potencijalnih razvojnih šansi za MSP Bosne i Hercegovine, kantonalne, entitetske i spoljnotrgovinska komora BiH organizuju opšte i specijalizovane sajmove širom BiH. Na takvim privrednim izložbama MSP imaju mogućnost prezentiranja i promocije vlastitih proizvodnih i uslužnih aranžmana. S druge strane su sajmovi mjesta gdje se nerijetko sklapaju i sporazumi o saradnji s drugim poslovnim partnerima iz zemlje i inostranstva, a što naravno zavisi od geografske diferencijacije sajma. Ali, ipak hiperprodukcija sajamskih aktivnosti s druge strane neminovno se odražava na kvalitet povratne sprege nakon sajma, kvalitet i kvantitet sklopljenih ugovornih aranžmana, kvalitet posjete domaćih i ino lica, itd.

Ekonomске strategije Vlada

131. Tokom 2001. godine vladine institucije na nivou Bosne i Hercegovine otpočele su proces strateškog planiranja koji nužno treba odgovoriti na sve izazove makroekonomskog i mikroekonomskog razvoja. Dokumenti koji su usvojeni i koji su prošli kroz parlamentarnu proceduru jesu: Poduzetničko društvo, Globalni okvir ekonomske strategije razvoja Bosne i Hercegovine, Makroekonomska vizija razvoja F BiH, Strategija za smanjenje siromaštva PRSP. Također, kroz dokumente takve vrste identifikovani su i osnovni motori razvoja, koji bi trebali u budućnosti determinisati makroekonomski razvoj Bosne i Hercegovine:

- Preduzetništvo i preduzetnički tokovi,
- Obrazovanje,
- Strane direktne investicije,
- Fondovi sjemenskog kapitala,
- Regionalni ekonomski razvoj,
- Razvoj tržišta kapitala,
- Intenziviranje pomoći i razvijanje partnerstva.

Preduzetništvo i preduzetnički tokovi- u okviru ovog motora makroekonomskog razvoja, identifikovane su i ključne barijere za razvoj preduzetništva i pojavu novih firmi:

- Nemogućnost angažovanja profesionalnih specijalističkih savjetnika,
- Nedostatak koloterala i kreditnih sistema,
- Slabe marketinške, menadžmentske i finansijske vještine,
- Nesposobnost banaka da ocijenjuju netradicionalni biznis,
- Nedostatak podrške od strane javnih institucija,

132. Za otpočinjanje i rani razvoj inovativnih firmi, nužan je Sjemenski kapital (seed capital) i Rani razvojni kapital (early stage capital).

Obrazovanje- ovaj motor iziskuje temeljitu reformu koja bi uključivala:

- Potpunu obuhvatnost populacije osnovnim obrazovanjem,
- Obavezno srednje obrazovanje,
- Usklađivanje visokog i višeg obrazovanja s potrebama savremene ekonomije i finansijskim potencijalima ekonomije,

- Uvođenje adekvatnih pravnih normi koje će sa zakonomskog aspekta promovisati i naglasiti normativne standarde nužne za kvalitet obrazovanja,
- Uvođenje neovisnih savjetodavnih vijeća pri vladama,
- Razvoj institucija za obrazovanje odraslih,
- Razvoj institucija za profesionalni trening,
- Umrežavanje sa respektibilnim inozemnim nacionalnim i internacionalnim obrazovnim institucijama.

Strane direktne investicije- radi što boljeg privlačenja ino investicija potrebno je:

- Izraditi sektorske studije ekonomije Bosne i Hercegovine,
- Steći konkurentnu poziciju u odnosu na ostale zemlje jugoistočne evrope,
- Pojednostaviti procedure za strana ulaganja kod greenfield investicija,
- Organizovati seminare i konferencije za strane i domaće privrednike,
- Stimulisati domaća i strana ulaganja, insistirati na promociji ulaganja sa ukupnim poboljšanjem poslovnog okruženja i

Regionalni ekonomski razvoj- potreba utemeljenja takvog motora ekonomskog razvoja treba da se temelji na slijedećem:

- Vanjska trgovina i internacionalna kooperacija su lokomotive razvoja,
- Mala i srednja preduzeća, posebno ona izvozno orijentisana trebaju pakete podrške,
- Saradnji domaćih i inozemnih preduzetnika.

Tržište kapitala- prema podacima Svjetske banke, Bosna i Hercegovina je umjereno zadužena zemlja. U proteklom periodu normalizovani su odnosi sa svim međunarodnim finansijskim institucijama. Međutim, zemlja još uvijek nije kreditno sposobna i u nekom budućem periodu morat će se oslanjati na iznimno povoljne kredite.

Međunarodna pomoć- Bosna i Hercegovina će u narednom srednjoročnom periodu trebati donatorsku pomoć. Posebno važno pitanje je koordinacija međunarodne pomoći. Međunarodna zajednica nije uvijek pokazivala najviši stepen koordinacije, niti usaglašenost stanovišta sa domaćim organima vlasti ili NGO.

Rizici vezani za ostvarivanje strategija

133. Postoje tri glavne grupe rizika koji mogu dvesti do neispunjavanja (kompletog ili djelimičnog) planiranih strategija na nacionalnom nivou. To su:

1. Unutrašnji rizici vezani za stepen raspoloživosti ključnih aktera u provođenju GOESR. Od velike je važnosti postići politički konsenzus za uspostavu jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH. Čak i u uslovima ubrzane realizacije reformi može se očekivati da se na kraju srednjoročnog perioda dostigne tek 2/3 predratnog GDP,
2. Politička stabilnost je neophodna pretpostavka za realizaciju ciljeva strategije pogotovo ako se ona u velikoj mjeri oslanja na kreiranje povoljne klime za strana i domaća ulaganja,
3. Stabilnost u regionu pretstavljat će bitnu pretpostavku za realizaciju strategije. Osim toga bit će neophodno osigurati potreban nivo međunarodne pomoći kako u vidu grantova, tako i u vidu povoljnih kredita.

Kriteriji uspjeha i monitoring u realizaciji strategija

134. Vijeće ministara BiH kao i entitetske vlade uspostaviti će zajedničke kriterije za uspjeh i monitoring strateškog planiranja, a najvažniji će biti:

- Povećanje zaposlenosti i smanjenje stepena siromaštva,
- Povećanje broja povratnika,
- Povećanje životnog standarda penzionera,
- Redovitost u primanju invalidnina i pomoći porodicama nastradalih,
- Obuhvat generacije obrazovanjem (stepen upisanosti u osnovne, srednje škole i univerzitete),

- Stepen smrtnosti novorođenčadi i djece ispod 5 godina,
- Produženje prosječnog životnog vijeka,
- Relativno smanjenje ekonomsko-socijalnog jaza u odnosu na tranzicijske zemlje Južne Evrope,
- Rast e-sektora ekonomije (broj e-mail adresa, broj web sajtova),
- Smanjenje vanjskotrgovinskog deficita.

Mehanizam za primjenu strategija

135. Na nivou države formiran je Koordinacioni odbor za ekonomski razvoj i evropske integracije. Koordinacionim odborom predsjedava Predsjedavajući Vijeća ministara BiH, a njegovi članovi su državni ministri za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose, za evropske integracije i trezor. Pored državnog nivoa, najviši nivo u okviru entitetskih vlada uključen je u Koordinacioni odbor: premijeri, ministri finansija, ministri za privredu i ministri za socijalnu zaštitu. Pored Koordinacionog odbora na nivou države formirane su tri sektorske grupe:

- Za ekonomsku tranziciju i unaprijeđenje investicione klime,
- Za javne finansije i reformu javne administracije,
- Za socijalnu zaštitu.

Radne grupe, sastavljene od predstavnika države i entiteta će podnositi izvještaj Koordinacionom odboru, a istima će predsjedavati državni ministri. U narednom periodu očekuje se formiranje više podsektorskih timova, pretežno na nivou entiteta, čijim će radom koordinirati nadležna ministarstva na državnom nivou. U oblasti unaprijeđenja investicione klime već je došlo do formiranja podsektorske grupe. Vlade entiteta već su uspostavile svojevrzne oblike koordinacije u cilju unaprijeđenja sistema socijalne zaštite i pomoći siromašnim.

GENERALNI OSVRT

136. Potpuno razumijevanje esencijalnosti MSP, njihovog značaja i uloge u zemljama tržišne ekonomije, ne bi bilo moguće bez prikaza savremenih i zaokruženih sistema podrške MSP u Evropi i svijetu. Posmatrajući istoriju razvoja MSP u pojedinim zemljama i faktore koji su uzrokovali rast i razvoj, može se sa sigurnošću utvrditi da su iskustva takvih zemalja u kontekstu podrške MSP izuzetno bogata kako pozitivnim primjerima, tako i onim primjerima koji su označeni kao ekonomske stavke na kojim se treba usavršavati i učiti. Treba napomenuti da su tržišno-razvijene zemlje isprobale više razvojnih modela, da bi se na koncu empirijskih zahvata uvidjelo da su MSP prije svega stabilizator ekonomskih kretanja, a zatim konkurentna osnova na koj se izgrađuje pozitivno spoljnotrgovinsko poslovanje, socijalna pravda, itd. Podrške koje se najviše praktikuju odnose se na:

- Sistemske mjere države usmjerene na pojedinu privrednu oblasti ili granu,
- Ustrojstvo svrsishodnog obrazovnog sistema (proizvodnja kadrova sa svrhom),
- Dobro informisanje – razvijeni svi nivoi komuniciranja sa državnim sistemom,
- Pogodnosti u planiranju i realizaciji fiskalne politike,
- Pogodnosti u kontekstu planiranja kreditne politike,
- Pomoć u razvijanju marketing i menadžment vještine,
- Mjere podsticaja pri ulasku i istraživanju ino tržišta,
- Uspostavljanje i razvoj poslovnih inkubatora, itd.

Takve sistemske, svrsishodne mjere omogućavaju preduzetnicima da ostvaruju : **Proizvod-** izuzetno visokog kvaliteta; **Cijene-** na nivou ispod cijena koštanja po jedinici proizvoda; **Distribucija-** Izuzetno produktivni kanali distribucije; **Promocija-** svrsishodna sa kvalitetnim frekvencijama.

137. Zemlje u tranziciji kao što je Bosna i Hercegovina, pokušavaju ostvariti brz tempo razvoja MSP, ali su rezultati još uvijek više nego skromni, naravno zbog subjektiviteta devijacija nastalih u planiranju i implementaciji modela. U Bosni i Hercegovini ohrabruju činjenice da je sektor međunarodnih institucija još uvijek zainteresovan za ekonomski prostor, da su obrazovni procesi na izvjestan način usklađeni sa Evropskim, mada je još uvijek taj proces u pvoju (škole za biznis), da je broj preduzetnika i lica koja ulaze u poslovne tokove svakim danom sve veći, itd.

138. Bosna i Hercegovina, a samim tim i Bosansko-podrinjski kanton još uvijek se nalaze u fazi "Novorođenče" u kontekstu nastajanja procesa sistemskih podrški MSP. Produktivni modeli ili oni manje produktivni, kvalitetne posljedice tih modela ili manje kvalitetne, su poznate široj svijetskoj ekonomskoj populaciji. Jedina stvar koju treba reći na kraju jeste, da BIH ukoliko želi imati zdravu ekonomsku budućnost koja će se zasnivati na snažnim i izvozno orijentiranim MSP, mora preći sa proste reprodukcije nacionalnih i entitetskih budžeta na proširenu reprodukciju koja će uvažavati Evropske i svjetske trendove u razvoju i podsticaju MSP, kao i postulate na kojima se oni zasnivaju, a što je izloženo dokumentom ovakve vrste.

**ANALIZA
PROBLEMA PODUZETNIŠTVA
ZA
BOSANSKO-PODRINJSKI KANTON**

UVODNE NAPOMENE

139. Analiza trenutnog stanja pokazuje stvarne podatke o tome gdje se nalazi privreda kantona Goražde. Ona opisuje ono što je već nekoliko godina poznato svakom stanovniku kantona pa i cijele BiH – privreda ne funkcioniše zadovoljavajuće u skladu sa potrebama stanovnika kantona Goražde. Trenutni nivo proizvodnje i zaposlenosti govori da odsustvo značajnog napora ka njenom progresu ostane na trenutnom nivou i da za posljedicu ima dalje smanjivanje obima poslovanja. Građani kantona nisu zadovoljni trenutnim ekonomski stanjem, vlada takođe. Privatni sektor svoju perspektivu vidi u daljem proširenju obima poslovanja. Nažalost brojni problemi sputavaju razvoj privrede I poduzetništva u goraždanskom kantonu.

140. Kao što je prikazano dalje u tekstu problemi koji sputavaju razvoj privrede u kantonu Goražde sežu daleko dalje u prošlost od rata 1992-1995. godine. Zbog toga analiza problema obuhvata i prijeratni period. Posmatrano kroz vremensku dimenziju, geografsko područje kantona je u skorijoj prošlosti prošlo kroz tri ključna razdoblja: prijeratna industrijalizacija (period 1974 – 1991), ratni period (1992-1995) i period poslijeratne obnove (1996 – 2000). Ova tri perioda su od izuzetne važnosti kada želimo da posmatramo tok i napredak u razvoju ekonomije i društva uopšte, posebno ako se analiziraju kretanja i problemi sa kojima se određuje proces razvoja poduzetništva. Analizom na narednim stranicama će se pokušati identifikovati procesi i činjenice kroz vremensku dimenziju (u sva tri vremenska perioda), koji su mogli imati utjecaj na nivo poduzetničke svijesti i nivo poduzetničkih aktivnosti na području kantona Goražde. Pored ovog aspekta posmatranja posebno će se analizirati vrijeme nakon 2000-te godine kao period pojavljivanja prvih problema u procesu sveukupne transformacije društva i ekonomskih reformi u Bosni i Hercegovini.

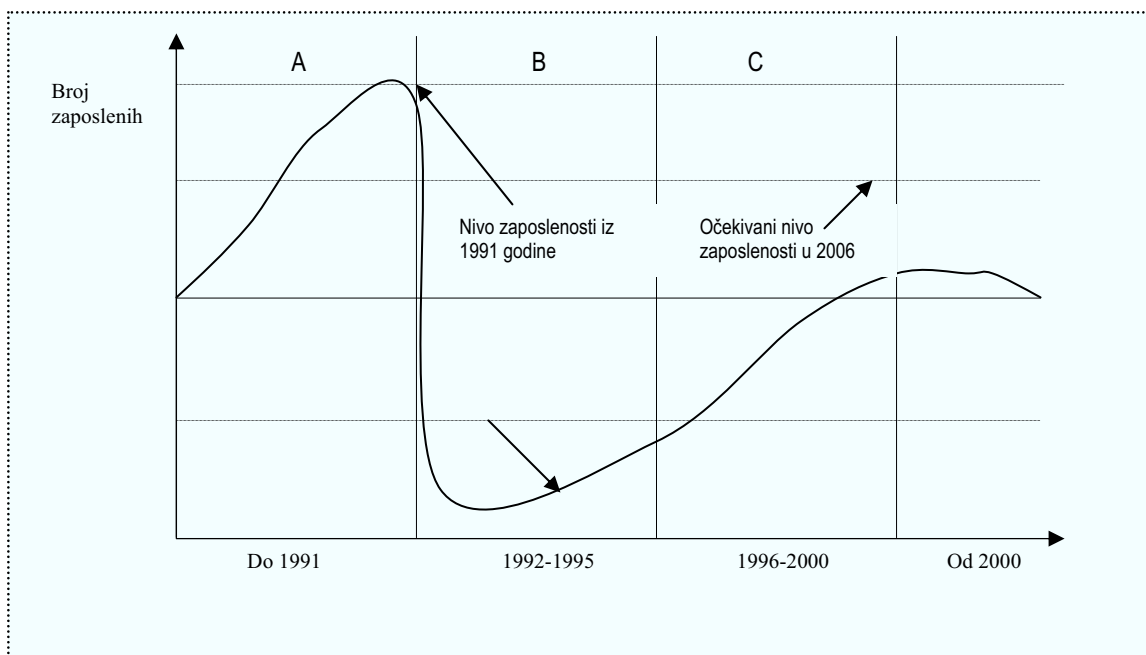
141. U ovom dokumentu poduzetništvo se posmatra kao sve poslovne aktivnosti poduzete od strane pojedinaca i preduzeća u cilju unaprijeđenja vlastitog poslovanja, razvoja i proširenja posla, te stanje poduzetništva uopšte. Tako posmatrano u analizu su uključene i državne institucije, institucije lokalne samouprave (opštine), organizacije i agencije, privredna društva i samostalni djelatnici, te građani kantona Goražde.

142. Problemi koji su publikovani kroz ovakav dokument identifikovani su kroz radionice koje je ALDI organizovao u skladu sa preuzetom projektnom obavezom, koja se odnosi na kreiranje i stavljanje u parlamentarni život dokumenta "Akcioni plan za razvoj preduzetništva BPK". Rezultati rada takvih radionica jednim dijelom su implementirani kroz dokument "Analiza trenutnog ekonomskog stanja BPK", dok će najveći dio takvih problema biti publikovan kroz ovaj dokument. Osnovni cilj ovog dokumenta jeste identifikacija problema koji spriječavaju rast poduzetničkih aktivnosti na prostoru kantona Goražde. Neki od problema su usko povezani sa trenutnim stanjem u Bosni i Hercegovini, dok su neki specifični za prostor samog kantona. Svrha takve identifikacije jeste samo početak u procesu njihovog uklanjanja i stvaranje preduslova za brži i kvalitetniji razvoj poduzetništva u kantonu Goražde.

ISTORIJA PODUZETNIŠTVA U KANTONU

143. Za potrebe izrade analize problema koji sprječavaju rast poduzetništva u Bosansko-podrinjskom kantonu želimo da cijeloukupnom problemu damo određenu vremensku dimenziju. Naime, ma kako jaki bili utjecaji na nivo trenutnih ekonomskih aktivnosti u kantonu, one dio svojih uzroka sigurno pronalaze u okolnostima iz ranije prošlosti. Najbitniji događaji po privredu kantona Goražde (ili geografsko područje koje trenutno spada u područje kantona BPK) desile u periodu od 1974 do danas. U tom vremenskom periodu od 28 godina desile su se najznačajnije promjene u ekonomskom razvoju kantona Goražde. Simbolika je u 1974. godini, jer je ta godina – godina političkih reformi i početak približavanja ekonomskog načina poslovanja – suvremeno tržišno planskih ekonomija zapadnih industrijaliziranih zemalja. Od 1974. godine do 1991 godine, kanton Goražde je bio dio BiH koji je u različitim segmentima društva uznapredovao iznad prosjeka u BiH. U tom periodu izuzetno je bio izražen proces industrijalizacije, velikih kapitalnih ulaganja, izgradnja novih tvornica i povećavanje broja stanovnika kroz migracije iz susjednih opština bivše SFRJ. U tom periodu pojavljuju se prvi rezultati na polju obrazovanja, stvaraju se uslovi za stručno obrazovanje radnika za potrebe velikih tvornica, stvaraju se prve inovacije, uspostavljaju šire poslovne veze sa drugim zemljama izvan SFRJ, te dolazi do značajnijeg rasta veličine preduzeća izvan ključnih djelatnosti.

144. Pored svima dobro poznatih prednosti koje su odlikovale taj period, stvaralo se pogodno tlo za neke vrlo važne probleme koji su tek u skorijoj prošlosti izašli na vidjelo. Velika i rastuća zaposlenost, marginalizacija privatne inicijative, nedostatak političkih i ekonomskih sloboda, ideološka orijentacija javnog mijenja protiv tržišnih modela organizovanja ekonomije, stvorili su uslove za potpuno zamiranje lične kreativnosti i sposobnosti koje odlikuju poduzetničko društvo – društvo kakvo danas svi priželjkujemo. Taj vremenski period je prikazan u A dijelu grafikona iz okvira 15.

Okvir 15. Dijagram fluktuacija broja zaposlenih osoba na prostoru kantona Goražde

145. Tokom perioda A otpočinje proces negativnog stava prema privatnom vlasništvu, a i prema svakoj aktivnosti pojedinca koje vode direktno ka povećanju ličnog bogatstva. Drugi snažan utjecaj koji i danas ima vidljive efekte jeste kolektivna svijest, odnosno prepuštanje drugim (npr. partijskim strukturama) da odlučuju za hiljade drugih. Osnovna dogma tog vremena jeste da je bitno naći posao, a šta raditi, kako i za koga, to je stvar politike i ona se brine da sve to

funkcionira. Taj period predstavlja strahovit udar individualnoj svijesti pojedinca – bez čega poduzetništvo postaje samo recidiv društva.

146. Druga faza je najkraća i najstrahovitija faza u sveukupnom razvoju kantona Goražde, početak procesa ekonomskih reformi po 'Markovićevom' modelu. Početak rata u Hrvatskoj već je znatno pogodio lokalnu ekonomiju kantona Goražde. Vjerovatno da bi se bez obzira na rat u BiH proces ekonomskih reformi na ovom području popeo procenat nezaposlenih na 20 – 25 %. Međutim rat koji je otpočeo 1992. godine sve je izbrisao. Do 1995. godine ekonomske aktivnosti su skoro zamrle i brojna dešavanja iz tog perioda su veoma interesantna ali ne i za sam cilj ovog istraživanja.

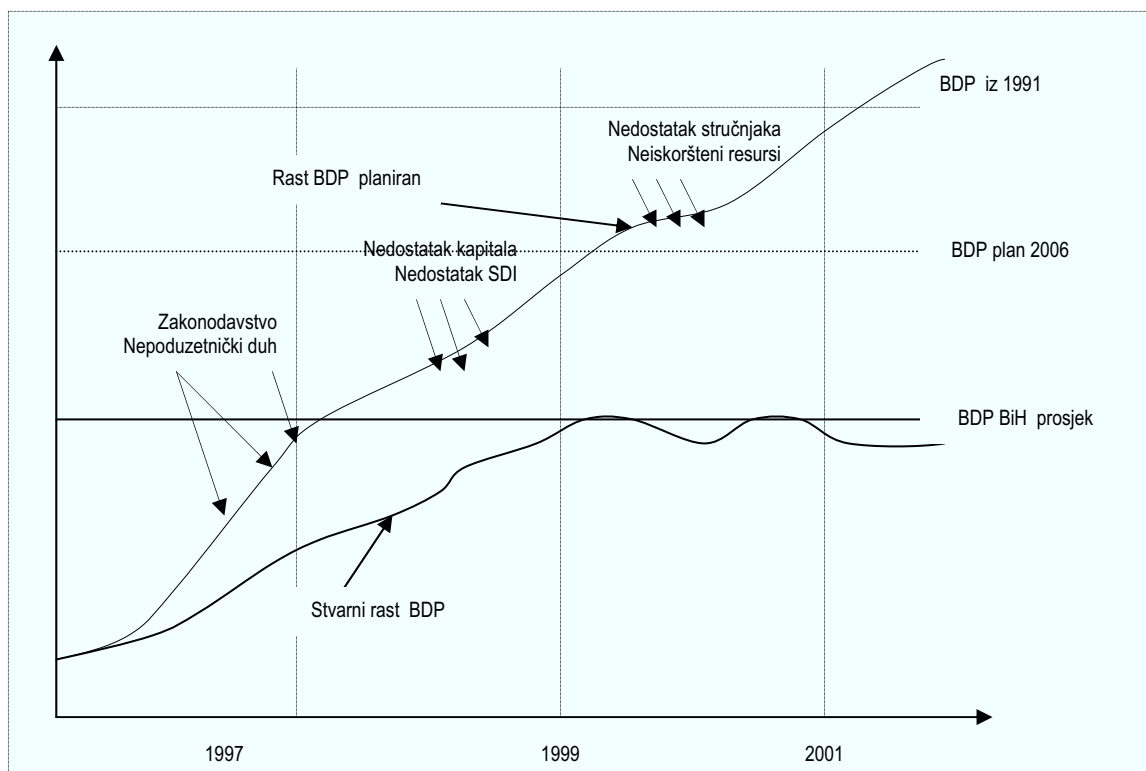
147. Treća faza period 1996 –2002 jeste faza ekonomske obnove i rekonstrukcije. U tom periodu uz izuzetno veliku pomoć međunarodne zajednice i iseljenika tokom rata postignuti su značajni ekonomski rezultati. Stope rasta zaposlenosti i proizvodnje su iznosile i do preko 20 % na godinu. Mnoga preduzeća su pokrenuta ponovo, započeti su veliki infrastrukturni radovi, otvoren je veliki broj novih preduzeća. Sve aktivnosti iz ovog perioda su doprinijeli da od apsolutno razrušene privrede danas imamo lokalnu ekonomiju koja funkcioniše na način opisan u analizi stanja. Nažalost taj period nije doinio (vjerovatno da i nije mogao) ekonomski oporavak sa čijim bi rezultatima svi bili zadovoljni.

PREGLED PROBLEMA ZA RAZVOJ PODUZETNIŠTVA

148. Kako smo vidjeli ranije u tekstu, trenutno stanje poduzetništva kantona Goražde je u izuzetno teškoj situaciji. Možda je jedan od najvećih problema to što se proces ekonomskog razvoja kantona trenutno nalazi u stanju stagnacije. Stagnacija bi se na ovom mjestu mogla tumačiti kao proces zaostajanja u razvoju mnogih faktora koji su ključ u razvoju poduzetništva kantona.

149. Prvi od pet ključnih grupa problema, koji su identifikovani, jeste problem komunikacije. Namjerno je izdvojen ovaj problem jer o njemu je lokalna javnost najviše direktno i upoznata. Nažalost i ostali problemi koji su identifikovani isto tako značajno sputavaju dalji rast i razvoj privrede kantona. Pored komunikacija dodatnih pet ključnih grupa problema sprječavaju dalji razvoj poduzetništva kantona. To su: nedostatak poduzetničke svijesti i kulture, nedostatak investicionog kapitala, nizak nivo stranih direktnih investicija, nefunkcionalno zakonodavstvo i nedostatak stručne radne snage.

150. U regiji koja ne posjeduje kvalitetne komunikacije, kako fizičke tako i virtualne, koje mogu kvalitetom parirati drugim regijama u BiH i u regionu, gdje nije razvijena poduzetnička svijest koja je u uskoj vezi sa stavovima javnog mijenja i državnih institucija, regija koja nema vlastitih zaliha kapitala prijeko neophodnog za investiranje u ekonomiju, gdje je nekomercijalni rizik toliko visok da skoro uopšte nema novih direktnih stranih investicija, gdje zakonodavstvo i pravni sistem ne može da odgovori na brojne zahtjeve poduzetništva za uspostavljanjem pravne sigurnosti u poslovnom prometu, gdje ne postoje rezervna stručna radna snaga i gdje se resursi neefikasno iskorištavaju za svaki novi poslovni poduhvat predstavlja rizik koji sebi izuzetno rijetki pojedinci mogu priuštiti. Problemi koji sputavaju razvoj poduzetništva su veoma ozbiljni. Naredni grafikon to prikazuje na slikovit način.

Okvir 16. Kako problemi sputavaju rast i razvoj poduzetništva

151. U principu svi navedeni problemi pogađaju razvoj poduzetništva koordinirano i u odnosu na trenutne tokove u cijeloj BiH. Grafikon slikovito predstavlja utjecaj problema na razvoj poduzetništva kantona Goražde. Radi ilustracije, osnovne varijable ovog primjera su vrijeme i stepen razvoja ekonomije. Prikazane su dvije linije, jedna koja je bila planirana još u 1996/97

godini kada se mislilo da će se prijeratni standard dostići još 2001. godine i trenutno stanje na kojem se poduzetništvo nalazi najviše zahvaljujući navedenim problemima.

152. Ovaj dokument u nastavku detaljno opisuje svaki od pet navedenih ključnih problema koji sputavaju razvoj poduzetništva u Goraždu. Na početku svakog poglavlja dat je opis konkretnog problema. Na tom mjestu želi se dati što jasniji i slikovitiji prikaz problema i njegov konkretan utjecaj na razvoj poduzetništva. Naravno da izuzev ovih pet navedenih problema postoji i mnoštvo drugih koji nastaju, od individualnih akcija pojedinca do onih globalnih razmjera, koji posredno utječu na ukupno stanje u kantonu. Smatramo da oni nisu obuhvaćeni ovom analizom iz razloga što bi prvenstveno umanjili pažnju izdvojenih ključnih problema, a s druge strane njihov je utjecaj teško promijeniti unutar jedne regije kao što je kanton, jer podjednako utiče na poduzetništvo cijele BiH, pa čak i šire regije, kao što je zapadni balkan.

153. Nakon prezentacije problema, dat je naredni prikaz kako odsustvo tog problema doprinosi razvoju poduzetništva u razvijenoj ekonomiji. Cilj ovog prikaza jeste da potvrdi kako nešto što predstavlja problem za razvoj poduzetništva u razvijenom svijetu, predstavlja prednost za razvoj mikro, malog i srednjeg biznisa. Informacije u ovom dijelu uglavnom su dobivene kroz različite izvještaje i analize, koje su vršene u razvijenim zemljama i koje su bile dostupne u momentu pisanja izvještaja.

154. Nastavak prikaza svakog problema se usmjerava ka identifikovanju različitih faktora, koji su svaki od problema pretvorili u ključne prepreke za razvoj poduzetništva. Na taj način analiza identifikuje uzroke svakog problema što je zapravo i cilj cijeloukupnog istraživanja. Dva su ključna rezultata koji se očekuju od tog rasčlanjivanja. Prvo, da pokaže jasnije korijene samih problema, a sa druge strane da olakša svaki napor koji će biti usmjeren ka njegovom rješavanju. Da bi olakšali pozitivne napore ka njihovom rješavanju, kreiran je jedan inovativni pristup. Naime svakom poglavlju dodana je jedna zajednička slika. Ta slika jeste poređenje: a. Prikaza razvijenosti svakog faktora u razvijenoj zemlji (primjeri su korišteni od zemalja EU); b. Slikovitog prikaza trenutnog stanja navedenih faktora u kantonu Goražde i c. Potencijalnog stepena razvijenosti svakog faktora u kratkom ili srednjem roku. Prilikom čitanja treba imati na umu da svaki prikaz jednostavno želi da pokaže odnos gdje je to razvijeni svijet, gdje smo mi sada i koliko bi se mi mogli približiti razvijenom svijetu. Svaki od navedenih prikaza kasnije se može porediti sa grafikonom 2. Upravo iz razloga da preciznije pokaže koje sile su doprinijele da je trenutno stanje poduzetništva takvo kakvo je danas u kantonu Goražde.

KOMUNIKACIJE

155. Nedostatak komunikacija ili nekvalitetne komunikacije su jedan od ključnih problema za dalji razvoj poduzetništva u kantonu. Komunikacije su ključni element u uspješnosti biznisa, jer današnje tržište ne oprašta zbog kašnjenja na bilo koji način. Komunikacije imaju ključnu ulogu. Da bi neko danas otpočeo ili razvio biznis neophodno je komunicirati sa mnogim učesnicima u ekonomskom lancu. Zapravo komuniciranje i korištenje komunikacija je proces koji počinje momentom odlučivanja o ulasku u biznis i ne prekida se više nikad, naprotiv samo se usavršava.

156. Napredak u sredstvima komunikacija: drumskih, vazdušnih, pomorskih, elektronskih (internet i e-mail) jedan je od ključnih faktora uspjeha industrijaziliranih zemalja. Svaki dan se smanjuje broj poslova koji mogu opstati bez da poduzetnik komunicira sa nekim od sredstava komunikacija. Zbog toga što ih poduzetnici kantona Goražde nemaju na raspolaganju ili nemaju znanje ili mogućnosti za korištenje savremenih oblika komunikacija – ovaj problem je identifikovan kao ključni trenutni problem koji spriječava rast komunikacija. Jasno je da je snažan poduzetnički sektor u direktnoj zavisnosti od kvalitete komunikacija koju region ima sa ostatkom svijeta. Današnje komunikacije kantona Goražde sa svijetom se mogu sumarno prezentovati na slijedeći način:

157. *Transportne komunikacije.* Za transportnu komunikaciju sa ostalim dijelovima BiH i inostranstvom trenutno se najfrekventnije koriste magistralni putevi i to: Goražde-Rogatica-Sarajevo i Goražde-Foča-Sarajevo. Korištenjem ovih dionica vožnja automobilom na relaciji Goražde-Sarajevo iznosi u prosjeku oko 1 sat i 30 minuta. Ova komunikacija se koristi za transport većine putnika i roba sa i iz kantona Goražde. Željeznički i pomorski saobraćaj su grane saobraćaja koje su u BiH najneiskorišteniji vid transporta roba i usluga. Slično je stanje i sa kantonom Goražde. Poduzetnici imaju na raspolaganju dvije kombinovane rute i to: Goražde-Sarajevo-Ploče (HR) i Goražde-Rudo-Priboj (RS)-Bar (RCG) kojima je moguće transportovati robu željeznicom i brodskim saobraćajem u ostatak svijeta. (Podvučene destinacije označavaju prelaz sa drumskog na željeznički saobraćaj).

158. *Unutrašnje komunikacije.* Najznačajnije unutrašnje putne komunikacije su sačinjavali putni pravac M-20, koji na području kantona zauzima dužinu od 31 km, zatim regionalni put R-449 (Prača-Goražde-Potkozara), koji na području kantona ima dužinu 59 km. Ukupna dužina lokalnih puteva je 274,3 km. Procenat modernizovanosti lokalne putne mreže je 11,6%. Odnos magistralnih, regionalnih i lokalnih puteva je povoljan. Uobičajeno je da takav odnos bude u omjeru 1:2:3. U slučaju Bosansko-podrinjskog kantona odnos je 1:1,9:2,8. Što se tiče povezanosti sa susjednim opštinama RS, kanton Goražde zaista posjeduje kvalitetne drumske veze. Korištenjem mreže magistralnih i regionalnih puteva, do svake susjedne opštine automobilom se može doći do 30 minuta u prosjeku. Upoređujući transportne komunikacije našeg kantona u odnosu na većinu drugih kantona, komunikacije stvaraju poteškoće poduzetnicima u realizaciji posla. Znatno veći problemi nastaju kada se kapacitet naših saobraćajnih komunikacija upoređuje sa susjednim zemljama prvenstveno Hrvatskom, Slovenijom i drugim zemljama CI Europe.

159. *PTT saobraćaj.* Organizacija PTT i elektronskog saobraćaja na prostoru Bosansko-podrinjskog kantona je u potpunoj ovisnosti od raspoloživih kapaciteta JP Telekom-a BiH. Sadašnji kapaciteti u potpunosti zadovoljavaju potrebe poduzetnika iz oblasti telefonskog i elektronskog saobraćaja, te trenutno ne postoje prepreke za sve one koji žele otpočeti biznis u goraždanskom kantonu.

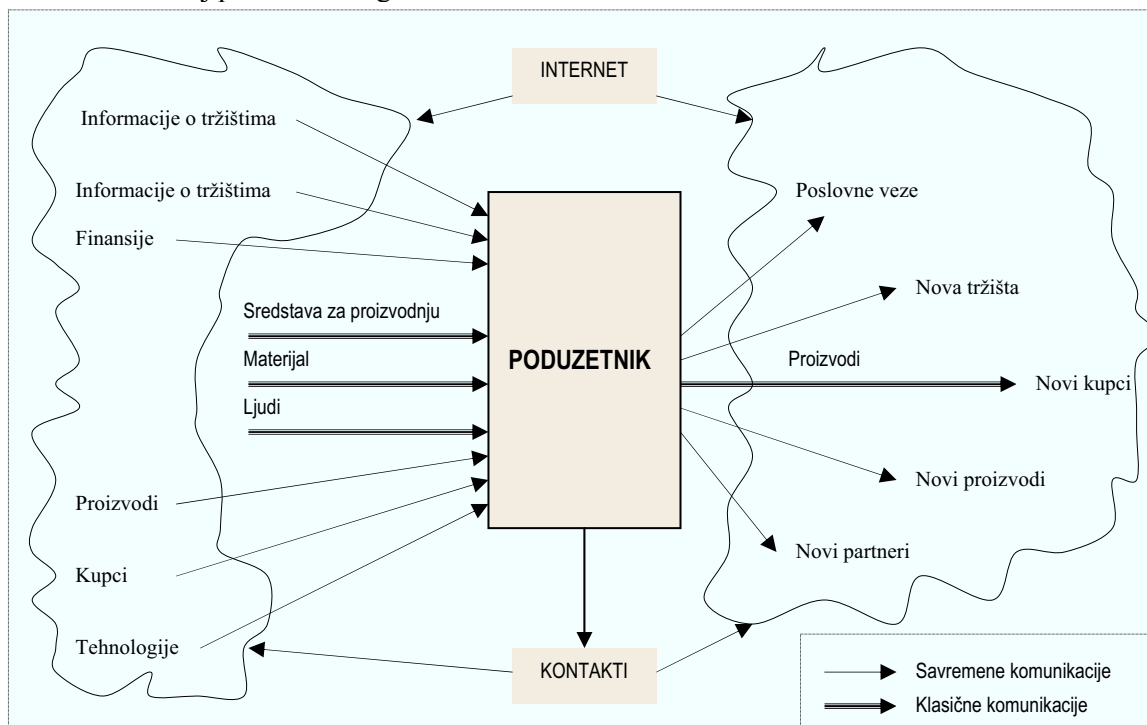
160. *Elektronske komunikacije.* Pod elektronskim komunikacijama u ovom radu podrazumijevamo komunikacije putem radija, televizije, interneta i elektronske pošte. Ovo je dominantan oblik komunikacija između svih poslovnih subjekata i proizvođača i potrošača danas. Danas na prostoru kantona Goražde ima registrovanih 500 individualnih korisnika interneta i 150 u formi pravnih lica. Broj stvarnih korisnika je veći do 3-4 puta (osobe koje kratkoročno iznajmljuju internet usluge). Broj preduzeća ili pojedinaca koje koriste internet za promociju svojih proizvoda ili usluga putem internet stranica, kojih u svijetu ima minimalno 200.000.000, je teško tačno utvrditi, jer je to sektor koji svakodnevno napreduje. Interna procjena govori da na području kantona nema više od 5 internet stranica koje su kreirane od pojedinaca i institucija sa područja kantona Goražde. Isti je slučaj sa korištenjem elektronske pošte. Procjenjuje se da u

kantonu ima 10 puta više ljudi koji koriste elektronsku poštu nego broj 'registrovanih korisnika' interneta.

Kada se posmatraju problemi komunikacija, tokom analize uzeta su dva aspekta i to:

- a. Trenutna razvijenost (apslutni pristup), i
- b. Napredak u razvoju komunikacija (relativni pristup).

Trenutna razvijenost komunikacija. Pod ovim aspektom promatramo da li trenutna komunikacijska infrastruktura odgovara potrebama poduzetnika i da li ona kao takva utječe na razvijenost poduzetničkog sektora uopšte (Okvir 17). Napredak u razvoju komunikacija jeste druga strana medalje. Komunikacije u svijetu strahovito napreduju. Napredak u komuniciranju postoji ako posmatramo apsolutno (Okvir 18). Bez promjene, kako u stepenu iskorištavanja postojeće infrastrukture tako i njenog unaprijeđenja, teško će se moći obezbijediti uslovi za suvremeni razvoj poduzetničkog sektora u kantonu.

Okvir 17. Komunikacije i poduzetnik

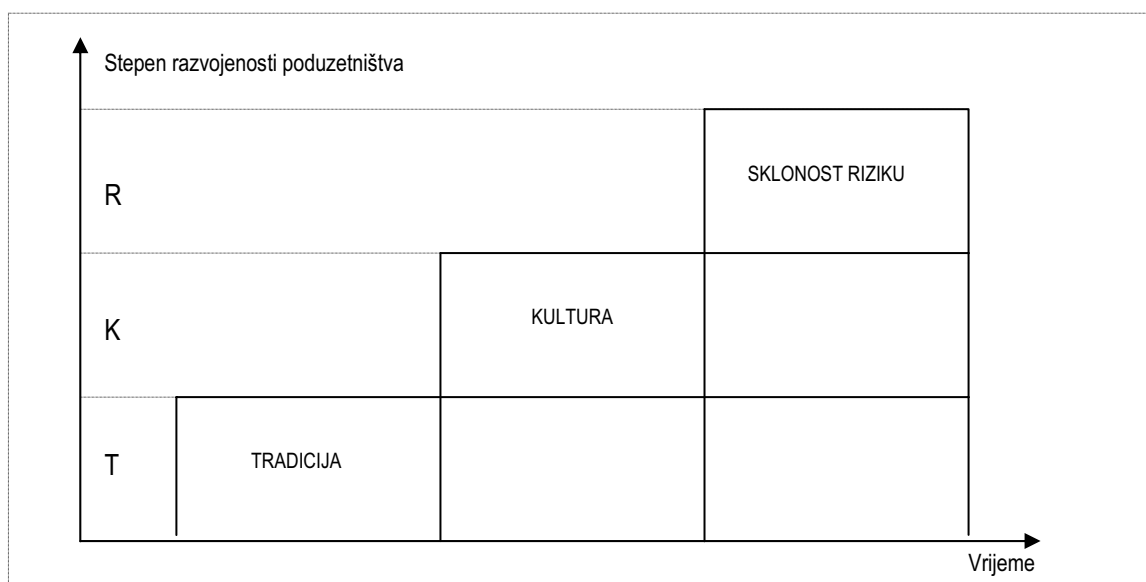
%	RAZVIJENA ZEMLJA				BPK TRENUTNO				BPK POTENCIJALNO				LEGENDA		
	DS	ZS	ES	PS	DS	ZS	ES	PS	DS	ZS	ES	PS			
100														DS	Drumski saob
80														ZS	Željeznički saob
60														ES	Elektronski saob
40														PS	Pomorski saob
20															

Okvir 18. Komunikacije i poduzetnik

NEDOSTATAK PODUZETNIČKE SVIJESTI

161. Razvoj malih i srednjih preduzeća, svoj napredak zahvaljuju kreativnosti i slobodnom preduzetništvu pojedinaca. Slobodno privatno preduzetništvo motiviralo je pojedince da pronalaze rješenja za osobne egzistencije u najkritičnijim trenucima nacionalne privrede. Službenici, profesori, inženjeri i drugi preko noći napuštaju svoje manje plaćene poslove. Oslobođeni birokratske stege, oni preuzimaju rizik za svoju budućnost i budućnost svojih porodica. Odabiraju samostalni posao na temelju jednostavno uočene potrebe ljudi za određenim proizvodom ili uslugom i njihove spremnosti da plate. U svim razvijenim evropskim zemljama poduzetništvo, odnosno mali biznis je izuzetno razvijen. Sve zapadnoevropske zemlje svoj razvoj temelje na podupiranju preduzetništva. Mala i srednja preduzeća u razvijenim zemljama zapošljavaju preko 50% od ukupnog broja zaposlenih i isto toliko učestvuju u bruto društvenom proizvodu. Naravno ove brojke variraju od zemlje do zemlje, tako da u pojedinim zemljama, kao u Belgiji na primjer, gdje ako kao kriterij uzmemo da je malo preduzeće ono koje zapošljava manje od 100 osoba, čak 98% od svih preduzeća čine upravo mala preduzeća. Ono što je takođe izuzetno bitno jeste da se vrlo često mala preduzeća vežu za velike privredne komplekse i obavljaju određene proizvodne faze za njih, tako da se velike kompanije mogu posvetiti ključnim poslovima. Ovo je pozitivno iz više razloga. S jedne strane daje se mogućnost osnivanju i širenju velikog broja malih kompanija, dok s druge strane velike kompanije dobivaju mogućnost da se posvete ključnim proizvodnim operacijama i tržištu. Velike kompanije tako dobivaju sigurne 'dobavljače', dok male kompanije imaju siguran plasman svojih proizvoda. To u konačnici rezultira povećanjem efikasnosti i jednih i drugih, kao i postizanjem traženog kvaliteta proizvoda. Naravno, sve zemlje koje imaju razvijenu preduzetničku svijest imaju izgrađene izuzetno jake sisteme podrške malim i srednjim preduzećima, jer su shvatili da izgrađivanjem ovih modela podrške imaju garant jakog preduzetničkog sektora, a samim tim i cjelokupne nacionalne ekonomije.

162. Pod nedostatkom poduzetničke svijesti podrazumijevamo stanje u društvu koje je više ili manje naklono za razvoj privatnog biznisa. Pod ovim pojmom možemo uvrstiti sve utjecaje koji otežavaju nastajanje i razvoj privatnog biznisa. Nedostatak poduzetničke kulture, nepostojanje razvijanja poduzetničke tradicije i niska granična sklonost ka preuzimanju rizika su tri ključna utjecaja koja su umanjila ugodnost za otpočinjanje biznisa u kantonu Goražde.

Okvir 19. Bitni elementi poduzetništva pojedinca

Okvir 19. slikovito pokazuje kako je sazidano okruženje koje podstiče razvoj privatnog biznisa. Ona takođe pokazuje da što je veća sposobnost preuzimanja rizika, stepen razvijenosti poduzetništva je veći. Ili obratno, što je poduzetnik spreman preuzeti veći rizik ulaganjem resursa i korištenjem znanja, ostvariće veću dobit. Danas, kao i prethodnih godina postoji veliki broj

nezaposlenih na prostoru BPK. Poduzetnici ne preuzimaju rizik koji bi donosio takvu dobit da bi mogli priuštiti zapošljavanje većeg broja radnika. U tome leži srž problema kojeg navodimo kao nedostatak poduzetništva pri definisanju ključnih problema poduzetništva kantona Goražde. U kantonu Goražde ne postoji dovoljno veliki broj hrabrih i odvažnih poduzetnika, a bez njih će sigurno teško biti ostvariti dovoljno veliki obim prihoda (i dobiti) koji bi mogli stimulisati poduzetnike da uposle dodatne nezaposlene radnike za koje se uopšteno smatra da će biti zaposleni u sektoru MSP kantona. Stepenu preuzimanja rizika se može samostalno povećati, međutim njihova uspješnost zavisi od toga na kolikom stepenu se nalazi poduzetnička kultura i poduzetnička tradicija.

163. *Poduzetnička kultura.* Kroz razvijanje poduzetničke kulture stvara se osnov za razvijanje sposobnosti za preuzimanje rizika. Kako smo vidjeli ranije u tekstu, naš kanton se i ne može ponositi razvijenom poduzetničkom kulturom. Teško da se danas može i reći da poduzetništvo prevladuje 'industrijski duh' ovog kantona. Ovo je rezultiralo time da je na prostoru BPK mali biznis bio izuzetno slabo razvijen. Većina privatnih preduzeća se odnosila na zanatske radnje i na trgovine, dok je egzistirao mali broj privatnih proizvodnih firmi. Takođe je potrebno reći da većina ljudi koji se upuštaju u poduzetništvo nije fakultetski obrazovana. Ta činjenica izgleda da postaje zakonomjernost da je poduzetništvo i visoko obrazovanje obrnuto srazmjerno. U prosjeku kako građanin kantona Goražde napreduje u svojoj vlastitoj edukaciji, tako mu opadaju poduzetničke sklonosti.

164. *Poduzetnička tradicija.* BiH se nalazi u procesu ekonomske tranzicije ka maloj i otvorenoj tržišnoj ekonomiji. Često se navodi da se tranzicijom BiH nastoji približiti savremenim tržišnim ekonomijama industrijskih zemalja. Međutim, rijetko možemo čuti koliko je poduzetnička tradicija bitna za uspjeh tranzicije. Prema historijskim podacima, prva sistematska tranzicija sa jednog oblika privređivanja na drugi je zabilježena u Italijanskim gradovima-državicama tokom XVI stoljeća, kada se sa glavne grane (u to doba pomorstva) lokalna ekonomija željela preusmjeriti na zanatstvo i poljoprivredu. Danas kada govorimo o uspješnom italijanskom modelu, malo znamo da 500 godina poduzetničke tradicije ima jake tragove u današnjem sektoru MSP u Italiji. Od svih raspoloživih resursa vrijeme je najoskudniji resurs u pogledu razvijanja poduzetničke svijesti. Sa druge strane, što je poduzetnička tradicija na nižem stepenu razvoja, to je manji doprinos poduzetničke kulture i sposobnosti preuzimanja rizika na ukupnu razvijenost poduzetničkog sektora u kantonu. Stepenu utjecaja svih navedenih faktora na poduzetničku svijest prikazana je u okviru br 19.

%	RAZVIJENA ZEMLJA				BPK TRENUTNO				BPK POTENCIJALNO				LEGENDA	
	PT	PK	PR	Of	PT	PK	PR	Of	PT	PK	PR	Of		
100													PT	Poduzetnička tradicija
80													PK	Poduzetnička kultura
60													PR	Preuzimanje rizika
40													Of	Ostali faktori
20														

Okvir 20. Poduzetnička svijest i BPK Goražde

NEDOSTATAK KAPITALA

165. Bez ulaganja kapitala nema ni posla. U situaciji u kakvoj je BiH, količina raspoloživog kapitala za finansiranje investicija u poslovni sektor je najvažniji ograničavajući faktor razvoja biznisa. Kapital je najvažniji ograničavajući faktor rasta preduzeća u kantonu Goražde. Svaki rast je vezan, u većoj ili manjoj mjeri, za ulaganje kapitala. Ulaganje kapitala je potrebno da bi se nabavila oprema i sredstva za proizvodnju u svrhu povećanja obima proizvodnje. Sa investicijama jedino možemo uspjeti u procesu sniženja proizvodnih troškova i povećanja konkurentske sposobnosti preduzeća.

166. Kapital za investiranje u biznis, poduzetnici kantona Goražde trebali bi obezbijediti iz nekolicine izvora koji im stoje na raspolaganju i to:

- a. Ulaganjem vlastite imovine;
- b. Individualnim posuđivanjem;
- c. Štednjom i smanjivanjem postojećih troškova;
- d. Korištenjem komercijalnih kredita;
- e. Korištenjem različitih programa (vladinih i međunarodnih) za podsticaj privatnog biznisa;
- f. Zajedničkim ulaganjem i direktnim stranim investicijama i
- g. Kombinacijom nekih od navedenih izvora.

Drugih izvora kapitala poduzetnici sa prostora kantona Goražde jednostavno nemaju. Pa ipak veći je problem u tome što ni gore navedeni izvori ne mogu zadovoljiti trenutne potrebe poduzetnika, a razlozi za to su brojni.

167. *Ulaganje vlastite imovine.* Poduzetnici kantona Goražde teško se mogu osloniti na ovaj izvor kapitala iz dva osnovna razloga. Prvo, kanton Goražde se ne može pohvaliti brojem bogatih pojedinaca i ljudi koji su spremni uložiti vlastitu štednju (u obliku objekata i gotovog novca) u biznise koji uspješno mogu zaposliti više od 10 radnika. Sa druge strane, većina poslovnih prostorija je u privatnom vlasništvu. Da bi se poslovne prostorije uložile u mikro biznis, potrebna je dodatna imovina u vidu novca pomoću kojeg bi se nabavila neophodna oprema i materijal za proizvodnju proizvoda i usluga. Kako je ova druga komponenta značajnija od prve ona i limitira djelatnost poduzetnika koji želi da otpočne biznis u vlastitiom prostoru. Ako žele da otpočnu biznis (u slučaju da ne žele da izdaju pod zakup i primaju rentu) u prosjeku se moraju opredijeliti za biznis koji ne zahtjeva dodatne visoke troškove ulaganja. Na taj način oni se uglavnom opredjeljuju za trgovinu i/ili ugostiteljstvo kao grane djelatnosti u kojima su dodatna ulaganja relativno najmanja.

168. *Individualno posuđivanje.* Ovo je možda jedan od najpopularnijih načina prikupljanja kapitala za otpočinjanje prvenstveno mikro biznisa u kantonu Goražde. Pogotovo ako se u ovu kategoriju uvrste i krediti koji ne spadaju u kategoriju mikro kredita. Individualnim posuđivanjem od rodbine, prijatelja, te institucija koje obezbjeđuju mikro kredite, goraždani u kombinaciji sa vlastitim sredstvima uspijevaju da otvore svoje mikro biznise i na taj način uposle sebe i još do dva ili tri radnika maksimalno.

169. *Štednja i smanjivanje postojećih troškova.* Trenutna štednja biznisa i pojedinaca je izuzetno niska (prvenstveno štednja biznisa) da bi se mogla iskoristiti za potrebe investiranja u nova radna mjesta i u unaprijeđenje poslovanja. Prvi razlog za nisku štednju biznisa jeste da u trenutnim situacijama oni svakako rade na granici rentabiliteta (tako da i nemaju priliku da uštede), a svako smanjivanje troškova dovodi do sniženja prodaja i gubitka konkurentske pozicije na tržištu. Kao najbolji primjer mogu se uzeti podaci o ostvarenoj dobiti biznisa koji su u ukupnom iznosu (za sva registrovana preduzeća u kantonu) negativni.

170. *Korištenje komercijalnih kredita.* Postojanje nekomercijalnog rizika, te ukupna ekonomska situacija na prostoru kantona Goražde, dovela je u takvu situaciju da se komercijalni krediti MSP-ima sa područja ovog kantona veoma rijetko odobravaju od strane komercijalnih banaka iz F BiH koje imaju svoje filijale na prostoru ovog kantona. Koliko je to rijetka pojava

govori i sama činjenica da ćete teško saznati koja je firma dobila kredit preko 50.000 KM od bilo koje banke koja ima filijalu u Goraždu. Čak imamo i jedan konkretan primjer da su dvije banke iz RS finansirale preduzeća iz Goražda u iznosima od preko 100.000 KM nakon što su to finansirane odbile ili odložile banke iz Federacije BiH. Zbog nezainteresovanosti banaka, njihove nespremnosti ili nepovjerenja prema biznisima iz kantona Goražde, poslovni sektor u Goraždu skoro je ostao bez najznačajnijeg mehanizma podrške u razvoju svog poslovanja.

171. *Korištenje različitih programa podrške.* Pod ovim podrazumijevamo različite programe koje federalne državne institucije pružaju poslovnom sektoru u F BiH, te programe za razvoj poslovanja koje implementiraju međunarodne organizacije u BiH. Ovo je segment koji može dodatno doprinijeti obezbjeđivanju finansijskih sredstava za razvoj poslovanja u kantonu Goražde. Rijetki su slučajevi kao što je bila inicijativa federalnog zavoda za zapošljavanje kada su obezbijeđeni fondovi za finansiranje preko 30 biznisa u kantonu Goražde u 2002. godini.

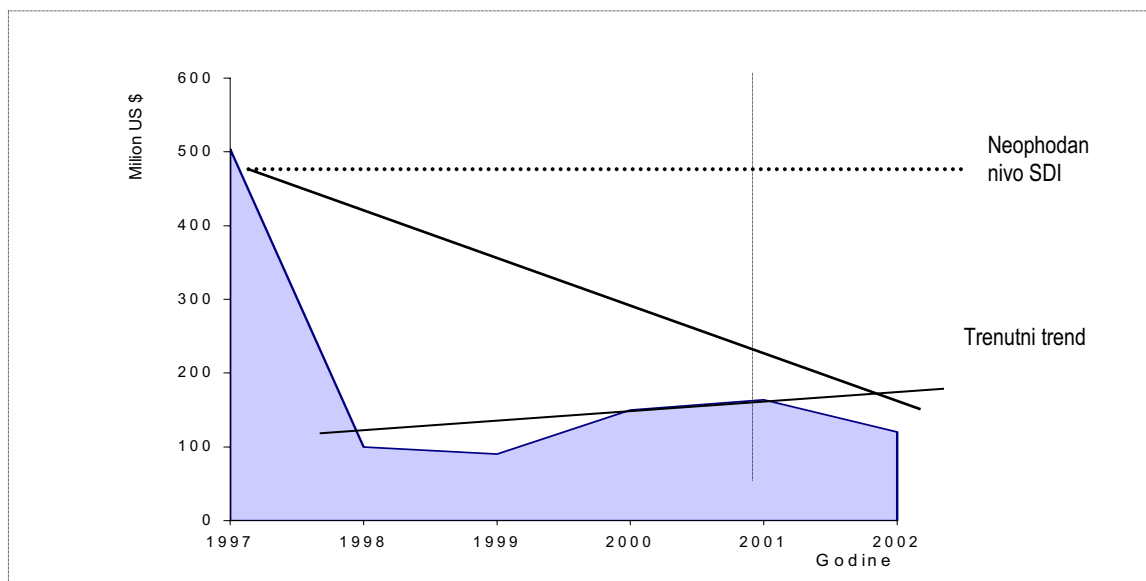
%	RAZVIJENA ZEMLJA					BPK TRENUTNO					BPK POTENCIJALNO					LEGENDA	
	VI	IP	Š	Kk	Pp	VI	IP	Š	Kk	Pp	VI	IP	Š	Kk	Pp		
100																VI	Vlastita imovina
80																IP	Individualno posuđivanje
60																Š	Štednja
40																Kk	Komercijalni krediti
20																Pp	Programi podrške

Okvir 21. Trenutni i potencijalni izvori kapitala u BPK Goražde

Posljednji izvori kapitala navedeni na početku ovog poglavlja, kao što su zajednička ulaganja i direktna strana ulaganja, su izuzetno bitna kategorija za uspjeh ukupne ekonomske reforme u BiH. Zbog toga i u ovoj analizi zaslužuju posebno mjesto u narednom poglavlju.

STRANE DIREKTNE INVESTICIJE

172. Bosna i Hercegovina spada među najsiromašnije države Evrope. Kao najveći planirani izvor neophodnog kapitala za investiranje u nacionalnu ekonomiju su upravo direktne strane investicije. Jedan od osnovnih problema koji uzrokuje izuzetno mali obim ekonomske aktivnosti, kako na prostoru Bosne i Hercegovine, tako i na području BPK jeste slab priliv stranih direktnih investicija. Naime, BPK je kanton kome je neophodan priliv svježeg kapitala da bi dostigao optimalni nivo proizvodnje i zaposlenosti. Jedan od ključnih neuspjeha dosadašnjeg procesa ekonomskih reformi ogleda se u nepostizanju neophodnog nivoa SDI, koji je bio planiran u obimu od US\$ 500 miliona. Naredni grafikon pokazuje trend priliva stranih investicija u BiH u periodu 1997 – 2002. godina.

Okvir 22. Trenutni prilivi SDI u BiH

Izvor: FIPA 2002. godine

173. Okvir 22. pokazuje kako su se u BiH kretale strane direktne investicije. Makroekonomskim projekcijama, izrađenim od strane federalnih i državnih institucija, da bi se u srednjem roku postigli ekonomski ciljevi tranzicije do 2006. godine neophodan je priliv stranih investicija u iznosu od min 500m US\$. Trenutno stanje je takvo da u slučaju izostanka značajnijih promjena u oblasti ukidanja barijera investiranja (FIAS Studija) taj godišnji nivo neće biti dostignut. Jedini izlaz iz trenutno veoma teškog stanja jeste otvaranje novih firmi, koje će imati neophodnu dozu fleksibilnosti potrebnu da bi se prilagođavale turbulentnom okruženju i da bi u takvim uslovima privređivanja opstale. Sasvim je sigurno da bi priliv FDI u BPK dao izuzetno jak impuls privredi ovog kantona. Na nedovoljan priliv FDI treba gledati kao na posljedicu određenih unutrašnjih problema koji su prisutni kako na području Bosne i Hercegovine, tako i na području BPK, ali istovremeno ne treba zanemariti činjenicu da i sama BiH gubi bitku za privlačenje SDI u odnosu na bolje pozicionirane susjedne zemlje, prvenstveno Sloveniju, Hrvatsku i Srbiju.

174. Nizak priliv stranih direktnih investicija prouzrokovan je različitim problemima koji su uglavnom posljedica međuzavisnog djelovanja svih problema koji su već opisani u ovoj analizi. Smanjivanjem njihovog utjecaja stvaraju se pretpostavke za veći dolazak SDI u kanton Goražde. Izuzev navedenih problema atraktivnost kantona za ulaganja dodatno otežava dolazak SDI u kanton. Negativan prikaz stanja u kantonu i kontinuirano stvaranje stavova javnog mijenja o kantonu kao mjestu koje nema svijetlu perspektivu, o kantonu iz kojeg većina želi iseliti, daje negativne signale svima onima koji bar i pomišljaju na ideju da u kanton donesu strane direktne investicije, pogotovo kada su nosioci SDI ljudi koji su prije desetak godina živjeli i radili u Goraždu. Prema različitim procjenama, iseljenici iz države koji žive i rade u razvijenim zemljama, stvaraju do 70 % svih direktnih stranih investicija u matičnoj državi.

ZAKONODAVSTVO

175. Jedna od najviše citiranih parola u 2002. godini jeste: Pravda i posao – dva osnovna pravca u kojima se treba postići najviše napretka u procesu sveopšte tranzicije BiH ka maloj i otvorenoj tržišnoj ekonomiji.

176. Osnovu za ovo poglavlje čini studija o administrativnim barijerama za investiranje u BiH koja je finansirana od strane Vijeća Ministara BiH i informacije o stanju iz šire oblasti zakonodavstva u kantonu Goražde. Podaci iz FIAS studije, o tome da je BiH država koja je u Centralnoj Evropi (koja obuhvata 27 država) u 1999. godini na 21. mjestu po pitanju vladavine zakona (iza Ukrajine i Azerbejdžana), na 18. mjestu po pitanju poslovne etike, te na 26. mjestu po pitanju političke stabilnosti (iza samo Jugoslavija), dovoljno govori o tome kakvo je stanje zakonodavstva u BiH. Ovdje treba napomenuti da je studija rađena u 2000. godini, te da je od momenta njene prezentacije proteklo oko tri godine i podrazumijeva da je na svim ovim poljima postignut značajan napredak. Međutim, stavovi međunarodne zajednice iz drugog dijela 2002. godine, o tome da se vrlo malo uradilo na umanjivanju administrativnih barijera za ulaganje, shodno FIAS studiji, govore da problemi koji su BiH doveli na izuzetno nepovoljno mjesto i dalje imaju jak utjecaj na razvoj poduzetništva i nova ulaganja u BiH.

177. Kao najznačajniji problemi iz oblasti zakonodavstva, koji utiču na razvoj poduzetništva u kantonu Goražde, mogu se identifikovati: a. Administrativne barijere – prvenstveno višestruka razina zakonskog autoriteta, te komplikovana procedura registracije firmi i odobrenja; b. Nerazvijen pravosudni sistem i nizak nivo pravne etike svih grupa u društvu; c. Rad inspeksijskih organa i nivo poštivanja zakonskih propisa.

178. *Administrativne barijere.* Višestruke razine zakonskog autoriteta (država, entitet, kanton, općina) doprinijele su nastajanju komplikovanog i rasparčanog zakonskog okvira, pravosudnog sistema i javne administrativne strukture. Ovakav sistem dovodi ponekad i do međusobno suprotstavljenih zakona i propisa. Takav ambijent teško može doprinijeti razvoju poduzetništva, posebno ako se u poduzetništvu uključuju osobe koje nisu bliže upoznate sa ovakvom strukturom i različitim nivoima i ovlastima različitih zakonskih autoriteta. Poseban utjecaj se osjeti na procesu registracije firmi i dobivanja različitih neophodnih odobrenja za poslovanje biznisa. Pošto su koraci u procedurama uglavnom predviđeni da se odvijaju jedan iza drugog, međusobno su zavisni i odlaganje u samo jednom od koraka ugrožava cijeli proces. Ovo pravilo važi kako za osnivanje, tako i za poslovanje svakog biznisa. A svako odlaganje ili zastoje u dobivanju odobrenja tokom poslovanja može doprinijeti velikom nekonkurentnošću biznisa pogotovo ako se posao radi za izvozno tržište.

179. *Nerazvijen pravosudni sistem i nizak nivo pravne etike.* Za razvoj poduzetništva u cjelini, smatra se vladavina zakona, iskazana kroz pouzdan, doslijedan i nepristrasan pravosudni sistem, jedna od ključnih karakteristika sredine atraktivne za ulaganje i za razvoj poduzetništva. Prema rezultatima istraživanja koji su navedeni na početku ovog poglavlja, BiH je po pitanju vladavine zakona rangirana na 21. mjesto. Ovo govori da bez obzira koliko je uloženo napora u stvaranje efikasnog pravosudnog sistema, BiH u očima zapadnih investitora je država u kojoj je vladavina zakona na izuzetnom niskom nivou. Vjerovatno je da veliki utjecaj na ovakvo razmišljanje ima nizak nivo poslovne i pravne etike u BiH. Nepoštivanje ugovora, zakona i propisa od strane građana i poslovnog sektora je izuzetno visok. Da bi strani ulagači doprinijeli daljem razvoju poslovnog sektora, oni moraju saradivati. Svaki oblik poslovne saradnje se definiše obligacionim ugovorom. Da bi saradnja uspjela, ono što je dogovoreno ugovorom mora se ispoštovati. Nizak nivo poslovne etike u BiH dobro je poznat ulagačima iz inostranstva. Njima je poznato da u BiH poštivanje ugovora jeste rijetkost, a to je stvarnost. Ta stvarnost i takva poslova etika odvraca ne samo strane, već i domaće investitore i ljude koji žele da se bave biznisom.

180. *Rad inspeksijskih organa i nivo poštivanja zakonskih propisa.* Od momenta kada se poduzetnik uključuje u privatni biznis do momenta registracije, preduzeće je predmet inspekcije iz različitih razloga. Na ovom mjestu pod inspekcijama se podrazumijeva i finansijska policija (pored inspekcija propisanim Zakonom o administrativnim procedurama i Zakonom o vladinoj administraciji). Različite grupe različito posmatraju i shvataju rad inspeksijskih organa. Jedan dio

poduzetnika smatra da je rad inspeksijskih organa prvenstveno usmjeren u momentima kada državi ponestaje novca, te imaju velike zamjerke na nespecifiziran kriterij za odabir preduzeća nad kojima će se izvršiti inspekcija. (Argumenti za to se navode da za neka preduzeća inspeksijski organi vrše inspekciju nekoliko puta na godinu, dok se za druge ta inspekcija obavlja jedanput u nekoliko godina). Po viđenju privatnog sektora, nepostojanje redovnog rasporeda i iznenadne i nasumične inspekcije, stvorile su loš imidž u radu inspeksijskih organa. Ovakav način razmišljanja sigurno je doprinjeo trenutnom nivou poštivanja zakonskih propisa od strane kako građana, tako i poslovnog sektora. Da li uobičajeno nevezanje pojasa u automobilu u kantonu Goražde išta govori o tome koliki je nivo poštivanja zakonskih propisa. Jasno da ne govori puno iz perspektive svakog građanina kantona, ali iz perspektive stranog ulagača koji dođe iz bilo koje razvijene zemlje, govori ponešta o nivou rada inspeksijskih organa, a i o nivou poštivanja zakonskih propisa u samom kantonu.

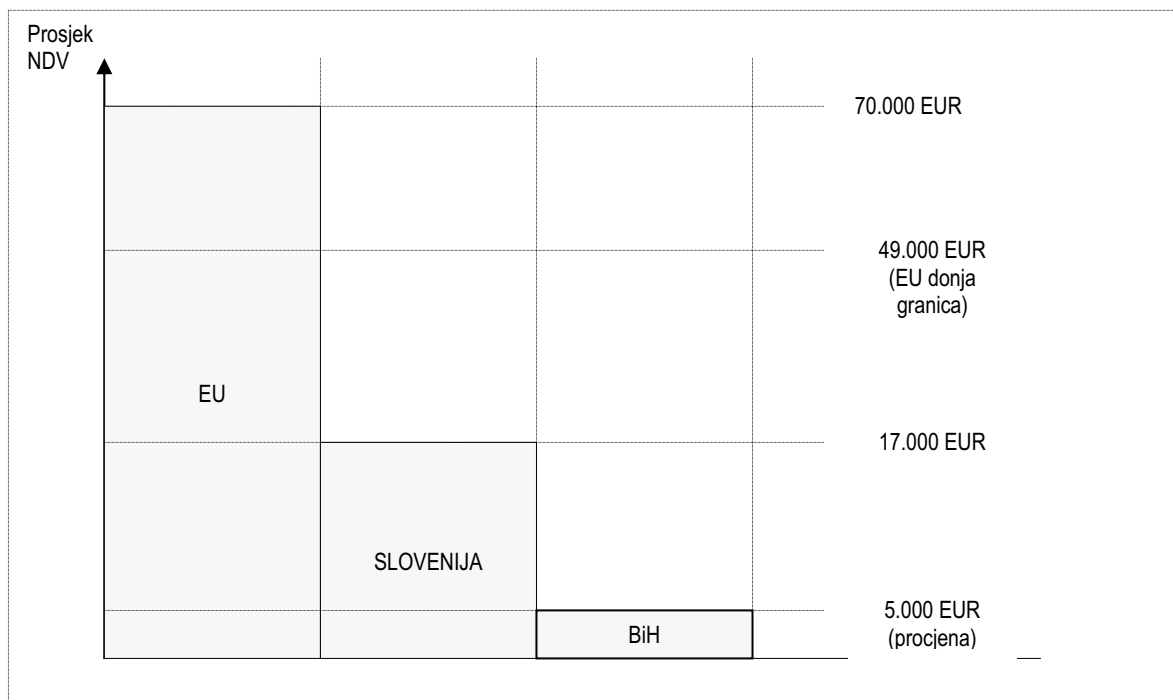
%	RAZVIJENA ZEMLJA				BPK TRENUTNO				BPK POTENCIJALNO				LEGENDA	
	AB	PS	PZ	Of	AB	PS	PZ	Of	AB	PS	PZ	Of		
100													AB	Administrativne barijere
80													PS	Pravosudni sistem
60													PZ	Poštivanje zakona
40													Of	Ostali faktori
20														

Okvir 23. Zakonodavstvo i BPK Goražde

NEDOSTATAK STRUČNE RADNE SNAGE

181. Napredak ekonomije u industrijaliziranim zemljama koje se ogledaju kroz porast Bruto društvenog proizvoda najvećim dijelom zavise od sposobnosti stručne radne snage. Inovativnost, kreativnost, sposobnost upravljanja rizikom, produktivnost, kvalitet i razvoj zavisi od stručnosti poduzetnika i stručnosti raspoložive radne snage. Raspoloživa stručna radna snaga je ključ uspjeha u razvoju poduzetništva jedne regije. Kanton Goražde ima izuzetno visoku stopu nezaposlenosti, koja prema podacima iz 2002. godine iznosi oko 40 %. Ipak, nedostatak stručne radne snage jedan je od osnovnih problema za dalji razvoj poduzetništva. Prema različitim istraživanjima u BiH postoji izuzetno snažna veza između nedostatka stručne radne snage i trenutnog stanja siromaštva. Naime, preko 50 % svih siromašnih porodica u BiH spadaju u kategoriju u kojima su jedna ili dvije osobe zaposlene. Zaposleni-siromašni ne mogu kreirati dovoljnu dodatnu vrijednost preduzeću da bi preduzeće radnicima obezbijedilo mjesečnu platu koja prelazi minimalno zagarantovanu mjesečnu nadnicu.

182. Nedostatak stručne radne snage jeste problem koji spriječava rast i razvoj poduzetničkog sektora u kantonu Goražde. Osnovne komponente ovog problema su : a. Ne postoji potreban broj stručnih poduzetnika sa neophodnim vještinama da planiraju, organizuju i vode biznise; b. Ne postoji dovoljan broj visokoobrazovanih kadrova sa znanjima o biznisu i poslovnim tokovima koje diktira trenutno tržište; i c. Produktivnost radnika je na toliko niskom nivou da preduzeće nije u stanju stvoriti toliku dodatnu vrijednost da može isplatiti čak i minimalne nadnice radnicima.

Okvir 24 Utjecaj stručnosti radne snage na stvaranje NDV

Okvir 24. pokazuje po osnovu jednog kriterija – neto dodatna vrijednost u MSP - koja se uobičajeno mjeri u odnosu neto dodatna vrijednost po radniku – gdje se nalazi BiH u odnosu na susjedne tranzicijske zemlje i na zemlje EU. Mora se istaći da su vrijednosti za BiH proizvoljne, jer ne postoji praksa mjerenja ovih veličina u BiH.

183. *Stručnost poduzetnika.* Trenutna situacija zahtjeva drastično povećanje kapaciteta radne snage, prvenstveno broja osoba ključnih za razvoj poduzetništva – poduzetnika spremnih na preuzimanje rizika, inovativnih i sposobnih da vode veće poduzetničke poduhvate. Pored mnogobrojnih utjecaja koji su doveli da kanton nema dovoljno stručnih i poduzetnih osoba, možda je najznačajniji u tome da formalna edukacija (srednjoškolsko i visokoškolsko

obrazovanje) nije dovoljno usmjereno ka stvaranju poduzetnih stručnjaka iz oblasti u kojima obrazuju mlade. Pored nedostataka formalnog obrazovanja ne postoji značajan interes za edukacijom poduzetnika i kroz neformalnu edukaciju (seminari, treninzi, specijalni kursevi). Ostale zemlje u procesu tranzicije daleko su proširile svoj sistem edukacije o poduzetništvu i uklapanju poduzetništva u mnogobrojne različite obrazovne institucije. (Primjer Slovenije koja je poduzetništvo i poduzetnički pristup edukacije uvrstila čak i u osnovne škole). Pored nepostojanja adekvatnog obrazovnog sistema za trenutni nivo stručnosti poduzetnika sigurno je u mnogome zaslužan mentalitet stanovnika kantona Goražde. U ekonomiji koja želi da postane otvorena i izvozno orijentisana, svi sudionici na tržištu moraju prihvatiti pravila i uslove koje diktira međunarodna konkurencija. Nove tehnologije, nova tržišta, standardi, pravila i metode rada se mijenjaju svakodnevno. Ipak, naš čovjek uobičajeno smatra da od svog znanja koje mu je neophodno najmanju ocjenu će dati znanju iz oblasti poduzetništva i vođenja vlastitog biznisa.

184. *Uska specijaliziranost postojećih stručnih kadrova.* Uska specijalnost kadrova (posebno visoko obrazovanih) je od izuzetnog značaja u slučaju razvijenog industrijskog područja koje zahtjeva stručne kadrove specijaliste. Diplomirani inženjeri metalurgije su od izuzetne važnosti za metalurška preduzeća, ali ako u tom području ne postoji preduzeće čija je osnovna djelatnost metalurgija, dolazimo do paradoksa da je visoko obrazovanje osnovni uzrok nezaposlenosti tog pojedinca. Ovim simboličnim primjerom se uobičajeno objašnjava kako uska specijalnost utiče na nerazvijenost poduzetništva. Stanje u kantonu Goražde ne dozvoljava luksuz uske specijalnosti. Svaki biznis koji angažuje experta iz samo jedne oblasti (bilo proizvodnja, bilo tehnologija, bilo ekonomija), koji ne poznaje sveobuhvatnost poslovanja firme, dovešće do potpune neiskorištenosti tako visoko stručnog radnika. Zbog toga, takvi radnici ne mogu naći svoje mjesto u poduzetničkom sektoru, a bez njih nema napretka. Pored navedenog, odsustvo koordinacije između visoko specijaliziranih stručnjaka na prostoru kantona Goražde dodatno usložnjava ovaj problem. Uska specijaliziranost dijelom je rezultat da posljednjih godina kanton dobiva sve manje stručnih kadrova kroz obrazovanje mladih ljudi, što je postojeći problem učinilo dodatno komplikovanim.

185. *Produktivnost radnika.* Produktivnost radnika svake države je jedan od tri ključna faktora rasta društvenog proizvoda nacionalne ekonomije (pored kapitalne opremljenosti i tehnološkog napretka). Poznato je da je jedna od najvećih prednosti razvijenih industrijskih zemalja visoka produktivnost njihovih radnika. Naravno da je međuzavisnost sa ostalim faktorima neizbježna i neisključiva. Ipak, visoka produktivnost radnika je preduslov kako za veću kapitalnu opremljenost, tako i za uvođenje novih tehnologija. Teško da će bilo koji biznis uspjeti ako poduzetnik uloži u kapitalno intenzivnu tehnologiju, a bez upošljavanja visokoproduktivnih radnika. Upadanje u zamku da je samo neophodan kapital za nabavku skupe opreme, a da će radnici već sami po sebi 'usvojiti' veću produktivnost, čeka svakog poduzetnika koji ne razmišlja o obezbijedenju radnika koji su visoko produktivni. Možda informacija sa početka ovog poglavlja da većinu siromašnih u BiH čine siromašni a zaposleni, dovoljno govori o tome.

%	RAZVIJENA ZEMLJA				BPK TRENUTNO				BPK POTENCIJALNO				LEGENDA		
	SP	US	PR	Of	SP	US	PR	Of	SP	US	PR	Of			
100														SP	Stručnost poduzetnika
80														US	Uska specijalizacija
60														PR	Produktivnost radnika
40														Of	Ostali faktori
20															

Okvir 25. Trenutni utjecaji nedostatka stručnih kadrova na poduzetništvo kantona Goražde

ZAKLJUČAK

186. Na predhodnim stranicama su opisani najznačajniji problemi koji trenutno sprječavaju dalji rast privrede kantona Goražde. Nažalost što lokalnu ekonomiju guše ne samo lokalni tehnički problemi već i fundamentalni koji pogađaju cijelu BH ekonomiju. Posljedica toga jeste da su i fundamentalni problemi najizrazitiji u područjima koja su najmanje razvijena. U drugim kantonima u F BiH su zasigurno prisutni većina identifikovanih problema koji se nalaze u ovom dokumentu. Relativna privredna zaostalost kantona samo pogoršava njihov utjecaj na sve trenutne i potencijalne poduzetnike u kantonu.

187. Da bi se unaprijedilo trenutno ekonomsko stanje ovi problemi se moraju nastojati svakodnevnim akcijama minimizirati. Zbog toga okviri u tekstu koji slikovito pokazuju potencijalni napredak u njihovom eliminiranju trebaju još dugo godina skretati pažnju svih koji direktno ili indirektno razmišljaju o privredi u goraždanskom kantonu. Naravno da postoje još brojni problemi koji nisu uvršteni u analizu, ali ekonomija se i izučava kako oskudne resurse raspodijeliti na beskrajni niz potreba. Svako razbacivanje je samo kontraproduktivno.

188. Akcioni plan za razvoj poduzetništva jeste plan kako minimizirati negativne utjecaje faktora koji su spriječili veći napredak i razvoj lokalne ekonomije. Zbog toga pravilno shvatanje problema ima presudan utjecaj na efikasnost provođenja ovog plana. Zbog nedostatka informacija iz okruženja te samog koncepta plana dublja analiza problema bi stvorila dodatne potrebe analize i tako u nedogled. Još je jedna bitna karakteristika ove analize. Analiza ne obuhvata efikasnost provođenja ekonomske politike vlada' i ne definiše njene promašaje kao probleme koji sputavaju razvoj poduzetništva. Neekonomske mjere i njihova neefikasnost nesmije biti opravdanje u procesu rješavanja problema iz ove analize. Navedeni problemi su stvarni i oni su u najvećoj mjeri prouzrokovani svakodnevnim djelovanjem svih ekonomskih subjekata kantona direktno ili indirektno.

189. Naredno i posljednje poglavlje akcionog plana predstavlja pregled prioriternih aktivnosti koje će značajno doprinijeti da se otpočne sa procesom umanjivanje djelovanja problema koji sprječavaju rast poduzetništva u kantonu Goražde. Kombinacijom i izborom najprikladnijih rješenja postiće se željeni rezultat.

IDENTIFIKACIJA PRIORITETNIH AKTIVNOSTI

UVODNE NAPOMENE

190. Svaki plan je neophodno da sadržava osnovne informacije o tome koje su aktivnosti prioritetne da bi se dostigao određeni cilj zbog kojeg se plan i kreira. Na ovom mjestu je to i učinjeno. Na narednim stranicama se nalazi tabelarni prikaz prioritetnih aktivnosti iz oblasti unaprijeđenja poduzetništva u kantonu Goražde. U naredna dva poglavlja prezentovane su prioritetne aktivnosti čijom bi se implementacijom unaprijedilo trenutno stanje poduzetništva u kantonu i kojim bi se umanjili utjecaji trenutnih problema koji sputavaju razvoj poduzetništva. Nakon prezentacije prioritetnih problema drugi dio prezentuje planove ostalih institucija u BiH u cilju unaprijeđenja BiH ekonomije kroz različite oblike reformi koje se trenutno sprovode u BiH.

191. Sve navedene prioritetne aktivnosti su u saglasnosti sa identifikovanim problemima koji sputavaju razvoj poduzetništva u kantonu Goražde, te sa primjerima uspješnih praksi u drugim razvijenim zemljama, te sa identifikovanim stanjem i potrebama poduzetničkog sektora u kantonu. Navedene aktivnosti su grupisane u šest oblasti na istom principu na kojem su grupisani osnovni problemi poduzetništva. Struktura i svrha prioritetnih aktivnosti su različite. Za uspješnu implementaciju neke zahtjevaju finansijske resurse (posebno kod uspostavljanja novih institucija), neke zahtjevaju veliku participaciju građana kantona, neke zahtjevaju podršku od strane entitetskih i državnih institucija.

192. Sve prioritetne aktivnosti su definisane na način da se ostvari određeni cilj. Dalje u tekstu su definisane 23 cilja i 51 konkretna aktivnost. Svaki od prikazanih ciljeva obuhvata minimalno jednu aktivnost. Kako je proces razvoja stalan proces u bilo kojoj oblasti, tako i broj aktivnosti nije konačan. Plan ostavlja mogućnost za periodičnu nadopunu sa novim aktivnostima, pa čak i sa novim ciljevima. Bitno je da stvara osnovu za dalje unaprijeđenje, modifikovanje i kritiku u zavisnosti od trenutnog stanja poduzetništva daljim protokom vremena. Upravo zbog toga u listi prioritetnih aktivnosti ne nalazi polje koje bi definisalo vremenski okvir za njenu realizaciju. U slučaju potrebe vremenska dimenzija implementacije aktivnosti se može definisati posebnim dokumentom. Same prioritetne aktivnosti su prezentovane putem tabela. Prva kolona označava broj aktivnosti. Druga kolona definiše cilj zbog kojeg se realizuje svaka aktivnost. Treća kolona prikazuje konkretnu aktivnost. Četvrta kolona označava instituciju ili institucije koje bi trebale biti nosioci određenih aktivnosti (Opština, Kanton, Federacija, država BiH i ostale institucije). Petu kolonu označava institucija čija je saradnja neophodna kako bi se konkretna aktivnost uspješno realizovala. Šesta kolona sadrži osnovne napomene bilo za aktivnost, bilo za instituciju pomoću koje bi se aktivnost najoptimalnije realizovala.

193. Drugi dio tabelarno prikazuje listu aktivnosti koje bi se trebale realizovati kroz proces ekonomskih reformi u BiH. Značajno je da te aktivnosti nisu preuzete iz jednog dokumenta već iz više dokumenata i smjernica koji su rađeni u BiH pod vođstvom ili u saradnji sa državnim institucijama na državnom i entitetskom nivou. Kao posljednji dio ovog dokumenta se nalazi kratak opis skraćenica i naziva koji zbog tehničkih razloga nisu detaljno opisani u listama prioritetnih aktivnosti.

PLAN AKTIVNOSTI U OBLASTI KOMUNIKACIJA

ZNAK	CILJ	OPIS AKTIVNOSTI	NOSIOC			SARADNIK					NAPOMENA		
			O	K	F	D	O	F	D	Os			
K1/03-1	Unaprijeđenje regionalne drumske infrastrukture	Unaprijeđenje i modernizacija regionalne putne infrastrukture koja povezuje kanton Goražde sa ostalim dijelovima BiH i CE	x	x				x				Kroz entitetsku saradnju	
K2/03-1	Unaprijeđenje lokalne drumske infrastrukture	Poboljšanje komunikacije Goražde-Ustikolina – Izgradnja mosta Osanica-Ustikolina Poboljšanje komunikacije Goražde-Prača	x	x								x	
K3/03-1	Unaprijeđenje elektronskih komunikacija	Uspostavljanje direktnih komunikacionih linkova između kantonalne i federalne televizije											
K4/03-1	Unaprijeđenje internet komunikacija	Unaprijeđenje korištenja internet komunikacija u kantonu Podrška MSP u promociji na federalnom i državnom nivou Podsticaj za povećanje broja individualnih internet korisnika u kantonu Goražde Podsticaj za povećanje javnih prostora za korištenje internet komunikacija	x	x				x	x				
K4/03-2		Uspostavljanje kantonalne i općinskih web stranica sa svim neophodnim sadržajem za internet komunikaciju sa građanima	x	x									x
K4/03-3		Stvaranje podsticaja za povećanje broja MSP koji sa kupcima komuniciraju putem interneta i WWW	x	x									x

PLAN AKTIVNOSTI U OBLASTI RAZVIJANJA PODUZETNIČE SVIJESTI

ZNAK	CILJ	OPIS AKTIVNOSTI	NOSIOC			SARADNIK				NAPOMENA		
			O	K	F	D	O	F	D		Os	
P1/03-1	Promocija prednosti poduzetništva	Stvaranje uslova za promicanje poduzetništva i uspjeha u poduzetništvu na lokalnim elektronskim medijima	x	x							x	
P2/03-1	Promocija uspješnih poduzetnika u kantonu	Podsticaj lokalnim medijima da kontinuirano prezentuju uspješne poduzetnike na lokalnim medijima	x	x							x	Privredna komora
	P2/03-2	Podsticaj lokalnim medijima da kontinuirano prezentuju uspješne poduzetnike na ostalim medijima u BiH										
P3/03-1	Razvoj kapaciteta osoblja organa uprave	Edukacija organa uprave na svim nivoima o osnovama poduzetništva	x	x				x			x	
	P3/03-2	Organizovanje seminara o stanju i potrebama poslovnog sektora za osoblje organa uprave koji su u direktnom kontaktu sa poduzetnicima	x	x				x			x	
P4/03-1	Stvaranje novih institucija	Uspostavljanje regionalnog ekonomskog opservatorija		x	x			x			x	
	P4/03-2	Uspostavljanje struktura unutar državnih organa za potrebe planiranja i praćenja ekonomskog razvoja kantona	x	x				x	x		x	
	P4/03-3	Uspostavljanje Biznis Inkubatora		x							x	
P5/03-1	Promocija poduzetništva na medijima	Podsticaj promociji ciljeva uspješnih preduzeća i njihovog značaja za kanton na lokalnim medijima		x				x			x	
	P5/03-2	Razvijanje svijesti o značaju novih poduzetničkih zamisli za razvoj ekonomije kantona	x	x				x			x	

PLAN AKTIVNOSTI U OBLASTI POVEĆANJA IZVORA ZA FINANSIRANJE INVESTICIJA

ZNAK	CILJ	OPIS AKTIVNOSTI	NOSIOC				SARADNIK					NAPOMENA		
			O	K	F	D	O	F	D	Os				
F1/03-1	Ubezbijeđenje novih komercijalnih izvora za finansiranje MSP	Lobiranje za otvaranje novih filijala komercijalnih banaka koje odobravaju investicione kredite za MSP	x	x	x					x				
	F1/03-2	Iznalaženje mogućnosti za veći pristup kreditima koji se realiziraju iz federalnih fondova		x	x					x				
	F1/03-3	Uspostavljanje veće saradnje sa međunarodnim institucijama koje pružaju usluge kreditiranja MSP u BiH		x	x								x	
	F1/03-4	Lobiranje kod komercijalnih banaka za veće razumijevanje potreba za kreditiranjem preduzeća sa prostora kantona	x	x										
F2/03-1	Jačanje lokalnih finansijskih institucija	Razvoj postojećeg općinskog kreditnog fonda	x	x						x				
	F2/03-2	Uspostavljanje kantonalnog kreditnog fonda		x						x				
	F2/03-3	Podrška mikroreditnim linijama u kantonu		x										

PLAN AKTIVNOSTI U OBLASTI UNAPRIJEĐENJA PRILIVA DIREKTNIH STRANIH INVESTICIJA

ZNAK	CILJ	OPIS AKTIVNOSTI	NOSIOC			SARADNIK					NAPOMENA		
			O	K	F	D	O	F	D	Os			
S1/03-1	Promocija atraktivnosti kantona za SDI	Izrada promotivnih materijala (pisanih i elektronskih) o atraktivnim mogućnostima za dolazak SDI u kanton Goražde	x	x					x			x	
S1/03-2		Prezentovanje mogućnosti za dolazak SDI na pisanim i elektronskim medijima u BiH		x								x	
S2/03-1	Razvijanje kapaciteta organa uprave o SDI	Edukacija uposlenika u organima uprave o prirodni SDI i njenim uticajima na razvoj biznisa u kantonu		x				x				x	
S3/03-1	Uspostavljanje šire koalicije za privlačenje SDI	Uspostavljanje saradnje sa ostalim opštinama iz REDDRIN-a u cilju kreiranja zajedničkog pristupa za privlačenje SDI u region istočne BiH	x	x								x	U saradnji sa REDDRIN
S3/03-2		Izrada publikacije u kojem bi se prezentovale mogućnosti za SDI u regionu		x				x				x	U saradnji sa FIPA
S4/03-1	Promocija kantona na državnom nivou	Promocija dobrih strana kantona na federalnom i državnom nivou u cilju privlačenja SDI		x					x			x	FTV, OBN
S4/03-2		Promocija mogućnosti za SDI na BH televizijskim stanicama koje emituju program preko satelita		x					x				U saradnji sa TV Hayat
S5/03-1	Određivanje lokacija za SDI	Određivanje bar jedne lokacije za novo strano ulaganje, njeno fizičko određivanje, uređenje i promocija		x					x				
S5/03-2		Priprema svih neophodnih dokumenata za brže startanje za rad svake od određenih lokacija		x					x			x	

PLAN AKTIVNOSTI U OBLASTI ZAKONODAVSTVA

ZNAK	CILJ	OPIS AKTIVNOSTI	NOSIOC			SARADNIK					NAPOMENA		
			O	K	F	D	O	F	D	Os			
Z1/03-1	Uspostavljanje institucija za jednostavnije otpočinjanje biznisa	Uspostavljanje sistema "Sve na jednom mjestu" za registraciju biznisa	x	x								x	
	Z1/03-2	Uspostavljanje sistema "Sve na jednom mjestu" za sve biznise koji izvoze ili namjeravaju izvoziti svoje proizvode i usluge		x					x				
Z2/03-1	Unaprijeđenje vladavine zakona	Razvoj svijesti o potrebi većeg stepana poštivanja zakona i propisa u kantonu Goražde	x	x									
	Z2/03-2	Povećanje transparentnosti u radu inspeksijskih organa		x									
	Z2/03-3	Kontinuirano zagovaranje o potrebama pridržavanja zakona i donesenih propisa u kantonu na lokalnim medijima		x								x	Kantonalna TV
	Z2/03-4	Razvoj svijesti o značaju i dobrim stranama unaprijeđenja vladavine zakona na razvoj privrede kantona		x								x	

PLAN AKTIVNOSTI U OBLASTI OBEZBIJEĐENJA KVALITETNIH STRUČNIH KADROVA

ZNAK	CILJ	OPIS AKTIVNOSTI	NOSIOC			SARADNIK					NAPOMENA	
			O	K	F	D	O	F	D	Os		
E1/03-1	Usmjeravanje procesa srednjoškolskog obrazovanja	Izrada prijedloga za usmjeravanje srednjoškolaca ka onim srednjoškolskim usmjerenjima za kojima postoji potražnja na tržištu		x								
E2/03-1	Promicanje poduzetništva u srednjim školama	Uvođenje prakse da se kroz nastavu za sva zanimanja učenici upoznaju sa poduzetništvom i mogućnostima koje pruža pokretanje vlastitog biznisa		x							x	
	E2/03-2	Uvođenje u praksu takmičarskog oblika iskazivanja poduzetničkih sklonosti kod učenika		x							x	
E3/03-1	Podsticaj zapošljavanju stručnih kadrova	Iznalaženje mogućnosti za stvaranje sistema podsticaja za novo upošljavanje stručnih kadrova u postojećim preduzećima u kantonu		x					x		x	
E4/03-1	Unaprijeđene znanja trenutnih kadrova	Podsticaj za organizovanje stručnih seminara i drugih skupova koji mogu olakšati stjecanje stručnih znanja u kantonu.		x							x	
	E4/03-2	Korištenje lokalnih medija u svrhu promocija novih znanja, vještina i specijalnosti		x								
	E4/03-3	Organizovanje seminara o proizvodnom menadžmentu		x							x	
E5/03-1	Usmjeravanje većeg broja diplomaca ka poduzetništvu	Podsticaj za povećavanje broja diplomiranih studenata koji se obrazuju za stručna zanimanja za kojim postoji potražnja u kantonu		x					x			
	E5/03-2	Stvaranje mehanizma za povezivanje uspješnih studenata stručnih zanimanja sa preduzećima kojima ta zanimanja nedostaju		x							x	Privredna komora

PRILOZI

- A. PRAVDA I POSAO – PRSP
- B. REGIONALNI EKONOMSKI RAZVOJ
- C. ADMINISTRATIVNE BARIJERE INVESTIRANJU - FIAS

RAZVOJNA STRATEGIJA BOSNE I HERCEGOVINE - PRSP

POSAO I PRAVDA

PRSP TIM
Decembar, 2002 godine

Uvod

U augustu i septembru 2002. godine, predstavnici vlada u BiH, u konsultacijama sa OHR-om, izložili su članovima Upravnog odbora Vijeća za implementaciju mira usuglašene ciljeve u oblasti ekonomskih i pravnih reformi u dokumentu "Posao i pravda". Ovaj materijal definiira prioriteta djelovanja, sumira preuzete obaveze i utvrđuje konkretne zadatke vlasti u predstojećem periodu u oblasti unapređenja poslovne klime, stvaranja uvjeta za novo zapošljavanje, te jačanja pravne države. Upravni odbor je sa zadovoljstvom podržao iskazana opredjeljenja za jedinstveno tržište i stvaranje ambijenta, povoljnog za privatno poduzetništvo, te istakao vezu između ovih ciljeva i uspostave pravne države i jačanja njenih institucija.

Reforme se zasnivaju na temeljnim principima vladavine zakona, demokracije i tržišne ekonomije i definirane su na temelju već postignutih aranžmana sa međunarodnom zajednicom. Ovaj dokument će omogućiti Upravnom odboru, ali i građanima BiH, da prate napredak u radu organa vlasti u BiH.

U poglavlju "Posao" potvrđuje se razumijevanje vlasti da je uspješna transformacija ekonomije moguća samo na temelju tržišnih principa, za koje vlada mora da stvori stabilan okvir i ambijent. Preduvjeti za uspjeh reformi zacrtanih u ovom dokumentu jesu održanje postignute makroekonomske stabilnosti, odgovorno i racionalno upravljanje javnim financijama i stalna suradnja sa međunarodnim finansijskim institucijama, kao i naglasak na zadacima koje nameće proces stabilizacije i pridruživanja Evropskoj uniji.

Krajnji cilj svih reformi ekonomije je oživljavanje privrede, što znači, iznad svega, otvaranje novih radnih mjesta. Nedostatak zaposlenja je jedan od najvažnijih činilaca koji guraju građane u siromaštvo. Zbog toga je i povratak izbjeglica veoma često neodrživ, jer su socijalne potrebe veće, a fiskalni prihodi manji. Samo uspješan ekonomski razvitak može omogućiti dugoročno i održivo smanjenje siromaštva. Razvojna strategija koja se priprema, predočava jasne ciljeve: podstaći razvitak i rast malih i srednjih poduzeća, privući poduzeća iz "sive ekonomije" u regularnu i otvoriti 60.000 radnih mjesta u privatnom sektoru do kraja 2004. godine.

Zadatak vlasti nije da otvara nove tvornice, ali jeste da stvori okruženje za uspješan razvitak privatnog poduzetništva i porast stranih ulaganja. Jedini put iz siromaštva ka prosperitetu vodi putem uključanja u globalne ekonomske tokove. Članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) i približavanje Evropskoj uniji ključne su odrednice na tom putu, a dotle se može doći samo upornim aktivnostima na usvajanju i primjeni evropskih i svjetskih zakona, propisa i standarda.

Pri definiranju aktivnosti izloženih u odjeljku "Pravda", vlasti u BiH pošle su od temeljnih principa da je funkcioniranje pravne države temelj modernog društva i neophodni preduvjet demokracije. Bez toga nema sloboda i prava za građane niti odgovornosti za predstavnike vlasti. Bez toga BiH nema perspektivu približavanja Evropskoj uniji.

Izgradnja pouzdanog sistema zakonitosti po uzoru na evropske standarde, efikasnog pravosuđa i policije koji će nepristrasno primjenjivati ove zakone jednako na sve građane na cijeloj teritoriji BiH, osiguranje zakonitosti i javnosti rada parlamenata i vlada, kao i borba protiv korupcije, organiziranog kriminala i međunarodnog terorizma su glavni zadaci u programu reformi za jačanje pravne države.

Konkretne mjere i aktivnosti za realizaciju programa «Posao i pravda» su sadržani u priloženoj matrici.

Dokument "Posao i pravda" je samo početak aktivnosti u sferi obnove privrednog života i uspostavljanja pravne države. On izlaže glavne prioritete i određuje rokove, ali ne pretendira da bude potpuni i konačni spisak zadataka. Dokument se u potpunosti uklapa u ciljeve Razvojne strategije – PRSP i bit će implementiran u sklopu aktivnosti na implementaciji Strategije.

CILJEVI	BIH	F BIH	RS
“Posao”			
Razvitak privatnog poduzetništva:			
Smanjiti vrijeme potrebno za registraciju na 15 dana		X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uspostaviti jedinstven sistem registracije poduzeća putem usvajanja harmoniziranih podzakonskih akata 		X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Usvojiti usklađene zakone o obligacijama radi jasnog definiranja prava i obaveza iz ugovornih odnosa ▪ Donijeti Zakon o registriranim zalozima da se pojasni problematika kolateralnih garancija ▪ Donijeti usklađene zakone o stečaju i likvidaciji, efikasno ustrojiti stečajni postupak ▪ Uspostaviti kreditne biroe kao mehanizme za izvještavanje o kreditnoj sposobnosti ▪ Povratiti povjerenje u bankarski sistem, putem reformi i donošenjem zakona koji efikasno štite interese štediša i klijenata ▪ Analizirati mogućnost uspostave sistema za garancije protiv rizika kod poslovanja s malim i srednjim poduzećima 	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Donijeti usklađene zakone o zemljišnim knjigama ▪ Osigurati tehničku pomoć za zemljišne urede ▪ Uspostaviti blisku suradnju u procesu dodjele koncesija između države i entiteta da se ojača transparentnost i dosljednost 	X	X	X
Ubrzati privatizaciju strateških poduzeća		X	X
Javna uprava			
Smanjiti i modernizirati administraciju i svesti je na nivo koji BiH može priuštiti	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zavesti i poštivati striktna budžetska ograničenja na svim nivoima ▪ Uspostaviti moderan zakonski okvir za javne nabavke i donijeti provedbene podzakonske propise ▪ Uspostaviti sistem trezorskog poslovanja na svim nivoima vlasti i maksimalno pojačati transparentnost u pogledu rashoda ▪ Revidirati inspekcijske procedure, s ciljem da budu jednostavnije i kraće ▪ Usvojiti zakon o statistici, koji će omogućiti postojećim stručnim institucijama da prikupljaju statistiku za cijelu zemlju 	X	X	X
Reformirati poreski sistem, prije svega uvođenjem PDV-a, i učiniti ga transparentnijim	X		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Usuglasiti se oko nivoa na kome se se uvesti PDV i oko mehanizma pripadnosti prihoda ▪ Uspostaviti radno tijelo za izradu zakona o PDV-u 	X	X	X

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Odlučno provoditi zakone o porezima i poreskim upravama i poduzimati oštre akcije protiv onih koji izbjegavaju plaćanje poreza ▪ Primjenjivati jedinstven matični broj poreskog obveznika koji treba da svugdje u zemlji bude isti ▪ Pojačati borbu protiv fiktivnih firmi obezbijediti konsenzus u pogledu pripadnosti prihoda od akciza i PDV-a 	X	X	X
---	---	---	---

CILJEVI	BIH	F BIH	RS
Ekonomске reforme i jedinstveni ekonomski prostor			
Nastaviti i ubrzati provedbu ključnih ekonomskih reformi, koje su neophodne za približavanje EU i dovršiti uspostavu jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Primijeniti i provesti smjernice EU o konkretnim pitanjima da bi BiH mogla ispuniti uvjete za potpisivanje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (Stabilisation and Accession Agreement - SAA) 	X	X	X
Stvoriti neophodne institucije koje će omogućiti zadovoljavanje međunarodnih standarda u spoljnoj trgovini			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Usvojiti zakon o veterinarstvu da bi Ured za veterinarstvo mogao funkcionirati ▪ Uspostaviti odgovarajuće tijelo koje će predstavljati BiH u oblasti fito- sanitarne zaštite i donijeti odgovarajući zakon kojim će se osigurati kvalitet i zaštita biljaka i sjemena ▪ Angažirati se na poticanju izvoza 	X		
Ukinuti dvostruko oporezivanje unutar granica BiH	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ukinuti sve zapreke za plasman roba u jedinstvenom ekonomskom prostoru BiH ▪ Provesti usvojene poresne zakone i osigurati hitno usklađivanje različitih poreznih stopa 	X	X	X
Javne i komunalne službe:			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osnovati radnu grupu za izradu plana restrukturiranja željeznica i izraditi potrebne propise ▪ Osnovati radnu grupu za puteve 		X	X
Reformirati regulatorni sistem za komunalne usluge i izvršiti njihovu reformu			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Usvojiti Zakon o komunikacijama ▪ Privatizirati javne telekomunikacijske firme ▪ Okončati proces izdavanja dozvole trećem operateru u oblasti mobilne telefonije da se pospješi konkurencija na tržištu telekomunikacija ▪ Usvojiti akcioni plan za restrukturiranje i privatizaciju sektora električne energetije u oba entiteta 	X	X	X
Informacije o javnim uslugama učiniti dostupnijim za građane			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Javne informacije i usluge učiniti transparentnijim i pristupačnijim, sa posebnim naglaskom na njihovoj dostupnosti elektronskim putem ▪ Stimulirati korištenje Interneta osiguranjem mogućnosti za njegovo korištenje na javnim mjestima, kao i u obrazovnom sistemu. Utrostručiti broj korisnika Interneta u naredne 4 godine. 	X	X	X
Unaprijediti socijalni sektor			

Stvoriti osnovu za održivost sistema financiranja zdravstvene zaštite i stalno djelovati na poboljšanju kvaliteta usluga u zdravstvu		X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osnovati fondove za zdravstveno osiguranje u kantonima 7 i 8 u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju FBiH ▪ Ojačati tijela na državnom nivou u oblasti zdravstvene zaštite kako bi mogla predstavljati BiH u međunarodnim 	X	X	

CILJEVI	BIH	F BIH	RS
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Riješiti postojeći problem neplaćanja doprinosa za zdravstveno osiguranje za penzionere. 		X	X
Reformirati tržište rada i osigurati minimum beneficija za nezaposlene	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ovlaštiti tijelo koje će predstavljati BiH u međunarodnim forumima vezanim za pitanja rada ▪ Provesti zakon o Zapošljavanju i posredovanju pri zapošljavanju i o socijalnoj sigurnosti nezaposlenih u FBiH ▪ Usvojiti nove zakone o inspekciji rada u skladu sa modernim tržišnim standardima 	X	X	X
Uspostaviti stabilan i održiv penzioni sistem koji će omogućiti redovnu i pouzdanu isplatu penzija		X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pridržavati se postojećeg sistema isplate penzija, utemeljenog na ostvarenom prilivu sredstava i pooštriti naplatu doprinosa od poslodavaca ▪ Usvojiti statut penzionog fonda u FBiH ▪ Reorganizirati penzione fondove radi eliminacije nepotrebnih troškova poslovanja 		X	X
Pravda			
Osigurati funkcioniranje pravne države u organima zakonodavne i izvršne vlasti	X	X	X
Osigurati da se vlasti u svom djelovanju pridržavaju etičkog kodeksa	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Članovi parlamenta i vladini zvaničnici moraju poštovati standarde u oblasti sukoba interesa i surađivati sa Izbornom komisijom u provedbi zakona koji reguliraju pitanje sukoba interesa ▪ Osigurati da se etički kodeks iz Zakona o sukobu interesa primijeni na buduće organe vlasti 	X	X	X
Obavezati organe vlasti na javnost i zakonitost u radu	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Parlament FBiH treba da usvoji Zakon o državnoj službi koji će promovirati stručnost državnih službenika i povećati efikasnost rada državnih službi (do marta 2003.) ▪ Osigurati punu provedbu zakonskih propisa o upravnim sporovima da se riješi veliki broj neriješenih predmeta (do proljeća 2003.) ▪ usvojiti zakone o upravnom postupku na državnom nivou (do januara 2003.) 	X	X	X
Usvojiti rigoroznije propise o imunitetu koji će spriječiti zloupotrebu službenog položaja	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uskladiti primjenu propisa o imunitetu usvajanjem zakona koji će umanjiti mogućnost zloupotrebe službenog položaja (oktobar 2002.) 	X	X	X

Stvoriti pravni okvir zasnovan na integriranom pravosudnom sistemu koji će služiti građanima i privredi	X	X	X
Uspostaviti ista zakonska prava za građane i pravne osobe na cjelokupnoj teritoriji zemlje	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Entitetske skupštine treba da usvoje zakone o parničnom i izvršnom postupku, zasnovane na istim principima u oba entiteta (februar 2003.) vlasti u BiH će podržati proces tranzicije institucija uspostavljenih Daytonskim mirovnim sporazumom, a prije svega spajanje Doma za ljudska prava sa Ustavnim sudom BiH (januar 2004.) 		X	X
CILJEVI	BIH	F BIH	RS
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Entitetske skupštine treba da usvoje zakone o krivičnom postupku, zasnovane na istim principima kao i državni zakon o krivičnom postupku (proljeće 2003.) 		X	X
Primijeniti iste zakonske standarde i principe na <u>pravu profesiju</u> na cijeloj teritoriji zemlje	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zakoni koji reguliraju status pravika moraju osigurati poštovanje najviših principa i standarda na državnom i entitetskom nivou 	X	X	X
Djelovati kao aktivan partner EU i susjednih zemalja u sferi pravosuđa i unutarnjih poslova	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uspostaviti strukturu u BiH koja će biti osposobljena da rješava ona pitanja u sferi pravosuđa i unutarnjih poslova koja su u nadležnosti državnog nivoa (decembar 2003.) ▪ Provesti elemente procesa stabilizacije i pridruživanja koji se odnose na vladavinu zakona 	X	X	X
Maksimalno podržati razvitak kapaciteta za funkcioniranje efikasnog pravosuđa:	X	X	X
Osigurati neophodna sredstva za neometan i efikasan rad sudova i tužilaštava	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osigurati adekvatne prostore za sudove i tužilaštva nakon okončanja njihovog restrukturiranja (decembar 2002.) 	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pripremiti pregled kadrovske popunjenosti restrukturiranih sudova i tužilaštava i planove njihovog kadrovskog popunjavanja (decembar 2002.), kao i za Sud i Tužilaštvo BiH (proljeće 2003.) ▪ Osigurati adekvatna sredstva za funkcioniranje sudova i tužilaštava, uključujući i Sud i Tužilaštvo BiH (decembar 2002.) ▪ Osigurati da se sredstva ušteđena smanjenjem broja sudova i sudaca ulože u modernizaciju pravosuđa (2003. – 2005.) 	X	X	X
Ubrzati uspostavu centara za obuku pravosudnih organa	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vlade entiteta treba da ubrzaju imenovanje članova odbora entitetskih centara za obuku pravosudnih organa ▪ Vlade entiteta treba da obezbijede potrebne kapacitete, prostorije i finansijska sredstva za rad centara za obuku kadrova (decembar 2003.) 		X	X
Restruktuirati i objediniti sudove za prekršaje	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uskladiti zakone o prekršajnom postupku (juli 2003. plus projektni period) 		X	X
Razvijati efikasna i finansijski racionalna entitetska ministarstva pravosuđa		X	X

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Predložiti odgovarajuće oblike za financiranje pravosudnog sistema ▪ Entitetske vlasti moraju potvrditi racionalizaciju i povećanje efikasnosti funkcioniranja ministarstava pravosuđa u entitetima 	X	X X	X X
Razviti prikladne instrumente za borbu protiv kriminala i korupcije	X	X	X
Usvojiti procedure za istraživanje krivičnih djela, podizanje prijava i pravovremeno donošenje sudskih presuda	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Usvojiti djelotvorne krivične zakone i zakone o krivičnom postupku 	X	X	X

CILJEVI	BIH	F BIH	RS
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vlasti BiH, entiteta i Distrikta Brčko treba da usvoje zakon koji će sveobuhvatno regulirati pitanje izvršenja krivičnih sankcija između entiteta i Distrikta Brčko, sa jasnim kriterijima za isporučivanje osuđenih osoba, te regulirati procedure za transfer osuđenih iz jednog entiteta u drugi, kao i osigurati odgovarajuću zaštitu prava osuđenih osoba ▪ Vlasti BiH i entiteta treba da pripreme reformu kaznenog sistema 	X X	X X	X X
Uspostaviti posebna odjeljenja koja će predvoditi aktivnosti borbe protiv organiziranog i privrednog kriminala	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ U sklopu entitetskih sudova i tužilaštava uspostaviti posebna odjeljenja za pitanja privrednog i finansijskog kriminala koja ne spadaju u nadležnost državnog suda (do proljeća 2003.) ▪ Svi organi vlasti ne podržati uspostavu posebnih odjeljenja za slučajeve korupcije, privrednog i finansijskog kriminala u Sudu i Tužilaštvu BiH 	X	X X	X X
Veći nivo bezbjednosti za suce i svjedoke	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Usvojiti i provesti Zakon o sudskoj policiji ▪ Osigurati sredstva za uspostavu i rad sudske policije pri Sudu BiH ▪ Donijeti potrebne zakone o zaštiti svjedoka (do proljeća 2003.), te uspostaviti sveobuhvatan mehanizam i program zaštite svjedoka i agenciju za zaštitu svjedoka (do jula 2003.) 	X X X	X X X	X X X
Jačati kapacitete za borbu protiv pranja novca i drugih vidova finansijskog kriminala	X	X	X

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Donijeti državni zakon o pranju novca (do proljeća 2003.) i uspostaviti obavještajnu jedinicu za financijska pitanja (do ljeta 2003.) ▪ Parlament FBiH mora donijeti zakone koji će kriminalizirati slučajeve pranja novca ▪ FBiH mora donijeti (do decembra 2002.) i provesti (do juna 2003.) zakon o upravi za borbu protiv prevara, kojim će se u okviru Ministarstva pravde uspostaviti tijelo koje može provoditi istrage o slučajevima pranja novca, korupcije i drugih oblika financijskog kriminala ▪ Uz pomoć stručnjaka, državni i entitetski organi vlasti moraju pripremiti i usvojiti zakone o zapljeni imovine stečene krivičnim radnjama (do ljeta 2003.) te uspostaviti mehanizme za njihovu implementaciju (do decembra 2003.) 	X		
		X	
		X	X
	X	X	
Jačati kapacitete za borbu protiv ilegalnog imigracije	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Usvojiti zakon o imigraciji i azilu koji će omogućiti veću efikasnost u provedbi 	X		
Udvostručiti napore na izgradnji i razvoju cjelovitog sistema za provedbu zakona:	X	X	X
Osiguranjem stalnog razvitka profesionalnih standarda svih policijskih snaga u BiH, podići osposobljenost pojedinih policajaca, a istovremeno policijama dati potrebne instrumente:		X	X

CILJEVI	BIH	F BIH	RS
<ul style="list-style-type: none"> ▪ U suradnji s IPTF-om okončati proces izdavanja dozvola za rad policajcima i analizu sistema koju provodi Un ▪ Uspostaviti blisko partnerstvo sa Policijskom misijom EU (EUPM) u BiH, kroz zajedničkih rad policijskih snaga sa EUPM na srednjim i višim nivoima u BiH (do januara 2003.) ▪ Raditi sa EUPM i Evropskom komisijom na izradi nastavnog plana za specijaliziranu obuku ▪ Osigurati financiranje državnih organa za provedbu zakona, uključujući Državnu graničnu službu i Državnu agenciju za informiranje i zaštitu 	X	X	X
Osigurati poštivanje najviših standarda u radu policije		X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Strogo provesti Kodeks ponašanja policije ▪ Osigurati da se svi policajci pridržavaju najviših standarda u svom privatnom životu, uključujući vlasništvo nad privatnom imovinom 		X	X
Osigurati da policijske službe budu politički neovisne, profesionalne i odgovorne javnosti za svoj rad.	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Osigurati da policija može obavljati svoje dužnosti bez političkog miješanja ▪ Povećati broj žena i policajaca pripadnika manjinskih naroda u policijama oba entiteta ▪ Uspostaviti transparentne sisteme internog upravljanja, uključujući procedure za ocjenu rada i disciplinske procedure ▪ Smijeniti sve policajce koji ne zadovoljavaju najviše standarde integriteta, kompetencija i profesionalizma 	X	X	X
	X	X	X

Uspostaviti suradnju i koordinaciju između policija, radi efikasnije borbe protiv kriminala i korupcije, i ostvarivanja suradnje sa susjedima u Evropi	X	X	X
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nastaviti razvijanje suradnje između svih nivoa u pravosudnim i policijskim pitanjima ▪ Jačati kapacitete za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala, uključujući i trgovinu ljudima ▪ Uspostaviti standardiziran i centraliziran sistem za vođenje i analizu podataka, kako bi se omogućila razmjena informacija između organa za sprovođenje zakona i sudskih organa u BiH ▪ Osigurati evropske standarde zaštite podataka s ciljem omogućavanja sporazuma o suradnji sa Europolom ▪ Pojačati regionalnu i međunarodnu suradnju organa za provođenje zakona, uključujući razmjenu podataka i operativnu pomoć u slučajevima trgovine ljudima, organiziranog kriminala i terorizma ▪ Uspostaviti mehanizme za izvođenje osoba optuženih za ratne zločine pred sud 	X	X	X

RAZVOJNA STRATEGIJA BOSNE I HERCEGOVINE - PRSP

REGIONALNI EKONOMSKI RAZVOJ

Regionalni ekonomski razvoj u BiH

Regionalni ekonomski razvoj (RED) uklapa se u Razvojnu strategiju BiH – PRSP. Stoga, u narednom periodu, država i oba entiteta trebaju podržati ove inicijative. U fazi izlaska BiH iz faze ovisnosti o opsežnoj međunarodnoj materijalnoj, koncept Regionalnog ekonomskog razvitka (Regional Economic Development – RED) javlja se kao efikasan način stvaranja osnovice za ekonomski oporavak i održiv razvitak. Ovaj pristup je već isproban u raznim dijelovima zemlje, pri čemu su najviše odmakli u Distriktu Brčko i Tuzlanskom kantonu, a aktivnosti su započele u Mostaru i Sarajevskom ekonomskom regionu (SER). Srodne aktivnosti na lokalnom nivou, tzv. “Local Economic Development” – LED komplementarne su sa RED konceptom i doprinose njegovom boljem razumijevanju u raznim krajevima, od gornjeg toka Drine, i Zeničko – dobojskog kantona. Koncept regionalnog ekonomskog razvoja već je primijenjen u EU i zemljama-kandidatima za članstvo I podrazumijeva integriran razvojni proces koji se zasniva na:

- Definiranju strategije regionalnog razvitka, koja obuhvata najvažnije prioritete za oživljavanje regiona,
- Odgovornosti i aktivnom sudioništvu ključnih lokalnih aktera u svim fazama projekta;
- Uspostavi pravnog i institucionalnog okvira za regionalni razvitak, prevashodno kroz osnivanje
- Agencija za regionalni razvitak.

Važno je napomenuti da se regioni, u kojima se primjenjuje ovaj model, ne moraju podudarati sa postojećim političkim ili administrativnim jedinicama, ali je neophodno da unutar regiona postoji kritična masa zajedničkih interesa koja će motivirati aktivnu suradnju ključnih aktera. Na temelju prepoznatih zajedničkih interesa i već postojećih aktivnosti na terenu, u toku je proces razvitka pet ekonomskih regiona:

- Sarajevski ekonomski region (Kanton Sarajevo i općine u istočnom dijelu RS),
- Sjeveroistočna BiH (Tuzlanski kanton, Brčko i sjeveroistočni dio RS),
- Centralna BiH (područje Zenice i Doboja i općine iz sjevernog dijela RS),

- Jugoistočna BiH (Mostar, hercegovački kantoni i oblast oko Trebinja),
- Sjeverozapadna BiH (dio oko Banjaluke i Unsko-sanski kanton).

RED koncept se uspješno oslanja na socio-ekonomske veze koje su postojale prije rata, kada su se općine i regije sa zajedničkim osobinama ili interesima okupljale oko nekog pogodnog regionalnog centra. Ekonomski regioni koji su sada u nastajanju u veoma velikoj mjeri se podudaraju sa nekadašnjim socioekonomskim grupacijama. Stvaranje ekonomskih regija olakšaće i ubrzati proces uspostave jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH i voditi stvaranju konstruktivnijeg političkog okruženja. Uspjeh RED koncepta doprinijeće stvaranju uvjeta za održiv povratak izbjeglih i raseljenih osoba. Regionalne razvojne agencije (Regional Development Agency – RDA) su načelno autonomna tijela, zasnovana na konceptu partnerstva javnih i privatnih aktera, odvojena od vlasti i nadležna za usmjeravanje i stimuliranje cijelog procesa regionalnog razvitka putem aktivnosti kao što su:

- Formuliranje regionalne strategije,
- Promoviranje koncepta partnerstva javnih institucija i privatnog sektora,
- Stimuliranje i podrška lokalnim razvojnim inicijativama,
- Diseminacija informacija,
- Promocija firmi iz regiona,
- Zastupanje interesa regiona kod institucija vlasti,
- Pružanje usluga stručnog obrazovanja i obuke,
- Podrška unapređenju poslovnog okruženja.

Suradnja lokalnih aktera – zainteresovanih strana je ključna u osnivanju RDA. Stoga u planiranju buduće agencije treba osigurati sudjelovanje svih važnih aktera i institucija u regionu.

Mada je ovo neizbježno komplikovan i dugotrajan proces, samo lokalni partneri posjeduju potrebno poznavanje prilika i mogućnostida se osigura uspjeh inicijative regionalnog razvitka.

Akcioni plan za ekonomski razvoj regiona

CILJEVI	BIH	F BIH	RS
---------	-----	-------	----

<p>Stvaranje regionalnih razvojnih agencija (Regional Development Agency – RDA) koje će predstavljati fokus okupljanja i aktivnosti lokalnih aktera i zajednica sa obje strane međuentitetske linije:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Konsultacija sa međunarodnim organizacijama, aktivnim u BiH ▪ U okviru Ekonomske radne grupe (Economic Task Force – ETF) i ▪ Osnivanje jednog odbora koji bi usmjeravao rad RDA, ▪ Identifikacija postojećih aktivnosti u sferi lokalnog ekonomskog razvitka, ▪ Sklapanje memoranduma o razumijevanju sa svim lokalnim Zajednicama po jedinstvenom modelu, ▪ Diseminacija zaključaka i prijedloga potrebnih lokalnih reformi i lobiranje entitetskih vlada, ▪ Regrutacija stručnih savjetnika za rad RDA. <p>Uspostava mehanizama koordinacije i suradnje između RDA i već postojećih ustanova i organizacija za podršku lokalnom ekonomskom razvitku:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Identifikacija postojećih inicijativa u oblasti lokalnog ekonomskog ▪ Razvitka, ▪ Integracija identificiranih inicijativa kroz zajedničku analizu postignutih rezultata i planova, analiza sadašnjih budžeta svih organizacija aktivnih u ovoj oblasti u cilju konsolidacije. <p>Unapređenje koordinacije i suradnje RDA sa postojećim organizacijama za promociju ekonomskog razvitka na nivou BiH (FIPA) i entiteta:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ RDA treba da, u suradnji sa svim predsjednicima općina i općinskim načelnicima za privredu, razviju zajednički plan ekonomskog razvitka, ▪ RDA treba da naprave bazu podataka o poduzećima koja Posjeduju potencijal za tržišno povezivanje, kako na domaćem tako i na stranom tržištu, pripreme marketinški materijal I diseminiraju informacije o postojećim i potencijalnim projektima putem domaćih i stranih sredstava informiranja, ▪ Odbor za usmjeravanje aktivnosti RDA treba da razvije program koji će biti razmatran na najvišim političkim nivoima, radizvaničnog odobrenja političara na nivou entiteta i države. 	x	x	x
---	---	---	---

BOSNA I HERCEGOVINA

ADMINISTRATIVNE BARIJERE INVESTIRANJU

FIAS

**Savjetodavna služba za strane investicije
(Foreign Investment Advisory Service – FIAS)
zajednička služba
Međunarodne finansijske korporacije
i
Svjetske banke**

Mart / ožujak 2001. god.
SAZETAK IZVJEŠTAJA

Vlada BiH se suočava sa serijom izazova u svojim naporima da ostvari dugoročni održiv razvitak i prijelaz na tržišnu ekonomiju. Do danas, ekonomski rast koji se dešava u BiH se u velikoj mjeri može pripisati velikim naporima na rekonstrukciji i infuziji strane pomoći. Ipak, opći je stav da kako

koncesioni dotok sredstava neizbježno počinje opadati, BiH mora da privuče veći dotok privatnog kapitala kako bi održala ekonomski rast i razvitak. S obzirom na nisku stopu domaće štednje, najvjerojatniji izvor potrebnih kapitalnih sredstava će biti strane investicije. Pored kapitala za kojim postoji velika potreba, strane direktne investicije (FDI) će donijeti i modernu tehnologiju, resurse menadžementa i pristup međunarodnim tržištima.

Nakon devastirajućeg rata i Dejtonskog mirovnog sporazuma koji je sklopljen 1995, BiH je započela izazovan program reformi i inicijativa, čiji je zajednički cilj postizanje političke stabilnosti i privredne obnove. Ostvareni rezultati su različiti. U sastavu tih reformi, Vlada je pokrenula i napore na poboljšanju okruženja za privatno investiranje na razini države i entiteta. Ovi naponi uključuju usvajanje i implementaciju liberalnog Zakona o stranim ulaganjima, uvođenje zajedničke valute i uvođenje jedinstvene trgovinske i carinske politike za oba entiteta. Entiteti su počeli uvoditi nove zakone o imovini, hipoteci, tržištu kapitala, računovodstvu, reviziji i radu. Osim toga, uspostavljen je zakonodavni okvir za privatizaciju, i programi privatizacije su pokrenuti u oba entiteta.

Međutim, investitori su i dalje suočeni sa otežanim poslovnim okruženjem, s obzirom na kompliciran pravni i regulatorni okvir, glomazan i netransparentan sistem javne uprave, i slabu strukturu pravosuđa u BiH. Pregled privredno-pravnog okvira i administrativnih procedura za osnivanje i rad poslovnih pothvata u BiH ukazuje na tri temeljna pitanja koja utječu na poslovno okruženje u BiH.

Nepostojanje uravnoteženog, transparentnog i predvidljivog zakonskog i regulatornog okvira za osnivanje i rad poslovnih poduzeća jeste prepreka investiranju na relativno malom tržištu BiH. Struktura vlade, kakva je predviđena Ustavom, utječe na to da zakonski i regulatorni okvir u BiH bude na više nivoa, i isparčan, što dovodi često do postojanja više i međusobno suprotstavljenih zakona i propisa na nivou države, entiteta, kantona i općine. Ovakva kompleksnost doprinosi težini, riziku i rastu troškova poslovanja u BiH. Stoga je jedan od osnovnih izazova sa kojima se suočava BiH u povećanju svoje atraktivnosti za ulaganja usklađivanje zakonskog i regulatornog okvira za poslovanje, da pojednostavljenje i reforma procedura osnivanja i rada poslovnih poduzeća, kultiviranje dosljednu, transparentnu i predvidljivo poslovno okruženje u jedinstvenom ekonomskom prostoru.

Nepostojanje dosljednih i transparentnih poslovnih propisa i administrativnih procedura otvara mogućnost korupcije i zlorabe moći od strane dužnosnika na raznim razinama vlade, što povećava rizik i troškove poslovanja u BiH. Ovaj je problem dodatno pojačan nepostojanjem djelotvornih i neovisnih mehanizama ulaganja žalbe i javnu odgovornost različitih vladinih tijela i organa.

Nepostojanje djelotvornog, učinkovitog i adekvatno financiranog administrativnog i pravosudnog sistema također ima negativan utjecaj na lakoću, troškove i rizik poslovanja u BiH.

Percepcija investitora o BiH kao lokaciju za investiranje odražava slabosti koje su gore navedene. Istraživanje nazvano Pregled centralne Evrope Wall Street Journala iz 1999⁴ je zatražilo od vodećih ekonomista da procijene ekonomske performanse u 27 zemalja u regiji. BiH je rangirana na 18 mjestu od 27 zemalja (što je poboljšanje u odnosu na 24. mjesto koje je zauzimala 1998) za ukupni rezultat, 18. za poslovnu etiku (iza su samo Rusija i Ukrajina), 21. za integraciju u svjetsku ekonomiju (iza Gruzije i Armenije), 21. za vladavinu zakona (iza Ukrajine i Azerbejdžana), 19. za investicijsku klimu (Između Armenije i Moldavije, ali ispred Ukrajine, i 26. za političku stabilnost (iza je samo Jugoslavija).

Jasno je da vlada BiH mora nastojati da bitno popravi svoje okruženje poslovanja ako ozbiljno želi da poveća razinu privatnog ulaganja. Potrebna je značajna količina odlučnosti i političke volje da se riješe fundamentalna pitanja koja utječu na poslovno okruženje u BiH.

A. Ekonomsko-pravni zakonski okvir za ulaganja u BiH

⁴ The Wall Street Journal, *Central European Economic Review*, November 1999.

Postojeći ekonomsko pravni zakonski i regulatorni okvir u BiH je zasnovan na labirintu formalnih i neformalnih pravila, po raznim nivoima, od države, entiteta, općina i kantona. Temeljni zaključak ovog izvještaja je da je sadašnji ekonomsko pravni okvir i dalje isparčan, usprkos značajnih i široko obuhvatnih programa pravne reforme i harmonizacije koji su poduzeti uz pomoć međunarodne donatorske zajednice. Mada su uspostavljeni mnogi ključni graditeljski blokovi, postoji još uvijek veliki broj područja, uključujući i pravosuđe, koje treba revidirati, ažurirati i ojačati.

Mora se priznati da je zakonski i pravni okvir u BiH oblikovan prema kompleksnoj političkoj i vladinoj strukturi, koja je u osnovi ustavnog i zakonskog sistema. Ipak, u nekim aspektima, kompleksna struktura sama po sebi predstavlja prepreku privatnom investiranju. Stoga je najveći izazov izvršiti usklađivanje zakona i propisa tako da se dobije usklađen, transparentan i predvidljiv okvir za ulaganje i da se ponovno uspostavi pravosudni sistem koji može funkcionirati djelotvorno i učinkovito.

Pošto predstoji dosta posla, ovaj izvještaj ne pokušava dati sveobuhvatan pregled postojećeg zakonskog i regulatornog okvira. Umjesto toga, usredotočuje se na specifične zakone i pitanja koja imaju utjecaj na okruženje stranog ulaganja i daje preporuke za rješavanje ovih pitanja sa ciljem promoviranja čvrstog zakonskog i regulatornog okvira sa jasnom, logičnim pravilima, ali i djelotvornim mehanizmima primjene, provođenja zakona i rješavanja sporova.

Višestruka razina zakonskog autoriteta

Višestruke razine zakonskog autoriteta (država, entitet, kantoni, općine) doprinosi daljem kompliciranju i rasparčavanju zakonskog okvira, pravosudnog sistema i javne administrativne strukture. Također, dovodi i do stvaranja mreže ponekad međusobno suprotstavljenih zakona i propisa na državnom, entitetskom i općinskom nivou vlasti. Na primjer, u slučaju Federacije, implementacija nekog zakona ili propisa se može delegirati na vlasti na općinskom nivou kako bi se zadovoljili interesi etničkih skupina. Sveukupno, fragmentiran zakonski i regulatorni sistem prisiljava poduzetnike da zadovoljavaju različite uvjete i daje im različita prava u zavisnosti od općine, kantona, ili entiteta u kojemu je poduzeće locirano.

Zakon o poduzećima

U oba entiteta, odnosno zakoni o poduzećima (Zakon o poslovnim društvima u Federaciji i Zakon o poduzećima u Republici Srpskoj) reguliraju sve aspekte osnivanja korporacija u BiH, i za domaće i za strane investitore. Stoga je od suštinske važnosti da ovi zakoni ugrade u sebe najbolja iskustva organizacije poslovanja i da su međusobno usklađeni kako bi se stvorio usklađen i harmoniziran režim za poslovanje u BiH.

Jasno da bi jedinstven zakon o poduzećima za oba entiteta dao integrirane i kohezivne temelje za poslovno okruženje u BiH. Ipak, ako jedinstven zakon o poduzećima nije politički moguć, onda se barem dva postojeća zakona moraju uskladiti. Moraju se usvojiti amandmani na entitetske zakone kojima će se osigurati djelotvoran način upravljanja od strane Upravnog odbora, koji će garantirati prava dioničara – posebice za manjinske dioničare, da bi se ispoštovale direktive Evropske unije. Ovaj izvještaj daje posebne preporuke za usklađivanje odredaba odnosnih entitetskih zakona. Također se bavi i promjenama koje su neophodne da bi se postigao sklad sa direktivama EU o zakonu o korporacijama.

Zakon o politici direktnih stranih investicija

Zakon o politici direktnih stranih investicija u Bosni i Hercegovini (Zakon o politici) je priređen uz pomoć FIAS-a i usvojen na nivou države u martu/ožujku 1998. god. (Službene novine BiH No. 4/98). Zakon o politici je kreiran tako da promovira osnivanje poslovnih poduzeća u BiH. Njime se, također, uspostavljaju smjernice i standardi koje će u srodnim zakonima i propisima usvojiti Država i entiteti. Zakon o politici predviđa da će sve odredbe zakona i podzakonskih akata koji reguliraju strane investicije u Bosni i Hercegovini, a koji nisu u skladu ili su u suprotnosti sa Zakonom o politici, biti stavljene van snage. Ipak, ova odredba ne negira obavezu države i entiteta da usvoje zakone koji jesu u skladu sa Zakonom o politici. Implementacija naknadnih podzakonskih akata i propisa se ostavlja odnosnim entitetskim i državnim organima vlasti.

Federacija je usvojila zakon⁵ o ukidanju Zakona o stranim ulaganjima, trenutno je u proceduri razmatranja novog zakona o investiranju. U Republici Srpskoj, zakon koji je trenutno na snazi jeste Zakon o stranim ulaganjima i koncesijama iz 1996. god. (Službeni list Republike Srpske 21/96) sa amandmanima (SL R.S. Br. 1/97 i SL R.S. Br. 5/99).

Postoje dva moguća pristupa koja BiH može usvojiti kako bi osigurala da maksimalno iskoristi prednosti koje nudi državni Zakon o politici. Prema prvom pristupu, koji je racionalniji, oba entiteta bi prenijela svoju sadašnju nadležnost za pitanja stranih ulaganja na državu, koja bi onda usvojila usklađen zakon o stranim ulaganjima koji je u skladu sa Zakonom o politici. Druga je opcija da se usklade Zakoni o ulaganjima Federacije i Republike Srpske sa Zakonom o politici ulaganja u BiH.

Pošto, čini se, postoji namjera da se usvoji druga opcija, ovaj izvještaj daje konkretne preporuke za jačanje i usklađivanje zakona o stranim ulaganjima Države i entiteta⁶.

Zakon o osiguranim transakcijama

Godine 2000, R.S. je usvojila Zakon o registriranim zalozima na pokretnu imovinu i dionice (Službeni list R.S. 16/00). Sličan zakon je pripremljen i u Federaciji, i sada je na razmatranju Parlamenta Federacije.

Korištenje kolaterale u obliku pokretne i nepokretne imovine u cilju osiguranja transakcija jeste jedan od najvažnijih elemenata tržišne ekonomije. Zajmovi za kapitalne investicije se rijetko daju bez kolaterale u nepokretnoj imovini ili mehaničkoj obavezi registriranoj na sudu. Centralizirani registar koji omogućuje jednostavan i brz proces se mora realizirati pošto bi jedan previše izbirokratiziran proces predstavljao destimulaciju za registriranje zaloga. Također, moraju se primijeniti i djelotvorni mehanizmi izvršenja založnog prava.

Jedan mogući problem sa novim Zakonom koji je usvojen u Republici Srpskoj i sa nacrtom zakona u Federaciji jeste relativno slabo i preglomazno pravosuđe koje je nadležno za administraciju i izvršenje založnog prava. Stoga, kada se budu razrađivali podzakonski akti za primjenu zakona, od suštinske će važnosti biti razmotriti potrebe za implementacijom i administracijom u kontekstu potrebne infrastrukture i resursa.

Pravosudni sistem

Jedno tijelo tehnički čvrstih, dobro napisanih zakona koji odražavaju najbolja iskustva čini temeljni graditeljski blok za modernizaciju i restrukturiranje pravnog sistema u BiH. Jednako je važna komponenta dobro obučeno i visoko osposobljeno pravosudno osoblje koje je u stanju tumačiti i provoditi zakon bez kompromisa ili podlijevanja nezakonitim utjecajima.

Među ključna pitanja imaju utjecaja na sudstvo spadaju:

Nezavisnost sudstva. Da bi sudstvo bilo nezavisno i nepristrano, mora se eliminirati svaki politički i vladin utjecaj i miješanje u njegov rad. Ovo je, također, i pretpostavka za BiH integraciji u Evropsku uniju.

Resursi. Nedostatak resursa značajno utječe na rad sudova u smislu administrativne i operativne efikasnosti.

Mora se implementirati sveobuhvatan program reforme i izgradnje kapaciteta kao prioritetno pitanje, sa ciljem jačanja pravosuđa. Prijelazno rješenje za zadovoljavanje potreba poslovne zajednice možda leži u osnivanju specijaliziranih ekonomskih sudova, sudova za posredovanje ili arbitražu.

⁵ Zakon o ukidanju Zakona o stranim ulaganjima, Službeni list FBH 32/00.

⁶ U slučaju zakona Federacije, pretpostavlja se da će novi nacrt ugraditi u sebe mnoge odredbe zakona iz 1995.

B. Administrativne prepreke poslovanju

Registracija firmi i odobrenja

U usporedbi sa drugim zemljama u regiji, procedure osnivanja poslovnog poduzeća u BiH su među najviše birokratiziranim i najdužim. Pošto su koraci u proceduri registriranja uglavnom predviđeni da se odvijaju jedan iza drugoga, i međusobno su zavisni, odlaganje u jednom jedinom koraku ugrožava cijeli proces. Ovo čini investitore vrlo osjetljivim i zavisnim od svakog pojedinačnog organa u cjelokupnom procesu. Kompleksnost procesa se odražava i u relativno visokim troškovima registracije firmi i pokretanja u smislu pripreme dokumentacije i profesionalnih usluga potrebnih za navigaciju u tako kompleksnom sistemu. Proces osnivanja firmi može u BiH potrajati i do godine dana.

Ključne preporuke za poboljšanje procesa osnivanja firmi uključuju:

Reforma procedura osnivanja firmi.

Pojednostavljenje procedure registracije primjenom novih tehnologija, uključujući i pružanje usluga putem interneta.

Uvođenje jedinstvenog identifikacijskog broja firme za cijelu državu i osnivanje centralno koordiniranog procesa registracije firmi koji će eliminirati potrebu za višestrukom registracijom (porez, carine, itd.) u oba entiteta i za razne funkcije vlade.

Usklađivanje pravnog okvira za registriranje stranih i lokalnih firmi u oba entiteta.

Pristup zemljištu

Pristup zemljištu jeste jedan od suštinskih zahtjeva za ulaganja u neke sektore. Pored toga što je važan faktor proizvodnje, zemljište predstavlja sredstvo kojim se može trgovati ili koristiti kao kolateralna za dugoročno financiranje. Bez osiguranog pristupa zemljištu, povećani rizik i koštanje investicija će imati negativan efekat na odluke o lokaciji koje donosi investitor. U sadašnjoj globalnoj ekonomiji, sa povećanom konkurencijom i brzim promjenama tehnologije i proizvoda, brzina razvijanja investicijskih projekata jeste bitan faktor u donošenju odluka o mjestu gdje će se vršiti ulaganja. U većini evropskih zemalja investitori očekuju da nađu spremne, raspoložive industrijske lokacije opremljene svom potrebnom infrastrukturom. Kao minimum se očekuje da se odgovarajuće opremljene lokacije mogu brzo identificirati, kupiti i infrastrukturno opskrbiti.

Vlasništvo nad zemljištem

Neophodni preduvjet za prijenos vlasništva imovine jeste sigurnost da je prodavač zaista vlasnik. U slučaju BiH, nepostojanje točne i ažurirane katastarske evidencije i evidencije prava na imovinu otežava dokazivanje jasnog vlasništva nad imovinom u slučajevima gdje postoji sumnja. Također, ne postoji definitivna politika restitucije i kompenzacije za preostala potraživanja na oduzetu imovinu. Uzeti skupa, svi ovi faktori povećavaju razinu rizika povezanog sa kupovinom prava na imovinu i usporava razvitak tržišta zemljom u BiH.

Nedosljednost Sudova u realizaciji i provođenju ugovora o prodaji i lizingu je dodatno oslabilo funkcioniranje tržišta zemljom u BiH. Nekoliko osoba sa kojima su vođeni razgovori su navele primjere transakcije zemljištem gdje je vlasnik raskinuo ugovor ili ignorirao ugovore da bi prodao ili dao zemlju u najam.

Kao polazište, pravni okvir za vlasništvo nad imovinom i prijenos prava na zemljište treba biti revidiran i ojačan. Kao sastavni dio ovog procesa, moraju se donijeti teške političke odluke o pitanjima restitucije za oduzetu zemlju i uspostaviti mehanizmi za rješavanje preostalih potraživanja. Jedan broj zemalja (npr. Češka Republika, Njemačka, Mađarska i Poljska) u ovoj regiji su uspješno riješile ova pitanja, i BiH bi mogla iskoristiti njihova iskustva u razvijanju i usvajanju pristupa rješavanju ovih problema.

GDZ pruža tehnička pomoć u pripremi novog Zakona o zemljištu u oba entiteta i u vršenju katastarskih snimanja. Ipak, ovi naponi predstavljaju samo dva od više nezamjenjivih graditeljskih blokova za razvijanje modernog i djelotvornog upravljanja zemljištem i sistema registracije vlasništva u BiH. Potrebno je uložiti još rada u jačanje zakona o ugovorima i Zakonu o odnosu vlasnika i korisnika zemlje.

Na kraju, pravo vlada entiteta da odvijaju prodaju imovine se treba ukinuti. Ovo pravo, prema postojećem zakonu, služi da podrije djelovanje slobodnog tržišta imovine.

Planiranje korištenja zemljišta

Postojeći sistem planiranje korištenja urbanog zemljišta se treba ojačati i treba mu se dati kapacitet da pruži pro-aktivne i efikasne usluge. Ovo je važan faktor za industrijsku i komercijalnu aktivnost u BiH. Nabavka zemljišta dobivanje potrebnih dozvola za infrastrukturne priključke se nalaze među značajnim preprekama koje investitori sreću u BiH. Ovaj je proces dugotrajan, konfuzan, skup, nepredvidljiv i, u nekim slučajevima, korumpiran.

Među glavne preporuke za poboljšanje sistema planiranja korištenja zemljišta spadaju:

Priprema točnih i detaljnih snimanja nepokretne imovine koji bi pomogli sistem registracije zemljišta i time stvorili bolju osnovu za urbano planiranje.

Jačanje sistema urbanog planiranja, uključujući i njegove organizacijske veze sa nivoima entiteta, općine i kantona.

Razvijanje reformiranog i transparentnog sistema za obradu aplikacija za korištenje zemljišta. Ovaj sistem mora biti dobro dokumentiran i objavljen kako bi se minimizirale mogućnosti za korupciju.

Eliminiranje obavezne uloge Zavoda za izgradnju i otvaranje mogućnosti vršenja priprema i infrastrukturnog razvitka lokacije od strane privatnog sektora.

Jačanje pravosuđa i njegovog kapaciteta za tumačenje i primjenu imovinskih zakona.

Stimuliranje razvitaka privatnih industrijskih parkova kako bi se riješilo pitanje nedostatnih sigurnih i servisiranih lokacija za ulaganja.

Dolazak i zapošljavanje

Dolazak

Proces dobivanja boravišnih dozvola i njihovo produženje treba revidirati i pojednostaviti kako bi se otklonila kašnjenja koja su trenutno uobičajena, i izvor frustracija za strane investitore. Dalje, mora se izvršiti pregled kazni za kršenja odredbi propisanih dozvolama kako bi se osiguralo da su kazne proporcionalne ozbiljnosti prekršaja.

Vlada BiH mora omogućiti fleksibilniju politiku izdavanja radnih dozvola kako bi omogućila prijenos tehnologije putem obučene strane radne snage i menadžementa. Najmanje što se treba uraditi je da se strogi uvjeti pojednostave, i da se ukloni uvjet utvrđivanja postojanja kvalificirane lokalne radne snage, zajedno sa ukidanjem zahtjeva da se svako slobodno radno mjesto oglašava u Ministarstvu za rad.

Lokalna radna snaga

Priznaje se da su vlade Entiteta BiH aktivno uključene u poboljšanje zakonskog i regulatornog okvira za rad, koristeći pri tome pomoć međunarodne donatorske zajednice. Tu je već napravljen određeni napredak u izmjeni zakona u cilju modernizacije i usklađivanja propisa o radu, dovodeći ih u sklad sa zapadnoevropskim standardima. Svjetska banka trenutno pruža podršku reformi ključnih zakonskih propisa vezanih za rad u okviru SISAC, a entiteti su osnovali svoje komisije za zakonsku reformu.

Da bi se riješila neka pitanja koja utječu na funkcioniranje tržišta rada i, prema tome, utjecaj na djelovanje privatnih poduzeća, preporuke uključuju i slijedeće:

Kompletiranje zakonskog i regulatornog okvira da bi se osigurala sveobuhvatnost svih pitanja vezanih za rad.

Reforma administrativnih procedura i dokumentacije koju trebaju poslodavci. Ovo predstavlja dodatni trošak za poslodavce.

Ograničavanje prava općina da nameću ad hoc poreze na primanja.

Reorganizacija funkcije inspekcije rada. Transparentnija pravila i odgovornost će pomoći eliminiranju korupcije.

Porezi, carine i inspekcije

Porezi

Tekuće zakonodavne promjene i reorganizacija poreznog sustava u entitetima bi trebali pomoći vlastima da riješe veći broj pitanja, uključujući i korupciju i zlorabu ovlasti, nedostatak transparentnih i dosljednih procedura, i nedosljednost u primjeni i tumačenju zakona o porezima. Ipak, da bi se omogućila održiva promjena, proces reforme se mora proširiti i izvan zakonskih i strukturalnih promjena, i uključiti i propise o primjeni, organizacijske ciljeve i uslužne (za razliku od korektivne) orijentacije. FIAS je svjestan da se radi na realizaciji jednog borja projekata tehničke pomoći, i da ovi projekti možda uključuju neke elemente ovih preporuka. Ipak, od suštinske je važnosti da se ovi elementi ugrade u sveobuhvatan program promjena poreznog sustava u oba entiteta.

Carina i carinska uprava

U skladu sa odredbama Ustava BiH (Članak III.1.(c)), carinska policija se nalazi u nadležnosti države. U skladu sa ovom ustavnim odredbom, Zakon o carinskoj politici BiH tretira cijelo područje BiH kao jedinstveno carinsko područje, sa jedinstvenim poreznim zakonom i usklađenim carinskim tarifama.

Suradnja između carinskih uprava dva entiteta je od suštinske važnosti za osiguranje funkcioniranja jedinstvenog carinskog sustava i jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH. Iz toga slijedi da razina suradnje između dvije carinske uprave ima direktan utjecaj na lakoću kretanja roba u i izvan BiH. Pokrenuti su značajni naponi da se postigne koordinacija i harmonizacija rada carinskih uprava dva entiteta.

Od januara/siječnja 1996, Ured Evropske komisije za carinsku i fiskalnu pomoć (European Commission's Customs and Fiscal Assistance Office - EC-CAFAO) pruža pomoć u reformi i jačanju carinskih uprava i implementaciji odgovarajućih carinskih propisa i procedura. Usprkos značajnom postignutom napretku, razgovori sa predstavnicima privatnog sektora i dalje ukazuju na to da je korupcija i dalje jedno od ključnih pitanja koje utječe na pružanje carinskih usluga u BiH.

Uzimajući u obzir tekuću reformu, ovaj izvještaj daje preporuke za rješavanje nekih konkretnih pitanja koja su se pojavila za vrijeme razgovora koje je FIAS vodio sa privatnim sektorom.

Inspekcije

Rad inspekcija je važan aspekt praćenja i provođenja u sistemima javne uprave. U BiH, kao i u dosta drugih privreda u tranziciji, inspekcije i izdavanje licenci su se koristili kao načini prikupljanja prihoda. U nedostatku jasnih mandata i zakona koji reguliraju aktivnosti ovih inspekcija, postoji široko polje za vršenje van-zakonskih radnji i korupciju. Nažalost, zloraba uvjeta korištenja inspekcije služi povećanju troškova i rizika poslovanja u BiH.

Inspekcije različitih aktivnosti (npr. rada, porezna, tržišna, inspekcija zaštite okoliša, zdravstvena i sanitarna) se vrše na različitim razinama administrativnog sustava, u zavisnosti od zakonske nadležnosti i odnosnog autoriteta. U pojedinim slučajevima, aktivnosti inspekcija se i preklapaju. Jasno je da postoji potreba za detaljnom revizijom inspeksijskog sustava u BiH. Da bi se minimizirala zloraba i povećanje djelotvornosti, sustav se mora racionalizirati, usvojiti jasne mandate, usvojiti i objaviti zakone i propise prema kojima će djelovati svaka inspekcija, zajedno sa mehanizmima javne odgovornosti.

Zaključci i naredni koraci

U BiH postoji opće slaganje da postojeće investicijsko okruženje generalno, a posebno stranih direktnih investicija, iziskuje značajno unaprjeđenje kako bi BiH počela privlačiti i održavati značajan nivo investicija. Ovaj izvještaj definira polaznu točku time što identificira spektar administrativnih, kao i pitanja na razini politike i strategije koja se moraju riješiti. Što je još važnije, izvještaj ukazuje na područja koja iziskuju dopunsko razmatranje i dodatnu tehničku pomoć. Izazov je razraditi agendu za implementaciju efektivne promjene, gradeći na mnogim zakonskim i administrativnim reformama koje se trenutno odvijaju, i stvarajući zamah za održiv proces poboljšanja investicijskog okruženja.

U slučaju BiH, potrebno je postići spremnost vlada na državnom i entitetskim nivoima, pa okvir za promjene mora uključiti učestvovanje i input svih zainteresiranih na svim razinama. Akteri dolaze ne samo iz javnog i privatnog sektora, nego i iz međunarodne donatorske zajednice koja pruža vrlo potrebnu tehničku pomoć i resurse kojima se podržava reforma u BiH. Kredit za prilagodbu poslovnog okruženja Svjetske banke (Business Environment Adjustment Credit) se upravo razrađuje sa ciljem pružanja podrške naporima BiH da poboljša svoje poslovno okruženje.

Okvir za održivu promjenu i unaprjeđenje okruženja za ulaganja preko administrativne i institucionalne reforme iziskuje određeni broj osnovnih elemenata, gdje spadaju:

Šampioni i lideri koji preuzimaju obveze, kredibilitet i autoritet da razviju viziju i galvaniziraju akciju. Opcije za organiziranje liderstva u ovom naporu uključuju i prijenos odgovornosti na odgovarajuće lidere na državnom i entitetskom nivou, ili osnivanje ministarskog komiteta kojeg će činiti predstavnici vlade države i entiteta, možda iz ureda premijera.

Jasni ciljevi i zadaci.

Institucionalni dom za promjene. Organizacija promjena mora biti ukotvljena i koordinirana na nivou države i entiteta. Na nivou države je potrebno osnovati mali sekretarijat, koji će imati odgovarajuće urede u kabinetima premijera oba entiteta. Sekretarijati će služiti kao središnja točka promjena, sa obaveznom odgovornošću za promicanje i zastupanje reforme u suradnji sa relevantnim organima. Osoblje sekretarijata će činiti jezgro tima za implementaciju, i činit će plan akcije na osnovu konzultacija sa akterima, koordinirajući aktivnosti države, entiteta i agencije, koordinirajući donatorsku pomoć i identificirajući dopunske resurse potrebne za implementaciju.

Sredstva za analiziranje investicijskog okruženja, prikupljanje percepcija investitora i predlaganje reformi za rješavanje identificiranih pitanja. FIAS studija administrativnih barijera ulaganju i pregled ekonomsko pravnog okvira daje inicijalni input i polazište za sustavan, periodični osvrt na investicijsko okruženje u BiH. Proceduralna dokumentacija koju sadrži ovaj izvještaj se treba koristiti za izradu **mape puta** za procedure pokretanja i djelovanja poslovnih poduzeća u BiH. Osim mape puta, potrebno je periodično vršiti **snimanje percepcije investitora**, koje treba razraditi i realizirati u cilju pružanja ulaznih informacija za reformu i razradu strategije promoviranje stranih ulaganja u BiH. Još jedno sredstvo koje se može iskoristiti za analiziranje investicijskog okruženja i identificiranje područja gdje je moguće postići poboljšanja jeste **Snimanje regulatornih i administrativnih troškova**. Prvo snimanje bi dalo polaznu crtu u odnosu na koju bi kasniji snimatelji mjerili postignuti napredak. **Snimanja službi klijentima i performansi** bi se također trebala izvršiti sa ciljem poboljšanja usluga koje pružaju razne javne agencije. Da bi se osigurala kvaliteta i kredibilitet, vršitelji istraživanja moraju biti neovisni i povjerljivi. Također, rezultati se moraju objaviti i trebale bi se dodjeljivati odgovarajuće nagrade za priznanja u službi zaslužnim radnicima.

Proces konzultacija svih aktera u javnom i privatnom sektoru. Ovo je potrebno kako bi se osigurala relevantnost predloženih radnji i integritet procesa reforme.

Resursi za izgradnju i implementaciju kapaciteta. Ozbiljna posvećenost i napor usmjeren na provedbu promjena iziskuje određena sredstva.

Odgovornost. Potrebno je uspostaviti sistem evaluacije i monitoringa koji će procjenjivati proces i omogućiti odgovornost prema javnosti.

FIAS predlaže ovaj okvir kao osnovu za vođenje razgovora sa državnim i entitetskim vladama i razradu za dalji pristup i prateće aktivnosti.